

KAŞKAY TÜRKÇESİNDE FARŞA ETKİSİ

(Allıncak Ulduzu’na Göre)

Emel ENKİN

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2011

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Emel ENKİN tarafından hazırlanan “Kaşkay Türkçesinde Farsça Etkisi (Alıncak Ulduzu’na Göre)” başlıklı bu çalışma 21 / 09 / 2011 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU

(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Can ÖZGÜR

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hülya PİLANCI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Farzaneh DOULATABADI

ONAY

... / ... / 2011

Prof. Dr. Sami TABAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

KAŞKAY TÜRKÇESİNDE FARŞÇA ETKİSİ

(Allıncak Ulduzu’na göre)

ENKİN, Emel

Yüksek Lisans-2011

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU

İran’ın merkezi ve güneyi, Fars eyaletinde yaşayan oldukça geniş bir alana yayılmış ve yaklaşık 3 milyon nüfusa sahip Kaşkay Türkleri dil ve kültürlerini korumaya çalışan bir Türk halkıdır.

Yaşadıkları ülkenin resmî dili Farsçanın, baskın bir dil olarak, Kaşkay Türkçesi üzerindeki etkisi doğal ve kaçınılmazdır. Böylece ses, şekil, sözcük, cümle yapılarındaki etki, konuşma dilinde olduğu kadar edebiyat eserlerine de yansımaktadır.

Bu çalışmada Kaşkay Türkçesi yazı dili üzerindeki Farsça etkiler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İran Türkleri, Kaşkay Türkleri, Kaşkay Türkçesi, Farsça etkisi.

ABSTRACT**PERSIAN EFFECT ON QASHQAI TURKISH****(According to Allıncak Ulduzu)****ENKİN, Emel****Master-2011****Turkish Language and Literature Department****Turkish Language Discipline****Adviser:** Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU

Qashqai Turks are a population who lives in Persia's center and south country, which tries to save their language and culture. Qashqai Turkish is under effect of Persian language because of its public language situation.

As a result of phonetic, morphology, vocabulary and sentence structural effects of Persian language have some effects on literary works too.

In this study, it will be discussed effects of Persian language on literary Qashqai Turkish

Key words: Persian Turkish, Qashqai Turks, Qashqai Turkish, Persian effect

ÖNSÖZ

Kültürleri ve geleneksel yaşam tarzlarıyla İran'ın merkezi ve güneyinde, Fars bölgesinde yaşayan Kaşkay Türklerinin dil, tarih ve kültürleri yeterince araştırılamamıştır. Bu durum, İran Hükümeti tarafından azınlık halklar üzerinde sürdürülen baskı politikasından kaynaklanmaktadır. Bir kısmı yerleşik düzene geçmiş olan bu halkın büyük çoğunluğu göçebe hayatını sürdürmektedir.

Günlük konuşma dili Kaşkay Türkçesi olan bu halk resmî dil olarak Farsça kullanmaktadır. Bu sebeple Kaşkay Türkçesinde ses, sözcük ve cümle yapısı özellikleri bakımından Farsça etkiler görülmeye başlanmıştır.

Biz bu çalışmamızda Kaşkay Türkçesinin, içinde bulunduğu bölgede hâkim dil olan Farsçadan hangi ölçüde etkilendiğine ışık tutmak üzere Kaşkay yazı dilinin ilk yazılı eseri Allıncak Ulduzu adlı masal kitabı üzerinde çalışma yaptık.

Umarız bu çalışma Kaşkay Türkçesi ile ilgili çalışmalara bir katkı sağlar.

Tezin hazırlanması sırasında özellikle Farsça konusunda beni aydınlatan ve değerli bilgilerini benimle paylaşan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Farzaneh DOULATABADİ'ye teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında gerek bilimsel gerekse manevi anlamda verdiği destek ve gösterdiği sabır için değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU'na teşekkür ederim.

Emel ENKİN

Eylül 2011 Eskişehir

KISALTMALAR

AU: Allıncak Ulduzu

C: Cilt

S: Sayı

s: Sayfa

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

آ	ā	ض	ẓ
ا	a, e	ط	ṭ
أ	é	ظ	ẓ
ب	b	ع	‘
پ	p	غ	ġ
ت	t	ف	f
ث	s	ق	ḳ
خ	c	گ	g
چ	ç	ک	k
ح	ḥ	ل	l
خ	ḫ	م	m
د	d	ن	n
ذ	ẓ	و	u, v
ر	r	ؤ	ü
ز	z	ؤ	ö
ژ	j	ؤ	w
س	s	ؤ	o
ش	ş	ھ	h
ی	ş	ی	y

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	iv
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	v
İÇİNDEKİLER	vi
AMAÇ	1
KONU	1
KAPSAM	1
YÖNTEM	1
GİRİŞ	2
1. Metnin Okunmasında Dikkat Edilecek Unsurlar	3
2. Metin Hakkında Bilgiler	4
1. BÖLÜM	
KAŞKAY TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	
1.1. Kaşkay Sözcüğünün Kökeni.....	5
1.2. Kaşkay Türklerinin Kökeni.....	8
1.3. Kaşkay Türklerinin Tarihi.....	11
1.4. Kaşkay Türklerinin Nüfusu.....	17
1.5. Kaşkay Türklerinin Yaşadığı Coğrafya.....	20
1.6. Kaşkay Türklerinin Geleneksel İdari Teşkilatı.....	23

1.6.1. İl (El) – İlhan, İlbeyi (Elhan, Elbeyi) –	23
1.6.2. Tayfa (Boy) – Kelanter –	26
1.6.3. Tire – Kethüda –	29
1.6.4. Bonku (Oba) – Aksakal –	31
6.4.1. Beyle (Bile)	35
1.7. Kaşkay Türklerinin Kültürü	37
1.8. Kaşkay Türklerinde Dil ve Edebiyat	42
1.8.1. Dil	42
1.8.2. Edebiyat	44

2. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

ALLINCAK ULDUZU	46
Başki Söz	47
Böyüg Anaming Allıncağ Ulduzu	48
Yağış Kerrisining Tamdarı	49
Seyyid Yahyaying Ceddi	53
Duman Haning Âhir ki Köçü	55
Bör Ala Kuzzum	57
Paşa Bey Kızı	59
Garibing Diş Görmegi	61
Bir El Yazma Tarya	64

Attam Çerhe.....	66
Al Aparamag Ğayğısı.....	67
Böyüg Anam Ögüdleri.....	70
Neye Gülmirem.....	72
Menim Severem.....	73
Karabaş.....	74
Ovcı.....	76
Köyneg.....	77

3. BÖLÜM

FARŞÇA ÖZELLİKLER

3.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ.....	80
3.1.1. Alıntı Sözcükler.....	81
3.1.1.1. Dar yuvarlak ünlülerin (u,ü) hem art hem ön harflerle yazılması.....	81
3.1.1.2. Dar yuvarlak ünlülerin (u,ü) geniş yuvarlak ünlü (o,ö) şeklinde yazılması.....	81
3.1.2. Türkçe Sözcükler.....	83
3.2. TAMLAMALAR.....	87
3.3. CÜMLE YAPISI.....	88
3.4. BİRLEŞİK YAPILAR.....	90
3.5. FARŞÇADAN ALINTI SÖZCÜKLER.....	93
SONUÇ.....	99

SÖZLÜK.....	101
KAYNAKÇA.....	115
METİN.....	119

AMAÇ

İran coğrafyası içinde Farsça resmi dilini kullanan Kaşkay Türklerinin yazı dilinde meydana gelen Farsça etkileri araştırmaktır. Bu araştırma Kaşkay Türkçesi ile günümüzde kaleme alınmış ilk yazılı eser olan ALLINCAK ULDUZU adlı eser üzerinde yapılmıştır.

KONU

Kaşkay Türkçesinde Farsça etkisiyle değişime uğrayan gramer birliklerinin belirlenmesi.

KAPSAM

Bu çalışma Kaşkay Türkçesi ile yazılmış ilk eser olan Allıncak Ulduzu adlı eser üzerinde yapılan çalışma ile sınırlıdır. Bu eser üzerinden Kaşkay Türkçesinin yazılı dilde Farsçadan hangi gramer birlikleri bakımından etkilendiği konusu araştırılmıştır.

YÖNTEM

Giriş kısmında, Kaşkay kültürünü kapsayan bilgiler çeşitli başlıklar altında anlatılmış ve Allıncak Ulduzu kitabı hakkında bilgi verilmiştir.

Metin ve inceleme kısmında, kitabın Arap alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış ve oluşturulan bu metin üzerinden, Farsça özellikleri yansıtan gramer birlikleri gösterilmiştir. Farsça özellik taşıyan birimler sayfa ve satır numarasına gönderme yapılarak örnek birimlerle gösterilmiş, her bir özelliği içeren Kaşkay Türkçesi sözcük ya da cümle birimleri Türkiye Türkçesi karşılığı ile belirtilmiştir.

GİRİŞ

Kaşkay Türkleri ve Türkçesini ele aldığımız tezimiz, giriş kısmı ile birlikte 3 bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Kaşkay sözcüğünün kökeni, Kaşkay Türklerinin kökeni, tarihi, nüfusu, yaşadıkları coğrafya, idari yapısı, kültürü, dili ve edebiyatı hakkında bilgi verilmiş ve Kaşkay Türkleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

II. Bölümde, metin Arap alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonlu metin olarak aktarılmıştır.

III. Bölümü oluşturan Farsça etkiler kısmında, metnin ses bilgisi, şekil bilgisi, sözcük bilgisi, cümle bilgisi, başlıkları altında, Kaşkay Türkçesi ile yazılmış bu metnin Farsçadan ne kadar ve ne şekilde etkilendiği gösterilmiş ve bulunan özelliklerin geçtiği cümleler ve kullanılışları Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir.

Sonuç kısmında bulunan etkilerin bir özeti ve tezin son kısmında da metinde geçen Kaşkay Türkçesine ait 213 sözcüğün Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

1. METNİN OKUNMASINDA DİKKAT EDİLECEK UNSURLAR

Kaşkay Türkleri ve Kaşkay Türkçesi ile ilgili çalışmamızda gerek giriş bölümünü gerek ana bölümü oluştururken bir takım zorluklarla karşılaştık.

1. Kaşkay adının kökeni, Kaşkay Türklerinin tarihi, kültürü, sosyal ve siyasi yapısı hakkında Türkiye’deki kaynakların yetersiz olması, bulunan kaynakların da kopyalarının elde edilememesi bizi oldukça zora sokmuş, ayrıca Türkiye’de Kaşkay Türkleri ile ilgili yapılan tezlerin az olması ve yazılan makalelerin de konuyla ilgili yüzeysel bilgiler vermesi bizi bilgi tekrarına götürmüştür.

2. Konu ile ilgili yabancı kaynakların adlarına ulaşmış olmakla birlikte, ülkemizde bu kaynakların basımı yapılmadığı için ve kaynağın basıldığı ülkelerle bağlantı kuramadığımız için bu kaynaklardan dolaylı olarak faydalanmak durumunda kalınmıştır.

3. Kaşkay Türkçesi ile yazılan eserlerin yeterli olmaması, belirli dilbilgisi kurallarının henüz oluşturulmaması ve yazı dilinin henüz çok yeni olması metnin okumasını zorlaştırdığı gibi çeşitli cümle kuruluşlarını anlaşılmasız kılmaktadır.

4. İncelenen metinde Arap alfabesinin kullanılması sebebiyle cümle başı, paragraf başı ve özel adların başındaki harfler küçük yazılmıştır. Metnin transkripsiyonu yapılırken Türkiye Türkçesi imlâsı dikkate alınmış, paragraf başları gösterilmiştir.

5. Metnin transkripsiyonu yapılırken satır düzeni bakımından metne sadık kalınmıştır.

6. Metindeki dipnotlar yazarın gönderme yaptığı sözcük hakkında Farsça açıklama yapmaktadır. Yazar dipnot ibaresini sözcük köküne bitiştirmiş, ekler bu ibareden sonra yazılmıştır.

7. “*Bula bula onun üzüne **gimi**, **tekin** ökünmeği.*” cümlesinde aynı anlama gelen “gimi ve tekin” sözcüklerinin üst üste kullanımlarına rastlanmıştır.

8. Sözlük kısmını oluştururken Farsça yazılmış Kaşkay Türkçesi Sözlüğü’nden faydalanılmıştır.

2. METİN HAKKINDA BİLGİLER

Allıncak Ulduzu adlı masal kitabı, Kaşkay Türkçesi ile kaleme alınmış ilk matbu eserdir.

Eser Hicri 1387 (M. 2009) yılında Fettane Muradi Karakani tarafından Şiraz’da yazılmıştır. 21x14 boyutlarındaki kitabın ön ve arka kapağında yazarın büyük annesi resmedilmiştir.

Kitabın giriş kısmında yazarın büyüklerinin ve yakınlarının destekleri için onlara teşekkür ile Doktor Hüseyin Muhammedzade Sıddık’ın Tahran Hicri 1387 (M. 2009) yılında yazdığı kitabı tanıtan bir önsözü yer almaktadır. Bu kısmı “İçindekiler” başlığı izler.

140 sayfadan oluşan bu kitapta, yazarın bir önsözüyle birlikte 16 masal bulunmaktadır.

Kitabın her sayfasında Kaşkayların süs amacıyla kullandıkları “gumpül”lerin resimleri yer almaktadır. Ayrıca her masalın başında o masalı tasvir eden karakalem resimler bulunmaktadır. Sayfa numaralarının yanında anlatılan masalın adı yazmaktadır.

Kitabın son sekiz sayfasında yer alan dipnotlarda Kaşkay Türkçesine ait 152 kelimenin Farsça açıklama ve karşılıkları verilmiştir. Ancak dipnotların sıralanmasında ve numaralanmasında bir takım düzensizlikler göze çarpmaktadır.

1. BÖLÜM

KAŞKAY TÜRKLERİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. KAŞKAY SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ

“Kaşkay” sözcüğüne 18. yüzyıldan sonraki eserlerde rastlanmaktadır. Kelimenin anlamı tam olarak bilinmemekle birlikte birçok araştırmacı tarafından gerek etimolojik gerekse coğrafi açıdan çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Faruk Sümer’e göre Kaşkay adının kökeni şöyle açıklanmaktadır:

Kaşkay adının nereden geldiği katiiyetle malum değildir. Türkçede kaşka; at, koyun ve sığır gibi hayvanların alnındaki akıtma demek olduğu gibi, Çağataycada parlak ve yiğit anlamlarına da gelmektedir. Kaşkay adının bunlardan biri ve bilhassa birincisi ile ilgili olması muhtemeldir. Buna karşılık kelimenin “kaçmak”tan geldiğine dair Kaçar devri müverrihlerinin sözlerini tasdik etmek mümkün değil gibi görünmektedir.¹

Mirza Bala, kelimenin “Kaşkay” şeklinde yazıldığını ve Kaşkay beylerinin bu söyleyişi koruyarak kullandıklarını belirtir. Ayrıca kelimeyi kaç- “fırar etmek” köküne bağlayarak “Kaçkay” olarak yazıldığını ifade eder.²

Ünlü Rus doğubilimcisi, Barhold’a göre de, Türkçede atın alnındaki beyaz ben anlamına gelen “kaşka” kelimesi “Kaşkay” adının da kökeni olabilir.³

Kaşgarlı Mahmut “Dîvânü Lûgat-it Türk” adlı eserinde “kaşga” kelimesi ile ilgili verdiği iki maddenin birincisinde; *“kaşga koy: başı ak, başka yerleri kara olan koyun”* ikincisinde; *“kaşga at: yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at”*; bunun bir adı da *“peçeli at”*tır. *Başının ortası ak olan deveye de böyle denir.*⁴

¹ Faruk SÜMER, “İran’da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar” *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, sayı: 120, Ankara, 1972, s. 14 (1238).

² Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

³ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s.7 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁴ Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lûgat-it-Türk* Çev: Besim ATALAY, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, C. I, s. 426.

Muhittin Çelik bu konu ile ilgili bazı araştırmacıların görüşlerini şu şekilde vermektedir:

Sipihr: “Halaçlar Rum’dan İran’a geldikten sonra, onlardan bir kısım tayfa ayrılarak Fars’a göçtü. Rum vilayetinin Halacistan bölgesinden sakin olup kalan tayfalar, göçenleri “kaçgar” diye adlandırdılar. M. H. Fesaî, M. S. İvanov, N. A. Kielyakov vb. eserlerinde Sipihr’in görüşünü tekrar etmişlerdir. Mes’ud Keyhan ise, bu kelimenin “göçmek”den geldiğini belirtmiştir. N. Field’in görüşü de Sipihr’in ve M. Keyhan’ın görüşlerine yakındır. Balayan’a göre; “kaşkay” adının Kuzey Azerbaycan’da, Savalan’ın batısında bulunan Gaşgadağ ismiyle bağlantısı vardır. Morisden; mahalli kaynaklara dayanarak, “kaşkay” adının ilk defa Cani Ağa Kaşkai isimli, Şah Abbas’ın idaresinde makam sahibi bir şahıstan alındığını belirtmiştir. Oberling, “Alnı beyaz atın uğur getirdiğine inanılırdı. Bu batıl inançtan dolayı zamanla bu kabile fertleri “kaşkay atlılar” (atlarının alnında beyaz benek olan atlılar) adıyla tanındılar. Zamanla bu ad “kaşkaylı” (-lu ekinin Farsçadaki karşılığı “î” olduğundan dolayı “kaşkaylı > kaşkaî” olmuştur) şeklinde kısaldı.” demektedir. B. Behmenbegi, kaşkay adının “kaşka” sözünden alınması fikrine işaret ederek: “Barthold veya bu fikri ileri sürenleri hatırlatarak, göçeri tayfa ve kabilelerin çoğu özlerini hayvanların adı ve rengi ile de adlandırmışlardır.” tespitinde bulunmuştur.⁵

Şehram Ahur, bu konu ile ilgili görüşleri *Etimolojik Görüşler ve Etnografik Görüşler* olmak üzere iki alt başlığa ayırmış ve Etimolojik Görüşler kısmında; Mirza Hasan Han Fesai’nin bu kelimenin “kaç” ve “kayı” kökünden geldiği görüşünü savunduğunu ve onun bu görüşüne Demorgny ve Oberling’in de katıldığını, Azerbaycanlı tarihçi Mirali Seyidov ve Azerbaycanlı Türkolog F. Ağasıoğlu’nun da “Kaşkay” kelimesini “kaşka” ve “ay” ile ilişkilendirdiğini belirtmiştir.⁶

Şehram Ahur, *Etnografik Görüşler* kısmında *Hakayik-i Ahbar-i Nasiri* Kitabındaki (Hurmoci 1343:100) bilgiyi aktararak; *Kaşkayların kökeni olarak “Kaşka” adındaki Yomut oymağından olduklarını ve bundan dolayı “Kaşkayi” olarak adlandırıldıklarını* yazmaktadır. Mesudi’nin “Kaşkay” adını Türkistan’daki “Kaşgar” adıyla alakalandırdığını ve Oberling’in de bu adı Azerbaycan’daki Gaşgadağ ve Özbekistan’daki Kaşka Derya ile ilişkilendirdiğini belirtmiştir.⁷

⁵ Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c.20, Ankara, 2002, s. 658.

⁶ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 21, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁷ Age. s. 22.

Babek Cavanşir; İran'daki Kaşan–Keşan kentinin, Türkiye'nin Trakya bölgesinde yer alan Edirne iline bağlı Keşan ilçesinin, Karadeniz bölgesinde yer alan Kaçkar Dağı'nın ve Azerbaycan'da bulunan Goşgar Dağı'nın “Kaşkay” kelimesiyle ilgili olduğunu belirtmiştir.⁸

Ayrıca Cavanşir, çeşitli Türk Dillerinde bu adın nasıl anlamlandırıldığını yazmıştır; “Özbek Türkçesinde de **Gaşga** kelimesi cesaretli ve korkmaz anlamına gelmektedir. Azerbaycan köylüleri arasında da cesaretli, korkmaz ve yiğit kişilere *Kaşka* denilmektedir. Azerbaycan'ın Muğan bölgesindeki Şahsevenlerin ağzında da “Dedesinin üzüne Gaşga olup” deyiminde geçen söz konusu kelime “karşı gelen” ve “baş kaldıran” yahut “ayaklanan” anlamına gelmektedir. Çağatay Türkçesinde *Kaşkay* kelimesi savaş sırasında atın alnına bağlanan araca denilmektedir.”⁹

Hüseyin Ciddi “Kaşkayı” kelimesini **Keş** ve **Kayı** kelimelerinden oluşan birleşik bir ad olduğunu söyler; **Keş** “kale” anlamında olan Keş şehrinin adından gelmektedir. “*Kayı*” kelimesi ise Oğuz boylarından olan Kayı boyunun adındandır. **Kayı** sözünün anlamı ise “sert ve dayanıklı”dır. Böylece **Kaşkayı** kelimesi “dayanıklı veya alınamaz kale” anlamına gelmektedir. Muzaffer Kahramani'ye göre ise, “*Kaşkay Eli Kafkas elindendirler. Şimdi de yaklaşık 20 bin aile Kafkas Derbend'inde Keşkay adı ile oturmaktadırlar. Kafkasın Derbend dağının bir yerinde Türkçe olarak şöyle yazılmıştır: “Burada oturuyor Keşkay Elleri”*”¹⁰

Henry Field; “Rivayete göre Moğol saldırısından kaçan Türkmenler Irak Acem'e ulaştıklarında onlardan bir grup kaçarak Fars'ta yerleştiler. Türkmenler bu grup için kaçanlar anlamına gelen “Kaşkayı” adını kullandılar.” demektedir.¹¹

Ferheng-i Farsi eserinde; “*Kaşka* kelimesi, korkmaz ve cesaretli anlamına gelen **kaşka** kelimesi ile bağlanılmaktadır. *Kaşkayı* ise cesaretli ve korkmaz *El* anlamına gelmektedir.”¹²

⁸ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s.1-2 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁹ Age. s. 5-6

¹⁰ Age. s. 3-4

¹¹ Age. s. 4

“Kaşkay” kelimesi ile ilgili en yaygın görüş; alını beyaz at ya da beyaz alınlı at (alnında beyaz ben olan at) olan görüştür. Kaşkaylarda var olan at kültürü, onların hayatında atın önemli bir yeri olması ve iyi atlar yetiştirmeleri sebebiyle de bu görüş daha çok kabul görmektedir.

1.2. KAŞKAY TÜRKLERİNİN KÖKENİ

Kaşkay Türklerinin kökeni ve İran topraklarına nereden geldikleri hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Bu konu ile ilgili olarak araştırmacıların ortaya koyduğu bilgiler çeşitlilik göstermektedir.

Kaşkayların yazılı bir tarihleri yoktur. Şifahi olarak nesilden nesile nakledilen bir tarihleri vardır. Buna göre Cengiz Han’ın öncüleri arasında Çin Türkistan’ından gelerek Afganistan’a ve kuzey İran’a yayılmışlardır. İran’ın kuzeybatı sınırında Azerbaycan’da yerleştikten sonra 1600 yılları civarında güneye gelerek şimdiki yerlerine yerleşmişlerdir.¹³

Aslen Oğuz Türklerinin Kayı boyundan kopma bir uruk olan Kaşkaylar, Cengiz Han harekâtına katılarak Rızaye Gölü, Van Gölü, İrevan ve Nahçıvan çevresinde yerleşmişler ve bu dönemden itibaren burada yaşamaya başlamışlardır. Bundan 800 yıl önce baskı ve zulümlere maruz kaldıkları için küçük gruplar hâlinde İran’ın güneyine göç etmişlerdir. Safeviler zamanında büyük bir il olmuşlardır. Bu zamandan itibaren bunları bir süre Cani Ağa adlı bir kağan yönetmiştir.¹⁴ Birçok tanınmış Türkmen oymağının Afgan hâkimiyeti esnasında kendilerini onlara karşı korumak için kuvvetli Şahilu oymağının etrafında birleştikleri ve bu ili meydana getirmiş oldukları tahmin edilmektedir. Şahilu oymağı ise Sâve yöresindeki Halaçların Fars eyaletine göç etmiş bir kolu olup daha sonra Lur, Kürd ve Şullar’a mensup bazı küçük oymaklar da bu topluluğa katılmıştır.¹⁵

¹² Age. s. 7

¹³ Cengiz ORHONLU, “Kaşkaylar” *Türk Kültürü Dergisi*, sayı: 56, Ankara, 1966, s. 421 (29).

¹⁴ Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü –Jeokültürel Boyut-* Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

¹⁵ Faruk SÜMER, “Kaşkay” *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25, Ankara, 2002, s. 21.

*Kaşkayların asıl ana kütlesi, tahminlere göre, bugünkü yurtlarına Moğol veya Selçuklular devrinde gelmişlerdir. Kaşkayların Halacistan'dan Fars'a geldikleri kendilerince de kabul edilmekte olduğu gibi, içlerinde bugün bile 70 ailelik bir Halaç topluluğu yaşamaktadır. Kaşkayların Anadolu'dan buraya geldikleri de söylenmektedir. Nadir Şah'a dayanan söylence, Hamse illerinden birini oluşturan Neferlerin, Nadir Şah sarayının güçlü Türk beylerinden Hacı Hüseyin Han Nefer'in reisliği altında birleşmelerinden ve ona izafetle adlanmış olmalarından türetilse gerektir. Vaktiyle buralarını merkezlerinden biri hâline getirmiş olan Selçuklulara bağlı bulundukları ve onlarla birlikte bu yöreye geldikleri hakkındaki söylence göz önünde tutulursa, Kaşkayların Moğollardan çok daha evvel gelmiş oldukları düşünülebilir.*¹⁶

K. Kiorkadze, E. F. Shuler, Kapansyan ve M. Seyidov gibi birçok tarihçi Kaşkayların M. Ö. 2000 yıllarında “Küçük Asya’da Karadenizin güneyinde günümüz Erzincan, Tokat, Gümüşhacıköy ve Samsun istikametindeki geniş arazide” yaşadıklarını belirtmişlerdir. Kapansyan, Seyidov ve Ağasioğlu, adı geçen Kaşkaylarla günümüzde İran’ın güneyinde yaşayan Kaşkayların “hem etnik hem dil mensubiyetlerine göre aynı boy” olduklarını tespit ederek onların Azerbaycan Türkleri olduklarını yazmışlardır.”¹⁷

Bizzat kendi aralarında anlatılan bir rivayete ve pek çok ilim adamının ortak kanaatine göre tarihî hadiselerin zorlamasıyla Türkistan’dan göçüp Kafkasya’ya gelen Kaşkaylar uzun bir süre burada kaldıktan sonra Şah İsmail Safevi döneminde ülkenin güvenliğini temin için bu bölgeye yerleştirilmişlerdir.¹⁸

Muhittin Çelik bu konu ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:¹⁹

Fesaî, Kaşkayların menşei hakkında şu görüşlere yer verir: “Kaşkayların, Irak ve Kum’un çevresinde bulunan Halaçlardan olduğunu, sonra onlardan ayrılıp, Fars’a göçen Halaçlar iki kola

¹⁶ Mirza BALA “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

¹⁷ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 22-23, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁸ Ali KAFKASYALI, *İran Türkleri* Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 102.

¹⁹ Muhittin ÇELİK “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 659-660.

ayrıldılar. Onların bir kısmı yerleşik hayata geçerek Halaç adını da korudular. Konar göçer olan ikinci kısım Kaşkay İli bölgesinde yaşıyorlar. Azerbaycan seyyahı Zeynelabidin Şirvanî, Kaşkayların Türk tayfalarından olduğunu ve Cengiz zamanında Fars'a göçtüklerini yazmaktadır. M. Keyhan ise eserinde, "Tarihçilerden bazıları, Kaşkayların Anadolu'dan İran'a göçtüklerini, bir kısmının da Cengizhan devrinde Turan'da yaşadıklarını, sonra Nadir Şah'ın emriyle İran'a göçürüldüklerini yazmaktadır. İsmayil Buşehrî de, buna yakın görüşler ileri sürmüştür. Said Nefisi, Kaşkayların Şah İsmail veya Şah Abbas Safevî tarafından İran'ın güney illerine göçürüldüğünü, Kafkasya'dan İran'a göçürülme sebebinin de 1607-1618 yılları arasındaki Osmanlı-İran Savaşı esnasında Kaşkayların ve Kacarların Osmanlılarla olan yakınlığı olduğunu, bu yüzden Azerbaycan'dan uzaklaştırıldığını yazmıştır. Dr. Haşmetullah Tabibî, Bartold'dan şu görüşleri aktarmaktadır: "Kaşkay aşireti, Moğolistan'dan ve Türkistan'dan Cengiz'in ordusundan ve yağmasından kaçarak bu topraklara gelmiştir. Franc-Jean Shor, "Kaşkaylar, Cengiz Han'ın öncüleri arasında Çin Türkistanı'ndan gelerek Afganistan'a ve Kuzey İran'a yayıldılar. İran'ın kuzeybatı sınırında, Azerbaycan'da yerleştikten sonra 1600'lü yıllarda güneye gelerek şimdiki yerlerine yerleşmişlerdir." demektedir. V. Minorsky, Kaşkayların esas kütlesinin Moğol devrinden önce Selçuklular zamanında buralara yerleştirilmiş olmaları gerektiği görüşündedir. T. E. İbrahimov, Kaşkayları Azerbaycan Türklerinden kabul ederek, Cani Ağa Kaşkai tarafından dönemin siyasi ve sosyal şartları içerisinde bir üst kimlik olarak "Kaşkay" adı altında bütün aşiretlerin büyük bir il birliğine çevrildiğini yazmıştır. Bu adı almalarının da Cani Ağa'nın şahsıyla ilgili olduğunu belirtmektedir."

Aşiretler arasında bulunan diğer bir rivayet şudur: XIII. yüzyılda İran'a vardıklarında Kafkas eteklerine yerleşmişlerdir; Akkoyunlular ahfadları olup uzun bir zaman Erdebil etrafını kuşatan ülkelerde oturmuşlardır. XVI. yüzyılın ilk yarısında Şah İsmail zamanında Güney İran'a nakledilmişlerdir. Oraya gitmeleri güney topraklarını Portekiz entrika ve fesadına karşı korumak üzere Şah İsmail'in teklifi üzerine olmuştur. Bunun üzerine Basra Körfezinde sahilleri olan Fars eyaletine gelip yerleşmişlerdir. Bu yerleşme kuzey ve güney yönlerinde devam eden mevsimlik yaylak ve kışlak hareketleri şeklinde olmuştur.²⁰

Melek Mansur Han, Kaşkayların XIII. yüzyılda İran'a geldiklerini (Cingiz Han döneminde) ve Kafkaslarda daha sonra da Erdebil bölgesinde yerleştiklerini belirtmektedir. Kendilerini Akkoyunlular'dan sayan Melek Mansur, Kaşkayların XVI. yüzyılda Şah İsmail'in isteği üzerine Portekizlerin İran'a saldırmasını

²⁰ Cengiz ORHONLU, "Kaşgaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, sayı: 56, Ankara, 1966, s. 421-422 (29-30).

durdurmak için Basra Körfezinin kıyılarına göç edip Fars eyaletinde yurt tuttuklarını söylemiştir.²¹

1.3. KAŞKAY TÜRKLERİNİN TARİHİ

Kaşkay Türklerinin kökeni, nereden geldikleri nereye göçürüldükleri hakkındaki bilgiler dışında İran siyasi hayatında nerede yer aldıkları da önemlidir. Güçlü bir geleneksel yapıya sahip olan ve idari yapılarından taviz vermeyen Kaşkay Türklerinin birlik ve beraberliği tarih boyunca parçalanmaya çalışılmış, bu şekilde asimile olmaları ve İran’da yaşayan diğer toplumlarla birlikte Farslaştırılması amaçlanmıştır.

Kaşkay İli’nin birleşerek bağımsız bir kimlik kazanması Safeviler’in sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Kaşkay İli’nin oluşturulmasının Şah Abbas zamanında Cani Ağa Kaşkayı tarafından olduğu söylenilmektedir.²² Kaşkaylar’ın ilk büyük ilhanları Hasan Han ile kardeşi İsmail Han’dır. Bu ilhanlar Kerim Han Zend (ö. 1779) ve halefleri zamanında yaşamışlardır. Fakat Zend devrinin sonlarına doğru bilinmeyen sebepler yüzünden Hasan Han’ın eli kesilmiş ve kardeşi İsmail Han’ın da gözleri çıkarılmıştır.²³

Kaçar hâkimiyetini kurmak amacıyla 1788 ve 1792 yıllarında Kirman ve Şiraz’a saldıran Ağa Muhammed Han Kaşkayların bir kısmını Mazenderan, bir kısmını ise Bahtiyari mintikasına sürgün etmiştir. Ayrıca İl’in reisini tutukladıktan sonra on üç yıl boyunca kendi sarayında rehin almıştır. Ancak Fathali Şah Kaçar döneminde (saltanatı: 1797-1834) Kaşkay İl’i tekrar eski konumunu elde edip İran’ın güneyinde birinci güç haline gelmiştir.²⁴ Kaçarlar döneminde başkentin Tahran’a taşınması ile Fars bölgesindeki Türk boşluğundan ve Zendiyeye Devletinden geriye

²¹ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 25, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

²² Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s. 65 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

²³ Faruk SÜMER, “Kaşkay”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C: 25, 2002, Ankara, s. 21.

²⁴ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 27, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

kalan güç birikiminin bir bakıma mirasçısı olmalarından ötürü Kaşkaylar Fars bölgesinin en egemen gücü haline gelmişlerdir. Kaşkayların güçlü konumda olması Ebiverdi, Afşar, İnanlı, Baharlı ve Nefer gibi diğer Türk tayfalarının da onlara katılmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda Halaç gibi güçlü Türk tayfalarının da çözülmesi ile yeni tayfalar da Kaşkaylara katılmışlardır.²⁵

İran hükümetince yürütülen Farslaştırma politikası Kaşkay tarihinde felaketlere ve onların nüfuslarının azalmasına neden olmuş ayrıca ekonomik bunalımlara yol açmıştır.

1871’de Kaşkayların elindeki bütün topraklar zorla alınarak, yerleşik hayata geçmeye zorlanmışlardır. Aşiretin büyük bir kısmı verimsiz ve çorak arazilere iskan edilirken, ellerinden alınan verimli ziraat alanları ile gür ve yeşil otlaklar ise, Fars aşiretlerine dağıtılmıştır. Verimsiz ve çorak arazilerde iskana zorlanan Kaşkayların, kısa sürede sağlıkları bozulmuş ve bu sırada vukû bulan salgın hastalıklar sebebiyle de çok sayıda hayvan ve insan kaybına uğramışlardır.²⁶ Ancak bu son olmayacaktır, daha sonra Rıza Şah döneminde de Kaşkaylar aynı uygulamaya maruz kalacaklardır.

Kaşkayların İran siyasi tarihinde yerlerini aldıkları dönem XIX. yüzyılın sonları ve 1905-1911 İran İhtilali dönemidir. İlginçtir, Kaşkaylar göçebe olmalarına karşın, diğer Türk göçebelerinden (Türkmen ve Şahseven) farklı olarak ihtilal yanlısı bir tutum sergilemişlerdir.²⁷ Meşrutiyet devrimi de denilen bu dönemde Kaşkayların İlhanı İsmail Han Savlet’üd-Devle’dir.

Savlet’üd-Devle, aşırı bir İngiliz düşmanıdır. İngilizler defalarca kendisine anlaşma önermesine karşın olumsuz yanıt almışlardır. Öte yandan Savlet’üd-Devle’nin İngilizler açısından büyük önem arzeden Fars bölgesi üzerindeki siyasi varlığı, onların İran’daki politikalarını engellemektedir.²⁸ 1911’de İngiltere ve Rusya İran’ı işgal etmişler, İngilizler İsfahan ve Şiraz kentlerinde askeri kışlalar

²⁵ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s. 70 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

²⁶ Behçet Kemal YEŞİLBURSA, “Kaşkaylara Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XXVII, Sayı: 314, 1989, s. 356 (36).

²⁷ Aygün ATTAR (Haşimzade), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

²⁸ Age. s. 332-338.

açmışlardır. 1913’de Fars Ostanında İsmail Savlet’üd-Devle Kaşkayi önderliğinde aşiretler ayaklanması olmuştur. Bu anti-emperyalist Kaşkayi ayaklanmasının bastırılmasında İngiliz ajanı ünlü feodal Qavamülmülk, Lor Bahtiyari boyları ile birlikte Azeri Hamse aşiretlerini de kullanabilmiştir. Bu ayaklanmada Kaşkayiler İran’ın güneyinde yerleşmiş İngiltere işgal kuvvetlerini yenebilmişlerdir.²⁹

Birinci Dünya Savaşı başladığında İran’ın tarafsızlık ilan etmesine bakılmayarak, kuzeyi Rus, güneyi ise İngiliz işgalcileri tarafından işgal olunmuştur. Bu durum gitgide Kaşkaylar ve Tengistanlılar başta olmak üzere güneydeki halkın İngiltere karşıtı bir duruma gelmelerine neden olmuştur.³⁰ 1915 yılında İngilizlerin Busehr liman çıkartması bölgede büyük tepkilere neden olmuştur. Ardından Tengistan, Deşistan, Kazerun ve Şiraz boyunca İngiliz birlikleri yerel birliklerle şiddetli çatışmalara girmişlerdir. İngilizlerin bu direniş karşısında büyük yara almaları, onları Kaşkaylarla bir ittifaka zorlamıştır. Bunun üzerine Savlet’üd-Devle ile görüşen bir İngiliz heyeti ilhana 25 bin sterlin değerinde rüşvet önermesi tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır.³¹

1916’da Percy Skyes başkanlığında, İngiltere, Hintli asker ve İngiliz subaylarının denetlediği bir güç oluşturulmuştur. “Güney İran Polisi” (SPR) adıyla tanınan bu güç, İngiltere yanlısı Bahtiyari ve bazı aşiretlerin de desteğini sağlamıştır.³² I. Dünya Savaşının son yıllarında İran’ın güneyi İngilizlerin Güney İran Polisi (SPR) tarafından işgal edilmiştir. Bu işgale tepki olarak 1917-1918’de başta Kaşkayi aşireti olmak üzere bu bölgede yaşayan aşiretler İran tarihinde gerçekleşmiş en büyük anti-emperyalist savaşıma girişmişlerdir. Kaşkayi silahlı birlikleri SPR’a saldırmış, onlara büyük zayıat verdikten sonra, Şiraz kentine saldırmış, Firuzabad kentini fethetmiştir. Bu hareket sonunda İngilizlerin modern silahlarla donatılmış kuvvetlerince bastırılabilmiştir.³³ 1919 yılında başlayan

²⁹ Rafael Blaga, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997, s. 291.

³⁰ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 30, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

³¹ Aygün ATTAR, (Haşimzade), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

³² Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 30-31, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

³³ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997 s. 293.

müzakereler sonuncunda İngilizlerle anlaşma sağlanmış ve 1920’de İngilizler, İran topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır.

Anlaşmanın yapılması ile Savlet’üd-Devle Firuzabad’da yerleşmiştir. Onun siyasi işlere katılması yasaklanmış ve Serdar İhtişam da Kaşkaylar’ın resmi İlhan’ı olarak tanınmıştır.³⁴ 1923’de Savlet’üd-Devle Tahran’a sürülmüş ve Merkezi devlet Kaşkayileri silahsızlandırmaya başlamıştır.³⁵

1925’te Kaçar sülalesine son vererek Pehlevi krallığını kuran Rıza Şah Kaşkaylar dahil bütün aşiretlere karşı “zorla tehcir”, “il teşkilatını bozma” ve “asimilasyon” aşamalarından oluşan üçlü bir uygulamaya başvurmuştur.³⁶

1930 yılları Kaşkaylar için oldukça ağır ve zor geçmiştir. Rıza Şah’ın göçebeliğe karşı uyguladığı politika Kaşkayların durumunu oldukça zorlaştırmış, çok sayıda boy ve uruk yerleşik hayatı benimsemeye mecbur edilmiştir. Bu da ekonomik olarak Kaşkay İli’nin buhranına neden olmuştur. Zira çok sayıda büyük ve küçükbaş hayvan, at ve devenin ölümü, hayatlarını hayvancılıkla idame ettiren topluma vurulmuş bir darbedir.³⁷

Bütün bu yapılanlara tahammül edemeyen Kaşkaylar Savlet’üd-Devle’nin hükümet tarafından tutuklanmasının ardından Hatice Bibi’nin (Savlet’üd-Devle’nin eşi) önderliğinde ayaklanmış (1929-1931), Şiraz şehrini kuşatmış Kazerun’u ele geçirmişlerdir. Ayrıca güney yollarının birçoğunu da kendi denetimleri altına almışlardır. Kaşkayların yanı sıra bölgede diğer aşiretler de (o cümleden Hamse İl’i) merkezi hükümete karşı ayaklanmışlardır.³⁸ Devletin genel af ilan etmesi ve Savlet’üd-

³⁴ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s. 168 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

³⁵ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997 s. 293.

³⁶ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 32, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

³⁷ Aygün ATTAR, (Haşimzade), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

³⁸ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 33, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Devle'nin serbest bırakılması ile ayaklanma son bulmuştur. Daha sonra Tahran'da hapse atılan Savlet'üd-Devle 1932'de Rıza Han hapsinde öldürülmüştür.³⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile İran tekrar İngiltere ve Rusya tarafından işgal edilmiştir (25 Ağustos 1941). 16 Eylül'de ise Rıza Şah, saltanattan istifa etmek zorunda kalmış ve oğlu Muhammed Rıza tahta geçmiştir.⁴⁰ Rıza Şah'ın tahttan uzaklaştırılması üzerine İlhan Savlet'üd-Devle'nin oğulları İran'a geri dönmüşlerdir. Bunlardan Nasır Han, bu sırada hapisanede ölen babası Savlet'üd-Devle'nin yerine ilhan seçilmiş ve Kaşkayların yönetimini ele geçirmiştir. Onun zamanında Kaşkay İl'i, kendilerine sığınan Alman ajanların çok köklü geleneklerden dolayı İngilizlere teslim edilmemesi üzerine büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmışlardır. Fakat bu durum Türk elçisinin aracılığıyla atlatılmıştır. (1943)⁴¹

Savaşın yarattığı kargaşa ortamını fırsat bilen İran hükümeti, bu defa Kaşkayların yaylaklarını ellerinden alarak göç yapmalarını yasaklamıştır. Böyle bir karara uymanın kendilerinin sonu olacağını ve bunun bir Farslaştırma politikasından başka bir şey olmadığını çok iyi bilen Nasır Han, hükümete “Gücünüz varsa bizi yolumuzdan alıkoyun” diyerek aşiretini Zagros ve Elbruz dağlarındaki yaylalara göç ettirmiştir. Bu sebeple Kaşkayları imha etmek üzere gönderilen ordunun müthiş bir bozguna uğratılması, hükümetin de hayallerinin sonu olmuştur. Sonuçta, fırsatı ganimet bilerek el koyduğu yaylakları tekrar geri veren hükümet, Kaşkaylarla ilgili tüm yasakları da kaldırmıştır.⁴²

1945'te güney aşiretleri, Kaşkayi v.s. ayaklanmış ve bu ayaklanma bütün güney İran'a yayılmıştır. Bu ayaklanmanın amacı, askeri rejim ve olağanüstü hale son verilmesi, aşiretlerin özerkliğinin tanınması, özerk aşiret yönetimi İlhan'lığın tekrardan kurulması, zorunlu silahsızlandırılmanın durdurulması, vergilerin azaltılması, aşiretlerden zorunlu askerliğin kaldırılması, zorunlu giysilere tepki ve milli giysilerin özgür olarak giyinilmesi olmuştur. Merkezi devlet, uçak, zırhlı

³⁹ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997, s. 293.

⁴⁰ Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 34, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁴¹ Faruk SÜMER, “Kaşkay”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C: 25, 2002, Ankara, s. 21.

⁴² Behçet Kemal YEŞİLBURSA, “Kaşkaylara Uygulanan Toprak Reformları ve Esaları”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XXVII, Sayı: 314, 1989, s. 357-358.

donatımlı orduyla bölgeye saldırmıştır. Aşiret liderlerine rüşvet vererek ve aralarında anlaşmazlıkları körükleyerek, onları bölmeyi başarmış ve ayaklanma tam olarak 1945’de bastırılmıştır. Daha sonra aşiretler silahsızlandırılmış, askeri yönetim kurulmuş, aşiretlerin yaylak-kışlak göçü yasaklanmış ve zorla yerleştirilmeye ve Farslaştırılmaya tabi tutulmuşlardır.⁴³

1950’de milliyetçi Azeri Dr. M. Musaddık başbakan olmuştur.⁴⁴ Kaşkaylar Dr. Musaddık’a destek vermiş, İlhan Hüsrev Han Meclise temsilci olarak seçilmiştir.⁴⁵

Kaşkayiler 1953’de Azeri başbakanın anti-empyralist içerikli İran petrollerini millileştirme hareketine destek vermişlerdir.⁴⁶ Ancak, 1953 yılında Musaddık’ın bir darbeyle indirilmesi, ardından 1956 yılında Kaşkaylara karşı Muhammed Rıza’nın başlattığı politika çok sayıda Kaşkayın ülkeyi terk etmesi, bazılarının Pehlevi ordusu karşısında savaşıp ölmesi, büyük bir kısmının da yerleşik yaşamı benimsemesi ile neticelenmiştir.⁴⁷

1959’da “Ak Devrim” adıyla tanınan reformlar programı meclis tarafından kabul edilmiş ve Muhammed Rıza Şah 1962 yılından itibaren bu reformları uygulamaya başlamıştır. “Ak Devrim reform planında özellikle aşiretlerin yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Toprak reformları ve orman ve meraların millileştirilmesi bu planda Kaşkayları ilgilendiren başlıca reformlardır. Bu uygulamalar Kaşkay topraklarını devlete ve köylüye devrederken Kaşkayların göçebe yaşamlarını bütünüyle engellemektedir.⁴⁸

1963 yılında İran hükümetinin merkezi idareyi güçlendirme çalışmaları sırasında Kaşkaylar üzerine karadan ve havadan girişilen geniş bir harekât sonucu

⁴³ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997, s. 296-297.

⁴⁴ Age. s. 297.

⁴⁵ Aygün ATTAR (Haşimzade), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

⁴⁶ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*, 1997, s. 297.

⁴⁷ Aygün ATTAR (Haşimzade), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

⁴⁸ Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 37, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

bütün silahlar toplandığı gibi başta İlhan Nasır Han olmak üzere aile mensupları ikinci defa İran'ı terk etmeye mecbur bırakılmıştır.⁴⁹

1979'da İran İslam Cumhuriyeti kurulunca ilhan ailesi tekrar yurduna dönmüştür. Yeni rejim, han ailesinin evvelce sahip olduğu başlıca hakları geri vermiştir.⁵⁰ Sözde toprak reformları adı altındaki soykırım 1980'de şekil değiştirmiştir. Önceki yönetimler gibi Humeyni yönetimi de Kaşkaylara serbest yaşama hakkı tanımamıştır. Humeyni yönetimi işe, büyük lider Hüsrev Han'ı parlamentodan atmakla başlamıştır. Meydana gelen bir dizi olay sonucunda vatan haini olarak suçlanan Hüsrev Han tutuklanmış ve girişilen tüm kurtarma çabalarına rağmen, Humeyni cellâtlarınca idam edilmekten kurtarılamamıştır. Ayrıca Humeyni yönetimi, Irak'la uzun yıllar devam eden savaşında cephenin ön saflarına kasıtlı olarak Türk asıllı askerleri göndermekle açıkça soykırım yapmıştır.⁵¹

Bugün, Kaşkayların göçebe yaşamı büyük ölçüde engellense de, kendi varlıklarını korumak uğrunda yoğun bir kimlik mücadelesi vermektedirler. Kaşkaylar diğer İran halkları gibi hiçbir medeni, kültürel, hukuki hakka sahip değildir. Bunun yanında eğitim olanaklarının da son derece sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Buna rağmen etkin olan boy kimliği Kaşkaylar arasında en bağlayıcı öge olarak milli kimliği ayakta tutmaktadır.⁵²

1.4. KAŞKAY TÜRKLERİNİN NÜFUSU

Kaşkayların nüfusu ilk defa 1807-1809 yıllarında Fransız Juber tarafından 12-15 bin olarak gösterilmiştir. Lord Kirzon, Kaşkayların 1870 yılında 60 bin aile olduğunu ve 120 bin silahlı atlı verebildiklerini belirtmektedir. 1868 yılında Kaşkay İlhanı Muhammed Kulu Han vefat ettikten sonra çıkan kargaşa ve çarpışmalara ilaveten kuraklığın da tesiriyle Kaşkayların bir hayli zayıfladığını, bu sayının 20 bin

⁴⁹ Faruk SÜMER, "Kaşkay" *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C: 25, 2002, Ankara, s. 21.

⁵⁰ Agm. s. 21.

⁵¹ Behçet Kemal YEŞİLBURSA, "Kaşkaylara Uygulanan Toprak Reformları ve Esaları", *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XXVII, Sayı: 314, 1989, s. 359.

⁵² Aygün ATTAR (Haşimzade), *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, 2006, Ankara, s. 332-338.

aileye kadar (1890 yılı itibarıyla) düştüğünün kaydetmiştir. Shooten, Kaşkaylı Hüsrev Han'dan nakille, Kaşkayların nüfusunu 400 bin olarak vermiştir.⁵³

1894'te buradan geçen Tumanskiy 12.000 aile olduklarını Kaşkayların kendilerinden duymuş ise de, bizzat Kaşkay reisleri bunu 24.000 aile olarak göstermişlerdir. B. V. Miller'in verdiği 1906 yılına ait rakamlara göre, 35.000 aile olarak gösterilen Kaşkayların, 1914'te diğer gezginler tarafından, 55.000 aileden ibaret oldukları saptanmıştır. Bunlar aynı yılda 20.000 savaşıçı çıkarmakta idiler.⁵⁴

M. E. Resulzade 1912 yılında yazdığı yazısında Kaşkayların 350.000 nüfusa sahip olduklarını söylemiştir.⁵⁵

Fars eyaletindeki aşiretlere ve bu arada Kaşkaylara ait bilgi veren ve 1913'de yayınlanmış bir yazıda (G. Demorgny, Les réformes administratives en Perse, Les tribus du Fars, RMM, c. XXII (1913), s. 92-100) 64.300 hane oldukları kaydedilmektedir. Her hane (aile) beş nüfus olarak hesap edilirse 313.500 olarak bir sayı elde edilmektedir. Kaşkayların o tarihte 19.000-20.000 kadar süvari asker çıkardıkları da gene aynı yazıda kaydedilmiştir. 1932'de yayınlanmış olan Mes'ud Keyhan'ın eserinde ise 30.330⁵⁶ hane (aile) olarak kaydedilmiştir ki gerçek sayılarını bildirmekten çok uzaktır. Kaşkay İlbeyi olan İlhanı (reis) Nasır Han'ın kardeşi Malik Mansur 1955'te Kaşkayların 400.000 kişi olduğunu söylemektedir.⁵⁷

Buşehrî 1941 yılı itibarıyla Kaşkayların nüfusunu 200 bin olarak vermiştir. Rükzade, 1948 yılı itibarıyla, Kaşkayların yaşadığı geniş coğrafyayı da göz önünde tutarak, Kaşkayların nüfusunu 500 bin olarak vermiştir. Balayan, 1960'ta Kaşkayların nüfusunu 400 bin olarak vermiştir.⁵⁸

⁵³Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 20, Ankara, s. 663.

⁵⁴Mirza BALA, "Kaşkay" <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

⁵⁵Mehmet Emin RESULZADE, *İran Türkleri (İran Yurdu ve Sebilürreşad'daki Yazılar)* Hazr. Dr. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım – Selahattin Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, İstanbul, s. 39.

⁵⁶Mes'ud Keyhan'ın belirttiği bu sayı Muhittin Çelik'in makalesinde 30.150 aile (150-160 bin kadar) olarak verilmiştir.

⁵⁷Cengiz ORHONLU, "Kaşgaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, S. 56, 1966, Ankara, s. 425 (33).

⁵⁸Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 20, Ankara, s. 663.

Kaşkayların gerçek sayılarına dair İran kaynaklarında kesin bir bilgi bulmak zordur. Eski tahmini rakamları tekrarlayan İran kaynakları 90 tayfa halinde 30.000 aileye yakın olarak gösterilen Kaşkayların milliyetlerini şüphe altına alacak bozgunculuktan da sakınmamaktadır. Birinci Dünya Savaşına rastlayan yıllara ait Türk kaynaklarında Kaşkay Türkleri 350.000 olarak gösterilmiştir. Aynı bilgiye göre, bunlar 40.000-50.000 atlı çıkartmaktadır. Birinci Dünya Savaşına kadar 9.000.000’u geçtiği sanılan İran’ın nüfusu, 1930’a doğru 17.000.000 olarak gösterildiği için Kaşkayların da o oranda bir artış göstermeleri gerekmektedir. 1953’te, İran başbakanı Muhammed Musaddık’ı Şaha karşı savunmak için 70.000 atlı çıkarmaları bu artışı göstermektedir.⁵⁹

1976 yılında İran resmi kaynaklarına göre, Fars eyaletinin 2.020.947 nüfusa sahip olduğu ilan edilmiştir. Fars eyaletinde yaşayan Kaşkaylar, eyalet nüfusunun %60’dan fazlasını oluşturmaktadır. Bugün yaklaşık olarak Fars eyaletinde 4.000.000 kişi yaşadığı göz önüne alınırsa, Kaşkayların nüfusunun (bazı diğer Türk unsurları çıkardığımızda) rahatlıkla 1.500.000-2.000.000 olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayıya ülkenin diğer eyaletlerinde yaşayanları da dahil edersek, Kaşkayların nüfusunun verdiğimiz rakamların altında olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.⁶⁰

Blaga, “İran Halkları El Kitabı” adlı eserinde Kaşkay Türklerinin İran Azerileri içindeki oranını % 7.15, İran nüfusuna göre oranını da % 1.85 olarak vermiştir.⁶¹

2001 yılı itibariyle Kaşkay Türklerinin önemli bir kısmının yerleşik hayata geçtiği göz önüne alınırsa nüfusun sanılanın çok üzerinde olduğu anlaşılacaktır. Yine 2001 yılı itibariyle İran’ın nüfusunun yaklaşık 70 milyon olduğu hesaba alınırsa Kaşkaylar en kötümser tahminle bu nüfusun % 3.5 oranını temsil ettiklerinde varılan

⁵⁹Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

⁶⁰Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 20, Ankara, s. 663.

⁶¹Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples*, 1997, s. 275.

rakam yaklaşık 2,5–3 milyondur. Bu rakama yerleşik Kaşkayların önemli bir kısmının nüfusu dahil değildir.⁶²

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Kaşkayların nüfusu hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Gerek yerli gerek yabancı kaynaklarda nüfusu hakkında tahmini bilgiler söz konusudur. Bu tahminler de onların savaşa gönderdikleri atlı asker sayısı, aile sayısı, bugünkü İran nüfusu ve İran nüfusunun büyüme yüzdesi üzerinden yapılmaktadır. Bu da bize sağlıklı bilgiler vermemektedir.

1.5. KAŞKAY TÜRKLERİNİN YAŞADIĞI COĞRAFYA

Kaşkayların bugün yaşadığı bölgenin son zamanlara kadar resmi adı İl-i Kaşkaî (Kaşkay İli) idi. Fakat bu bölgenin adı daha sonra İran hükümetlerince Fars bölgesi olarak değiştirildi. Ancak, Kaşkayların yaşadığı bölge hala halk arasında İl-i Kaşkaî olarak bilinir.⁶³

Kaşkay Türkleri, İran'ın Fars eyaletinde konar göçer olarak yaşamaktadırlar. Dolayısıyla yayıldıkları bölge 186.180 bin km² gibi geniş bir alanı içine almaktadır. Zagros dağlarının birbirine girmiş yükseklikleri ile körfez sahilleri bu ilin sınırlarını çizmektedir. Fars eyaletinin merkezi Şiraz'dır.⁶⁴

Fars eyaletinde, yazın ve kışın göçüp-konmağa uygun çok geniş bir alan kaplayan Kaşkay Türkleri, yıllık göçlerinde, diğer komşularına göre, daha uzaklara giderler. Kışlakları Basra körfezi yakınındaki Cilahdar'a kadar uzanır; yaylakları ise, kuzeye doğru, Bahtiyari aşireti ile temasa geldikleri, Kumışa civarına kadar, 350 km'yi geçer. Kaşkay Türklerinin göç ettikleri alan, 1291 tarihinde İran hükümeti tarafından, Vilayet-i Kaşka'i adı altında, ayrı bir idari bölgeye ayrılmış ve tahminen

⁶²Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s. 187, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁶³Muhittin ÇELİK, "İran'daki Kaşkay Türkleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, Bahar, 1998, s. 207.

⁶⁴Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, 2002, Ankara, s. 660.

300 yerleşim birimini içine alan 15 kazaya bölünmüştür.⁶⁵ Kışı, umumiyetle İran körfezinin yanındaki bölgede, yazı İsfahan eyaleti sınırında geçirirler. Bu suretle Kaşkayların enine boyuna yayıldıkları bölge, yarım ay şeklindeki Kara-Ağaç ırmağı kıyıları boyunca uzayan saha ile buraya giren, kesif nüfuslu Arab, Ferrasbend, Firuzabad, Hineşur kasabalarını ve İsfahan-Şiraz yolu batısındaki çevre ile Şikanrud ve Melbur ırmaklarının üst mecrasını, sınırları içerisine almaktadır.⁶⁶

Kuzeyde: İsfahan Eyaleti ve Burucen vilayetleri (Çahar Mahal-Bahtiyari), Kuzey-Doğuda: Ebergu Kasabası, Yezd Eyaletindeki Herat ve Mervdeşet kasabaları, Doğuda: Kirman Eyaletindeki Şehr-i Babek ve Sircan vilayetleri, Güney-Doğuda: Hormozgan eyaletindeki Hacıabad, Saadetabad, Fin Kasabaları ve Bender Abbas'taki Hemir limanı (Bender Hemir), Güneyde: Basra Körfezi sularına kadar. Buşehr'deki Deylem Limanından Hormozgan'daki Lenge Limanına kadar yaklaşık 585 km uzaklıkta olan düz yol ile sınırlandırılmıştır, Batı ve Kuzey-Batıda: Huzistan'daki Behbahan, Ağacari, Serheddat, Ramhormoz, Kohgiluye, Boyer Ahmet'in yaylalarında yerleşen Geçsaran, Başt, Dogonbedan ve Boyer Ahmet Vilayetine kadar sınırlandırılmıştır.⁶⁷

Günümüzde Kaşkay İl'i İran'ın merkezi ve güneyinde bulunan yedi Ostan'daki (eyalet) çok geniş arazide yayılmış durumdadır. Kaşkayların bölgedeki dağılımı şöyledir:

1. Buşehr Ostan'ı; 37653 km².
2. Bender Lenge Şehrestan'ı (ilçesi); 21340 km².
3. Behbahan ilçesi; 3815 km².
4. Ramhormoz ilçesi; 4313 km².
5. Brucen ilçesi; 4413 km².

⁶⁵Mirza BALA, "Kaşkay" <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

⁶⁶Ahmet CAFEROĞLU, "İran Türkleri" *Türk Kültürü Dergisi*, S. 50, 1966, Ankara, s. 126 (30).

⁶⁷Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.36, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

6. Semirom ve Kamşe (Şehreza) ilçeleri; 9173 km².

7. Fars Ostanı–Neyriz, İstehbanat ve Fasa’nın dışında-: 111852 km².⁶⁸

Yayla Bölgesi; bu bölge aşağı yukarı Şiraz’ın güneyinden bölgenin en son kuzey uçlarına kadar devam eder. Sepidan, Gomşe, Burucen, Semirum, Abade ve Mervdeşt vilayetlerinden oluşmaktadır. Kışlak Bölgesi; ülkenin güney ve güneybatısındaki geniş ve sıcak mıntıkadan, Basra Körfezine kadar uzanmaktadır. Söz konusu bölge ülkenin güneyindeki dört eyalette yerleşen Lar, Cehrum, Firuzabad, Kazerun, Memeseni, Behbahan, Geçsaran, Dogonbedan, Ramhormoz, Buşehr, Kengan, Deştestan ve Deyir vilayetlerini kapsamaktadır. Orta ve Ayırıcı Bölge; Şiraz Yöresi, Erjen Çölü (ovası) ve Mervdeşt’in güneyi; bu bölge hemen hemen bütün yıl boyunca kullanılabilir otlaklara sahiptir. Gomşe kentini en kuzey ve Lenge limanını en güney nokta kabul edersek bu alan 26/35 ve 32 derece kuzey enlemleri arasında yer alarak ülke yüzölçümünden 5/25 oranında bir alanı kapsar. Aynı ile Kaşkay Türklerinin yaşadıkları Ramhormoz’u en batı, Darab’ı ise en doğu bölge olarak düşünürsek 49/30 ve 54/32 derece doğu boylamları arasında yer alır.⁶⁹

Kaşkayların yaşadıkları kuzey kesimleri, birbirine girmiş yüksek (1500-2000 metre) dağlar ve tepelerle kaplıdır. Buralarda yaz mevsimi kısa ve ılımlı, kış mevsimi ise uzun ve soğuktur. Bölge (kuzey) büyük ölçüde Zagros mıntikasının su kaynağı ve ırmakların yoğun olduğu yerdir. Bölgenin yıllık normal sıcaklığı 10 ile 15 derece arasındadır. Doğudan, Zagros dağlarının bitimi ile sınırlıdır. Dağların bitiminde ise İran’ın bozkırları başlar. Yezd, Kirman ve Hürmüzgan eyaletleri doğudan; kuzeybatı ve güneydoğuda ise çöller bu bölgeyi kuşatmıştır. Güneyden, Fars Körfezi sularına ulaşmaktadır. Genel olarak güney kesimler, Arabistan ve Fars körfezinin sıcaklığından etkilenmektedir. Bölgede kar yağışı ve don görülmez. Bazen bu bölgede şiddetli yağmurlar neticesinde yüksek rutubet olur ve bunun sonucu bereketli otlaklar biter. Yazları ise oldukça sıcak ve kurak geçer. Batıdan, Hazistan

⁶⁸Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 14-15, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁶⁹Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.35-36, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

bozkırı ve Bekir Ahmed, Güney Kehligeviye ile sınırlıdır. Burada da şiddetli yağmurların etkisiyle kışlak için yeşillik oldukça boldur. Kaşkay İli'nin doğal sınırları dört bozkır, su, yüksek dağlar ve sık bitki örtüsü bu bölgeyi dört yandan kuşatmıştır. Ayrıca bölgenin iklim şartları üzerinde de bu doğal kuşatmanın büyük etkisi vardır. Bölgenin siyasi sınırları daha çok kuzey ve kuzeybatı taraflarını çizer. Bu sınırlardan itibaren ise Bahtiyari, Lor, Bayer Ahmedi ve civar aşiretlerin sınırları başlar.⁷⁰

Günümüzde “Vilayet-i Kaşkayî”nin birçok arazisi hükümet tarafından gasp olmuş veya Tat ve Lorlara verilmiştir. Ancak Kaşkay uruğu bugün bile İran'ın güneyindeki en geniş araziye sahiptir.⁷¹

1.6. KAŞKAY TÜRKLERİNİN GELENEKSEL İDARİ TEŞKİLATI

Kaşkayların geleneksel idari yapısı genel olarak en üstten en aşağıya doğru, el, tayfa (boy), tire, oba (bonku) ve bazen de bonkudan ayrılan bir kol olan beyle (bile) şeklindedir. Bu teşkilatların da başında sırasıyla; İlhan (Han ve İlbeyi), Kelanter, Kethüda ve Aksakallılar yer almaktadır.

1.6.1. İl (El) – *İlhan, İlbeyi (Elhan, Elbeyi)* –

Dil, gelenek, kültür ortaklığı ile belirli yaylak, kışlak sınırları olan ve İlhan yahut İlbeyi'nin gözetiminde bulunan tayfalardan oluşan sosyal yapıya “İl” denmektedir. Buna göre tayfalar toplamı eli meydana getirmektedir. İl, bağımsız bir siyasi birim olarak birkaç tayfadan oluşmaktadır. Çoğunlukla ili oluşturan tayfalar ortak ecdada bağlanmaktadır.⁷²

Kaşkaylarda “İl”, toplumsal örgütlenmenin en üst aşamasıdır. Kaşkay İl'i toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel bir birliktir. Kaşkay İl'i ortak dil (Türkçe),

⁷⁰Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, 2002, Ankara, s. 660.

⁷¹Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 14, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁷²Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.189, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ortak soy (Türk soyu), ortak kültür (Türk göçebe kültürü) ve ortak coğrafyaya (yaylak ve kışlak) sahip çeşitli tayfalardan meydana gelmiştir.⁷³

Kaşkaylarda ilin genel reisine iki Türkçe sözcükten oluşan (İl+Han) ilhan denilir. İlhan Kaşkay ilindeki güç hiyerarşisinin tepesinde yer almaktadır. O ilin siyasi ve askeri reisi ve ilin birliği ve bütünlüğünün simgesidir. İlhan bütün tayfaların ve tayfa beyleri olan keleranterlerin başkanıdır.⁷⁴ Büyük İl güçlü bir önder gözetiminde yönetilmektedir. Bu önderlik İlhan ile İlbeyi ailesinde soya bağlıdır ve babadan oğla geçmektedir.⁷⁵

İlhanlık birinci dereceli hanlar arasından seçilmekte veya merkezi devlet tarafından atanmaktadır.⁷⁶

Aşiret reisi (il+hanı) seçilirken, Kaşkay İl birliği içerisinde yer alan kabile başçıları ile birlikte, yöneten ailenin önde gelen bazı şahsiyetleri, ilhan seçiminde söz sahibidirler. Genellikle ilhanın oğlu veya kardeşi ilhanı olarak seçilmektedir. İlhan seçimi konusunda, nadiren çıkan ihtilaflar bölünmelere kadar varsa da, sonunda bu mücadeleyi kaybeden kişi, kazananın çadırına gidip bağlılığını bildirir.⁷⁷

Kaşkay İlhanları, irsi olmakla birlikte, seçimlerinde soyluluktan başka, ehliyet, özellikle cesaret ve kahramanlık gibi, yetenekler de aranır.⁷⁸

Melek Mansur Han, ilhan olacak bir kişide aranan özellikleri şöyle sıralamaktadır: 1. Geniş ve güçlü bir çevreye sahip olmak. 2. İyi ata binmek. 3. Güçlü bir yapıya (tercihen uzun boylu) sahip olması. 4. Cesur ve etkileyici bir simaya sahip olması. 5. Adalet duygusuna sahip olmak. 6. Aşiretler arasında iyi bir

⁷³Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.116, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁷⁴Age. s. 119, Ankara

⁷⁵Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.213, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁷⁶Age. s.211.

⁷⁷Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s.661.

⁷⁸Mirza BALA, "Kaşkay" <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

şöhrete sahip olmak. 7. Asalet sahibi olmak (asil bir yaşantı sürmesi). 8. Cesur olma ve güzel el yazısına sahip olmak.⁷⁹

İlhanların başlıca görevlerini şunlardır:

1. İlin bütünlüğünü ve birliğini korumak.
2. İlin içinde güvenlik ve düzeni sağlamak.
3. Dış dünyada ilin temsilciliğini en iyi şekilde yapmak.
4. İlhan devletin il içindeki tek temsilcisi konumunu da taşımaktaydı.
5. Göç tarihini tayin etmek.
6. Göç yolları (el yolu)'nın idaresi ve tanzimi.
7. İlin siyasi programını ve planını çizmek.
8. İlin askeri birliklerini hazır tutmak ve yeterince silah temin etmek.
9. Savaş dönemlerinde ilin komutanlığını yapmak.
10. Toplanan vergilerin muhasebesi ve merkezi hükümete teslimi.
11. Kelanterlerin bu makama atanması.
12. Tayfalar arası uyum sağlamak.
13. Tayfalar arası çıkan çatışmaları çözmek.
14. Tayfalar arası otlak paylaşırma işi ilhanın görevlerindendir.
15. İlhan, yargıç görevini de üstlenerek törelere göre ildeki hukuki düzeni uygulamak zorundadır.
16. vs. görevler⁸⁰

İlbeyi ise İlhan'ın vekili olup elin idaresi fiilen onun elinde idi. Ancak İlbeyi İlhan'ın oğlu ve kardeşi gibi en yakın akrabasından seçilirdi. İlhan da, mutlak surette han ailesinden olmak üzere şahlar tarafından tayin edilirdi.⁸¹

İlbeyinin atanması tıpkı ilhanda olduğu gibi resmen şah tarafından onaylanmaktaydı. Ancak seçilen ilbeyi kesinlikle “han” ailesinden olmalıydı. İlbeyi

⁷⁹Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 120, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸⁰ Age. s. 124.

⁸¹Faruk SÜMER, “İran'da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar” *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, sayı: 120, Ankara, 1972, s. 1239 (15).

genellikle ilhanın kardeşi olan kimse idi.⁸² Aslında ilhan ilin iç işlerini ilbeyin yardımıyla idare etmekteydi. Onun emirleri ilbeyinin yardımıyla uygulama (icra) kadrosu tarafından han ve kelanterlere ve nihayet kethuda ve aksakallara iletilirdi.⁸³

İlbeyinin üstlendiği görevler; vergi toplamak, asker toplamak, yönetim işleri, mülk işlerinin düzenlenmesi, tayfaların önderliği gibi İlin iç işleriydi. Özetle ellerin önderlik kadrosu İlbeylerinin yönetimine veriliyordu. İlhan buyruklarını İlbeyi uygulayıcı kadrolar aracılığı ile hanlar ve kalenterlere ulaştırıyordu. Onlar da söz konusu buyrukları kendi işçileri aracılığı ile Kethüdalara bildiriyorlardı. Kethüdalar da emirleri sıradan kişilere iletiyorlardı.⁸⁴

1.6.2. Tayfa (Boy) – Kelanter –

Kaşkay İl'nin kollarına tayfa (taife) denir. Yaşam, mülkiyet ve işbirliği sabıkaları olan birkaç akraba tireden oluşmaktadır. Tayfalar siyasi kuruluşlardır.⁸⁵

Tayfa siyasi, sosyal ve kavimsel (etnik) bir birimdir. Birkaç tirenin birleşmesinden bir tayfa ortaya çıkmaktadır. Söz konusu birim siyasi ve etnik düzeni ile birçok tirelerin yönetimi ve onları birleştirmek amacı ile ortaya çıkmıştır. Tayfanın akrabalık düzeni ve ortak ecdat temeline dayanması zorunlu değildir. Diğer bir ifade ile her tayfa ortak akrabalık veya aynı soydan olan grupların siyasi, askeri ve sosyal birlik ve beraberliğine dayanarak oluşabilir.⁸⁶

Tayfayı oluşturan insanlar (bireyler) siyasi, sosyal bir birim şeklinde belirli bölgede yaşamaktadırlar. Tayfa tireler topluluğundan oluşmuştur. Tireler topluluğu

⁸²Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 124, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸³Age. s. 124

⁸⁴Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.214, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸⁵Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 81, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸⁶Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.193-195, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

geçmişe uzanan birlikte yaşamaları, ortak mülkiyet ve tayfa içi emektaşlıklar ile bir Kelanter gözetiminde yaşamaktadırlar.⁸⁷

Günümüzde Kaşkay İli'nin altı büyük tayfası şunlardır:

1. Şeşbeyli (Kurt) Tayfası
2. Amele Tayfası
3. Dereşororlu (Dereşullu) Tayfası
4. Böyük Keşköllü (Keşgöllü)
5. Kçük Keşköllü (Keşgöllü)
6. Farsimedan (İmur) Tayfası⁸⁸

Tayfaların herhangi birisinin başında İlhan tarafından atanmış bir Kelanter duruyordu. Bu konuda halktan da onay almak gerekiyordu. Kelanterin atanması da, görevden alınması da İlhan tarafından yapıldı. İlhanın siyaseti gereğince Kelanterler onun en yakın ve güvendiği kişiler arasından seçilirdi. İlhan onları memnun etmek için sonsuz çaba harcıyordu.⁸⁹

M. E. Resulzade kelanterlikle ilgili şunları söyler:⁹⁰

“Her taifenin başında “Kelanter” namıyla bir bey vardır. Mezkûr beyler ilhanînin emrine tâbi'dirler. İlhanîlik neslen ba'de neslin hanzadelerde, kelanterlik de beyzadelerdedir. Taife-i kelanterlerin azl ve nasbi hanın imtiyazat-ı mahsusasındadır; fakat ilhanî kelanter tayin ederken aynı taifeye mensup bir beyzadeyi intihap etmek mecburiyetindedir. Nitekim İlhanînin azl ve nasbı hukuk-ı şahanesinde olan şah da İlhanîyi ta'yin ederken hanzadelerden birini intihap eylemek an'anesine sadık kalmak mecburiyetindedir. Yoksa ta'yin olunan ilhanî il tarafından kabul edilmez ve isyan mucip olur.”

Kelanter, vergi toplar ve askeri meselelerde söz sahibidir. Önemli sorunlar onda biter. Tire ve bonku içinde seçilen cengaverler doğrudan onun emrindedir.

⁸⁷ Age. s.193-195

⁸⁸ Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 86-88, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁸⁹ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.220, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁹⁰ M. E. RESULZADE, *İran Türkleri (İran Yurdu ve Sebülürreşad'daki Yazılar)* Hazır: Dr. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım – Selahattin Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1993, s. 41.

Kelanter çocukları, yönettiği aşiretten (kendilerinde varlıklı da olsalar) kız almazlar. Kendi akrabalarından bir kızla ancak evlenebilirler.⁹¹ Her yıl yaylaya göçten önce otlaklar aşiretin başı olan İlhan tarafından Kelanterlere (birkaç bin haneden oluşan boyların başkanı) bölüştürülür. Kelanterler de İlhan'ın kendilerine bölüştürdüğü bu otlakları, emirleri altındaki 100 ile 300 hanelik toplulukların sorumlusu olan oba beylerine (Kethüdalara) paylaştırır.⁹²

Her tayfanın itibarı ve değeri, nüfus ve aile sayısına, atlı savaşçıların niteliğine ve sayısına, bol otlaklara, güçlü ve zengin Kelanterlerine bağlıdır.⁹³

Kelanterlik makamı soya bağlı olduğundan onların ailesinin güce sahip olmasını ve durumun devam edeceğinin bilinmesinden dolayı onun tüm akrabalarına saygı gösteriliyordu.⁹⁴

Kelanterler, İlhanın güvencesini kazanmalı, beğenilip cesaretli, olgun ve disiplinli biri olmalıdırlar. İlhan Kelanterlerinin birini yetersiz bulursa onu görevden alıp onun yerine kardeşi yahut yakın akrabalarından birinin atamasını yapıyordu. Kelanterlik makamı tayfa halkı arasında değerliydi.⁹⁵

Kelanter öldüğünde çoğunlukla oğullarından birisi onun yerine geliyordu. Erkek çocuğu olmadığı zaman kardeş oğulları veya yakın akrabalarından biri onun yerine oturuyordu.⁹⁶

Tayfa önderlerinin görevleri ikiye ayrılmaktaydı:

1. Tayfa içindeki düzeni sağlamak,
2. Tayfa çıkarlarını diğer tayfa ve gruplara karşı korumak ve kollamak

⁹¹Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

⁹²Behçet Kemal YEŞİLBURSA, "Kaşkaylara Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları" *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XXVII, Sayı: 314, 1989, s.355 [35].

⁹³Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s.193-195, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁹⁴Age. s.220.

⁹⁵Age. s.221.

⁹⁶Age. s.221.

Tireleri birleştirip, bağlarını pekiştirme tayfalar içinde İlhanlarının emirlerini yürütme, çatışma zamanında savaş donanımı, hazır asker sağlama, Kethüdalarından vergi alma ve ilgili bilgileri sorumlulara iletme, tireler için Kethüda seçimi, tayfa anlaşmazlıklarını giderme, gerekirse İlhan'a yardım etme otlakların teftişi, ilgili otlaklara tirelerin yerleştirilmesi, tayfanın göç programını hazırlama, İlin saldırgan kişilerini cezalandırma, gereken zamanlarda İl için silahlı güçlerin seçimi gibi yerine getirilmesi gereken hususlar Kelanterlerin en önde gelen görevleridir.⁹⁷

Kelanterlik hükmü her yıl ilhan tarafından yenilir bir seneliğine uzatılırdı. Bir kelanterin görev süresi uzatıldığında tayfa halkı bunu sevinçle karşılardı.⁹⁸

1.6.3. Tire – *Kethüda* –

Kaşkay elinde her tayfa tirelerden oluşmaktadır. Tire kavimsel (etnik), zihnî, fikrî, manevî değerlerle yüklü bir unvan olarak çoğunlukla akrabalık, ortak ve ulu ecdada bağlılık uyarınca oluşmuş bir olgudur.⁹⁹

Tireler, somut ve gözle görülür obaların tersine soyut bir birlik olup dağınık ancak akraba obaların idari ve siyasi birliğidir. Tireler resmi kuruluşlardır. Obalar hukuki ve siyasi kimliklerini tireden alırlar.¹⁰⁰

Tire ikinci baba kuşaklı (soylu) grup olarak birkaç bonkudan oluşmaktadır. Bonkuların nüfusu zaman geçtikçe artmakta, yeni bonkular ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak da ya tireyi genişletmekte veya yeni bir tireyi meydana getirmektedirler. Her tirenin üyeleri çoğunlukla 5-8 kuşak önce yaşamış kurucunun adı ile anılmaktadır.¹⁰¹ Tireleri oluşturan oba ve ailelerin sayısı değişiktir. Bazı tireler küçük bazıları ise iki kethudanın yönetebileceği kadar büyüktür. Ancak her tirenin ortalama

⁹⁷ Age. s.222-223

⁹⁸ Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 114, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁹⁹ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 195, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰⁰ Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 78, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰¹ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 195, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

80 aileden (500 kişi) oluştuğunu söyleyebiliriz.¹⁰² Örf ve adetleri bir olup, aileler arasında akrabalık bağı vardır. Özellikle göç zamanı beraber hareket ederler. Tireler kendi içlerinde, kelanterlerin gözetiminde, kendilerine bir kethüda seçerler.¹⁰³

Tireler arası ilişkiler her tirenin hakları ve bölgesini belirleyen, anlaşma ve yasalar esasına göre düzenlenmektedir.¹⁰⁴

Tirelerin reislerini ve idarecilerini, İlin merkezi kuvveti olan İlhanı seçmektedir. Tire de tayfa gibi bir sosyo-kültürel yapıya sahiptir ve “kethüda” denilen Kelanter yardımcılarının idaresinde yönetilirler.¹⁰⁵

Düzenli ve oylama şeklinde olmasa bile kethudalar, tire halkı tarafından seçilmektedir. Başka deyişle kelanterler halkın istediği kişiyi kethuda olarak seçmeliler. Kısacası kethüdalık babadan oğla geçebilir. Ancak bu halin gerçekleşmesi için kişinin layık ve müstahak olduğunun tire ileri gelenleri (aksakallar) ve kelanter tarafından onaylanması gerekir.¹⁰⁶

Kethudalar gayri resmi reisler olan aksakalların tersine, resmi reisler olup kelanterlerin tiredeki temsilcisi olarak sayılmaktadırlar. Her tirede bir, alt tireli olan büyük tireler de ise iki veya birkaç kethüda bulunmaktadır.¹⁰⁷ Tirenin önderliği kethudaların görevlerinden sayılmaktadır. Tire önderliğini üstlenen kişi, asli üyeler içinden yani kurucu nesilden olmalıdır. İkincisi, liyakatli, temiz bir öz geçmişe sahip olan, tanınmış soylu bir aileden olan, iyi mal varlığı ve tire arasında sevilen, cesaretli,

¹⁰²Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 78, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰³Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹⁰⁴Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 197, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰⁵Muhittin ÇELİK, “İran’daki Kaşkay Türkleri” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 5, Bahar, 1998, s. 208.

¹⁰⁶Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 80, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰⁷Age. s. 79.

dünya görmüş ve her şeyden daha önemli iyi konuşma yeteneğine de sahip biri olmalıdır.¹⁰⁸

Kethüdalar, tire içindeki sorunları çözmekle görevli saygın kişileridir. Kethüda, ihtiyaç duyulduğunda kelerterlerin emrine verilmek üzere, hazır silahlı kişileri temin etmekle de görevlidirler.¹⁰⁹ Kethüda kelerterin tiredeki temsilcisi ve tire ile kelerter arasındaki resmi sözcüsüdür. Aynı zamanda o kendi tiresinin başkanlığını da üstlenmiştir. Tire önderinin görevleri, iç sorunların çözülmesi, diğer tire ve yabancılara karşı kendi tire çıkarlarını savunmaktadır. Tirenin iç sorunları gerek otlak, gerekse evlilik gibi konular kethüda tarafından ve konuşularak çözüme kavuşturulur. Bir tire bir sorunun çözümü için iyi bir çözüm bulamadıklarında diğer tirelerin önderleri aracılığıyla çözüm yolunu aranıp bulunur.¹¹⁰

Kethüdaların üstlendiği görevler özetle şöyledir: Obaların dış meseleleri ile ilgilenmek, tire içindeki meseleleri çözmek, kiraladığı meraları obalar arasında paylaşmak, obalar arası ilişkiler kurmak ve bu konuda çıkan sorunları çözmek, tireyi her zaman savaşa hazır vaziyette bulundurup silahlı kişiler yetiştirmek ve ihtiyaç olursa bu silahlı güçleri kelerterlerin hizmetine göndermek, tirede topladığı vergiyi ilhana göndermek ve tayfa beyleri ile sıkı bir iş birliği içinde bulunmak.¹¹¹

1.6.4. Bonku (Oba) – Aksakal –

İhtiyaca göre değişik durumlar gösteren ve siyah çadırlarda yaşayanların Kaşkay İli'nde sahip oldukları unvandır. Oba, bölük, işom diye de adlandırılırlar. Bonkuların başçılarına aksakallı (riş-sefid) denir. Bonkular müstakil birer birliktir. Bu birliktelik onların birlikte hareket etmeleriyle oluşur. Aksakallılar, bu birliğin oluşması için aralarında sözleşmeler yapar ve bu sözleşmelere harfiyen uyulur. Yeni

¹⁰⁸Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 196, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰⁹Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹¹⁰Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 196-197, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹¹¹Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 80, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

oluşan aileler de kendi bonkularını kurarlar.¹¹² Bonku göçebeler içerisinde babanın soyundan gelen bir birimdir. Bonku 3-4 kuşak önce yaşayan bir kişinin nesline bağlı belirli bir topluluktur. Bonkular da çoğunlukla topluluğun üyeleri, kardeşler, birinci dereceden ve üçüncü dereceden amcaoğullarıdır. Diğer bir ifade ile en azı dördüncü kuşağı kapsayan geniş bir ailedir.¹¹³ Bonkunun oluşumundaki ana etken ortak ulu hanedana bağlılıktır. Bonku gereken zamanlarda sosyal bir birim olan kara çadırlar ile yurt diye bilinen sınırlı bir bölgede yerleşmişlerdir. Bonkunun tüm bireyleri bir tireden ve ortak ecdada sahiptirler. Otlakları da ortaktır ve karar vermeleri de grup halindedir.¹¹⁴

Genellikle kendi aralarında evlenen, birbirlerine kardeşlik ve dünürlük bağı ile bağlanmış, ekonomik açıdan ortak faaliyet eden, yurt olarak adlanan belli bir bölgeyi mekan edinmiş az çok kararlı bir yapı olarak karşımıza çıkan toplumsal örgütlenmeye oba diyebiliriz. Her oba belli ve ortak bir mera üzerinde hayvancılıkla uğraşan ve kardeşler kümesi temelinde oluşan toplumsal bir oluşumdur.¹¹⁵

Bonkuya üyeliğin ayrıcalıkları vardır. Örneğin emektaşlık yardımlaşma, güvencede olmak, tarım ve otlağa sahip olmak, yardımcı ve çobana sahip olmak bonkuya üye olmanın önemli koşullarındandır. Her bonku söz konusu bonku ve tire önderinin güç temellerini oluşturan birkaç silahlı adama da sahiptir. Bu nedenler de bonku önderleri her zaman böyle silahlı kişileri çekmek istemiştir. Nadir zamanlarda bu adamları yitirmeyi kabullenmişlerdir. Çoğunlukla önderler kendi bonku birey ve ailelerini yitirmemek için direnir ve çok çaba harcarlar.¹¹⁶

¹¹²Muhittin ÇELİK, "Kaşkay Türkleri" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹¹³Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 198, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹¹⁴Age. s. 199.

¹¹⁵Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 68-69, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹¹⁶Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 202-203, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bir aile herhangi bir sebeple bonkudan uzaklaştırılmak istenirse buna bonku karar verir. Bu durumda uzaklaştırılmak istenen aile ya nasihatle ya da silah zoruyla bonkudan uzaklaştırılır.¹¹⁷

Obanın oluşmasının kökü “baba ailesinin” dayandığı özelliklere dayanmaktadır. Bu anlamda büyükbaba topluluğun merkezinde bulunarak, akrabaları bir obada bir araya getirir. Bu yüzden obaların sosyal yapısında akrabalık bağı her bağdan daha çok ve daha açık bir şekilde göze çarpar. Her oba obabeyi olan bir büyükbabanın adıyla tanınır. Tire ve tayfalara ters olarak obalar, oba beyinin (aksakal/büyükbaba) ölümünden sonra ad değiştirir.¹¹⁸

Bonkular bağımsız birimler olmalarına rağmen aralarında soy ve nesep bağları olan bir bağlılık ve birliktelik içindedirler. Söz konusu birliktelik özel tirelere bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Yani her bonkuda tüm bireyler özel bir tireye bağlıdır. Bonkuda yer alan her ailenin kendisi hayvancılığa dayalı olan bağımsız iktisadi bir birimdir. Bireyler arasındaki ilişkiler belirgin aile bağlarına dayanır. Bu ilişki bağları gücünü ve yönünü belirli bir merkezden yani Aksakal yahut bonku önderinden alırlar.¹¹⁹

Bonkunun iç işlerinden aksakal, dış işlerinden kethüdalar sorumludur. Bonkunun önderlik ve yönetimi aksakalların elinde, tire ve bonkuların düzenleme işleri ve aksakalların başkanlığı da kethüdaların üzerine bırakılmıştır. Her bonkunun başkanı aksakaldır. Aksakal aynı bonku bireyleri içerisinden seçilmekte ve bonkuya ait bütün sorunları gözaltında tutmaktadır. Bonku aileleri arasında birlik ve beraberlik kethüda, aksakal ve akraba topluluğunun büyüğü aracılığıyla sağlanmış olur. Bonku önderliği babadan oğla geçer. Bonku lideri sürekli ve her zaman güç

¹¹⁷Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹¹⁸Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 70, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹¹⁹Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 202, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

merkezleri ile bağlantı içindeler. Bu bağ ne kadar çok olursa onun yönetimindeki gücü de artar. Bonku önderi ekonomik açıdan da üstün düzeydedir.¹²⁰

Aksakal obadaki birliği sağlayan ve obayı tire vasıtasıyla İl'e bağlayan kişidir. Aksakallar bu birliğin oluşması için oba üyeleri içinde anlaşmalar düzenlerler.¹²¹ Aksakallarda aranan başlıca özellikler şunlardır:

Akrabalık konumu: Oba reisliği babadan büyük oğula ırsi bir biçimde aktarılır. Aksakalın seçilmesinde açık şekilde baba soyluluk görülmektedir.

Toplumsal konum ve siyasal güç: Aksakal olacak kişinin İl'in diğer güç merkezleriyle olan bağlantıları büyük önem taşımaktadır. Aksakal olacak kişinin tayfa reisleri olan "kelanter"ler ve tire reisleri olan "kethüda"larla iyi ilişkileri ve bağlantıları olması gerekir.

Ayrıca hanlarla oturup durmak, hanların karşısında açık sözlü olmak ve iyi konuşmak, ilin siyasi ve idari konularında bilgili olmak, ekonomik konularda söz sahibi olmak, arazi ve otlaklar konusunda bilgili olmak, köy ve şehirle tanış olmak, kentli tüccar ve zanaatkarlarla tanış olmak ve son olarak Han'ın dikkati nazarında olmak oba beyinin seçilmesinde rol oynayan önemli toplumsal özelliklerdir. Bu özellikler bazen akrabalık konumundan da önemli etki bırakır.

İktisadi güç: Aksakalın seçilmesinde rol oynayan diğer bir faktör zenginliktir. Çok sayıda koyun veya otlak ve arazi sahibi olan kimseler doğal olarak bazı aileleri (özellikle çoban ve darğa ailelerini) kendine bağlar.

Zengin olan kimseler ayrıca han, kelanter ve şehir tüccarları ile iyi ilişkiler kurabilirler. Bu da onların toplumsal konumlarını yükseltir. Ancak servet, aksakal ünvanının gerekli koşullarından olmasına rağmen, ikinci derecede bir etken olarak sayılmaktadır.¹²²

¹²⁰Age. s. 202.

¹²¹Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 74, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹²²Age. s. 74-75.

Aksakalın görevleri: Aksakallar obanın iç meseleleriyle ilgilenirler. Obanın dışında olan konularla kethudalar ilgilenmektedirler. Obanın içinde birliğin oluşması ve obanın parçalanmasını engellemek aksakalların en önemli görevlerindendir. Güçlü bir aksakal obanın bütünlüğünü ve birliğini sağlar ve onun bölünmesini engeller. Aksakalların diğer sorumlulukları da şöyledir: Göçün zamanını tayin etmek, yurt seçmek, otlak kiralamak, oba dışı ilişkiler kurmak ve genel olarak obanın içindeki her konuda ilişkileri düzenlemek.¹²³

1.6.4.1. Beyle (Bile)

Kaşkay İl teşkilatında bonku en son kol olarak bilinir. Ancak bazı bonkularda alt kollara da rastlanmaktadır. Bu alt birimlere bile (beyle) denir.¹²⁴ Beyle İlin en küçük iktisadi, sosyal ve gözle görünen birimlerinden biridir.¹²⁵ Beyleler 3-4 aileden oluşan, hayvancılık ve ekincilik konusunda birlikte hareket eden sosyal birimlerdir.¹²⁶ Başka bir ifadeyle aslında aynı zamanda her çadırdaki yaşayan göçebe aile (geniş aile) bir beyle sayılabilir.¹²⁷

Beyle tarımsal ve hayvan besleme konulu yardımlaşmanın ana çekirdek birimini oluşturmaktadır. Beyle, günlük çalışmalar açısından da çok önemlidir. Zira göç sırasında birlikte hareket etmekle bireylerden oluşmuş bir birimi ortaya çıkarmakta ve yararlı işbirliklerinin doğmasını sağlamaktadırlar.¹²⁸

Bir beylede aileler bir arada çadır kurar, sürülerini ortak şekilde otlağa götürürler. Beylelerin kışlaktaki meraları belli olur ve değişmez. Göç zamanında bir

¹²³Age. s. 75.

¹²⁴Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹²⁵Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 205, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹²⁶Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 73, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹²⁷Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 205, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹²⁸Age. s. 205.

obaya ait bütün beyleler birlikte göçerler. Beyleyi oluşturan ailelerin sayısı koyun sayısına ve ekincilik çalışmalarına göre değişmektedir.¹²⁹

Üç Kaşkay tayfası olan Büyük Keşköllü, Küçük Keşköllü ve Dereşorlu tayfalarında Elin en son sırası olan aile ve obanın üst katmanı bonkudur. Beyle birimi bunlarda yoktur. Diğer üç Kaşkay tayfası olan Farsimedan, Amele ve Şeş Bölüklü tayfalarında ise İlin bonku katmanı altındaki katman beyle olarak adlandırılmaktadır. Farsimedan ve Amele tayfaları az sayıda “beylelere” (aşağı yukarı İlin beylesinden % 13’ünü), ancak Şeş Bölüklü tayfası yüz seksenden fazla (tüm Kaşkay Eli’nin % 87’si kadar) beyleye sahiptir.¹³⁰

Kaşkay Türkleri, Türk aşiret geleneğini son zamanlara kadar her türlü zorluğa rağmen en iyi şekilde devam ettirmiş olan bir Türk aşiretidir.¹³¹

Kaşkaylardaki bu geleneksel idari yapılanma, aralıksız olarak Rıza Şah’ın tahta geçmesine (1925-1941) kadar devam etmiştir. 1930’da Kaşkaylar hükümetin iskân siyasetine karşı isyan edince silahsızlandırılmak sureti ile yerleştirilmeye teşebbüs edilmiş ve dolayısı ile oymakların teşkilatı da bozulmuştur.¹³² 1956’da İlhanlık ve kelerterlik makamı resmi olarak, merkezi devlet tarafından kaldırılmıştır. Bunun ardınca İlhan ve Kelerterlerden birçoğu tutuklanıp sürgün edilmişlerdir. Sonuçta ise Kaşkayların iç işleri devlete bağlı güçlerin eline geçmiştir.¹³³

Tapulu topraklar ve otlakların göçebeler arasında paylaşılması ve İran’ın değişik bölgelerinde güvenliğin sağlanması ile göçebelerin geleneksel siyasi

¹²⁹Şehram AHUR, *İran’da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 74, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹³⁰Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 206, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹³¹Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 660.

¹³²Muhittin ÇELİK, “İran’daki Kaşkay Türkleri” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 5, Bahar, 1998, s. 209.

¹³³Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, s. 234, İstanbul (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

düzenleri dağılmıştır.¹³⁴ 1982 yılında Kaşkay İlhan'ının Firuzabad'da idam edilmesiyle bu idari yapı tamamen bozulmuştur.¹³⁵

Günümüzde Kaşkay İli'nin geleneksel siyasi yapısı yok edilmiştir. Artık sadece Aksakallar kendi konumunu koruyabilmişlerdir. Tire işleri ile “Şuraha-ye Eşayeri” adındaki kurum ilgilenirken, tayfa işleri ile de “Basic-e Eşayeri” ve “Entezamet-e Eşayeri” denilen kurumlar ilgilenmektedir. Ayrıca 1981'de kurulan “Sazeman-e Umur-e Eşayer” ve 1989'da kurulan “Ettehediyeha-ye Merkezi-ye Teavoniha-ye Eşayeri-ye İran” gibi birçok kurum, aşiretin geleneksel yapısını bozmak amacı ile İl'in işlerine müdahale etmektedirler.¹³⁶

İl nüfusunun büyük bir kısmı artık yerleşik hayata geçmiştir. Göçebe hayatı sürdürenler ise çeşitli zorluklar ve baskılarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak tüm bunlara rağmen Kaşkay İl'i geleneksel toplumsal yapısını hala koruyabilmiştir.¹³⁷

1.500.000 olarak tahmin ettiğimiz Kaşkay Türklerinin bu gün, büyük bir kısmı yerleşik hayata geçerek gelenek ve göreneklerini hızla unutmaktadır. Halen 300-400 bin kadar Kaşkay Türkü konar-göçer hayat tarzını (düzensiz olsa da) devam ettirmektedirler.¹³⁸

1.7. KAŞKAY TÜRKLERİNİN KÜLTÜRÜ

Kaşkay Türklerinin günlük hayatlarını düzenleyen bir takım kuralları ve onların yaşamlarında önemli yeri olan bir takım uğraşları vardır, bu kurallar ve uğraşlar aslında Kaşkayları Kaşkay yapan unsurlardır. Bunlar içerisinde, en yukarıdan en aşağıya kadar hiçbir Kaşkay Türkünün taviz vermediği töreleri, günlük hayatlarında gerek erkeğin gerek kadının üstlendiği görevler, hayatlarında çok önemli bir yer tutan göç kültürü, hayvancılığa ve özellikle atlara verilen önem ve

¹³⁴ Age. s. 235.

¹³⁵ Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s. 661.

¹³⁶ Rafael BLAGA, *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)* 1997, s. 30-31.

¹³⁷ Şehram AHUR, *İran'da Yaşayan Kaşkayların Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 39, Ankara (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹³⁸ Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 20, Ankara, 2002, s.660-661.

dünya çapında bir üne sahip olan Kaşkay halıları onların kültürlerini oluşturan en önemli unsurlardır.

Kaşkay İli'nin başlıca hususiyetlerinden biri kuvvetli bir töreye sahip olmasıdır. İlin her konu ile ilgili meseleleri kaidelere bağlanmış olup handan basit bir Kaşkay'a kadar bütün İl halkı bunlara titizce riayet etmekle mükelleftir. Kaşkayların kudretli bir İl olmaları da buradan gelmektedir.¹³⁹

Kaşkaylarda içtimai yardım fikri çok kuvvetlidir. Herhangi bir felaket sebebi ile sürüsünü kaybetmiş olan bir kimseye bulunduğu oymak fertleri tarafından yapılan yardım sonunda sahip olduğu sürüdeki hayvan sayısından fazla sayıda bir sürüye sahip olabilmektedir. Kuvvetli bir aile duygusuna sahiptirler. Bunun sonucu olarak oymaklar arasında da iş birliği kuvvetlidir.¹⁴⁰

Kaşkay kadınları cemiyet hayatında büyük bir mevkie sahiptirler. Kadında aranılan başlıca vasıf, onun konuksever olmasıdır. Siyasi meselelerde dahi kadınların görüşlerine müracaat edilir. Eski Türklerde olduğu gibi, evlenmede başlık (başluk) vermek âdeti vardır. Diğer bütün gelenekleri de eski Türklerin aynıdır.¹⁴¹ Kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir. Ailenin gelirini muhafaza eder, mülk tevarüs eder, uygun görürlerse sürü ve topraklarını satabilirler. Ailede kadın mali işlere nezaret eder: parayı muhafaza eder, borçları öder, artan parayı biriktirir, komşulardan yardıma ihtiyacı olanlara yardım eder. Bu Kaşkayların en kuvvetli bir topluluk olarak birlik halinde olmalarını temin etmektedir. Kadınlar erkekle eşit hakka sahip olmakla beraber iş yükü onların üzerindedir. Şafakla kalkar sürüleri sağlar çeşitli süt mamullerini hazırlar, çadırları kurar ve sökerler, dikişleri dikerler, örerler, yemeği pişirirler, çocukları büyütürler. Böylece gece saat dokuza kadar çalışırlar. Bunun dışında meşhur Kaşkay halı ve kilimlerinin dokuyucusu da kadınlardır. Erkekler

¹³⁹Faruk SÜMER, "İran'da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, Sayı: 120, Ankara, 1972, s. 1239 (15).

¹⁴⁰Cengiz ORHONLU, "Kaşgaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 56, Ankara, 1966, s. 423 (31).

¹⁴¹Faruk SÜMER, "İran'da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, Sayı: 120, Ankara, 1972, s. 1240 (16).

kadınlara nazaran biraz daha az faaldirler. Fakat göç ve av zamanları çok yorucu bir hayat yaşarlar.¹⁴²

Yılda iki defa göç eden Kaşkayilerin ilk göçü ilkbaharda ikinci göçü sonbaharda olur. Göçün kesin tarihini havaların gidişatı, yem durumu gibi hususlar tayin eder. Göç bazen teker teker bonku (uruk)lar şeklinde olur, bazen iki üç bonku birleşerek göçer; göçün zamanına, göçe katılacak olanlara ve göçün süresine aksakallar karar verir. Göçten evvel aksakallar fala bakarlar, istahare ederler göçün zamanını tayin ederler. Göç esnasında her bonkunun (uruk) göçeceği yer, izleyeceği yol, kışlık ve yazlık yurtlar göç boyunca konaklanılan yollar belirlenmiştir. Kışlık yurtların seçimi; yüksek yer yurtları için dağ tepeleri ve yakın yurtlar için rakımı düşük yerler seçilir. Göç, eşyaların toplanması ile başlar; eşyaları kadınlar, çadırları erkekler toplar.¹⁴³ Hazırlık günleri çok hareketlidir. Her fert alaca karanlıktan akşam karanlığına kadar çalışır. Sürüler kontrol edilir, bu yolculuğa dayanamayacak olanlar yemek üzere kesilir. Kadınlar malzemelerin denk haline getirilmesinde en fazla rol oynarlar. Aksakallı yaşlı kişiler çadırdan çadıra giderek hazırlığın yolunda gidip gitmediğini, daha doğrusu herkesin aynı şekilde hazırlanıp hazırlanmadığına bakarlar. Hareketten evvelki gecede büyük bir ziyafet tertip edilir, kuzu çevrilir. Kaşkaylar gece yarısına kadar ateş ışığı altında geleneksel oyunlarını oynarlar. Bu oyunlara bir davul ve zurna refakat eder. Günün ilk ışıkları vururken kahvaltıyı takiben verilen bir işaret ile her aile birden çadırlarını devirip, toplayıp denklelerini hayvanlarına yüklerler; çok uzun sürmesi icap eden bu iş kısa bir zamanda tamamlanır. Bir saat sonra yük taşıyan hayvanları idare eden erkekler atları üzerinde, kadınlar develer üzerinde, çocuklar merkeplerde olmak üzere uzun bir hat teşkil ederler. Gençler ve erkek çocuklar sürülere nezaret ederler. Üç gün seyahat edilip bir gün dağılan sürüleri toplamak üzere istirahat edilir. Günde ortalama olarak 10-12 mil kadar mesafe kat edilir. Bir haftalık bir zaman içinde Kaşkaylar'ın büyük çoğunluğu birbirini takip eden kabileler halinde güneye doğru yollarırlar.¹⁴⁴

¹⁴²Cengiz ORHONLU, "Kaşkaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 56, Ankara, 1966, s. 423 (31).

¹⁴³Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut-* Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 28-29.

¹⁴⁴Cengiz ORHONLU, "Kaşkaylar" *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 56, Ankara, 1966, s. 424 (32).

Kaşkayların geçim kaynağı genellikle iyi cins koyun ve keçilerden oluşan hayvan sürüleridir. Yaşadıkları bölgeye uyum sağlayan, bol süt veren, iyi yünü olan hayvanlardan sürülerini oluşturma gayesi taşırlar. Şimdiki koyun soyunun seçiminde, büyük gayret sarf edilmiş, iyi ürün veren hayvanlara sahip olunmuştur. Böylece öncekilerden daha verimli ve soylu hayvanlar elde edilmiştir. Diğer aşiretlerden (Lor ve Bahtiyari gibi) koyunlar (yarım kazanç adı ile) satın alınmış ve tedricen bu koyunlardan daha verimli bir soy elde edilmiştir.¹⁴⁵

Kaşkaylar hayvancılıkla uğraştıkları için hayvanların her türlü ürününden faydalanırlar. Etini yerler, yünlerini el dokumacılığında kullanırlar ve derilerini de gereksinim duydukları bazı eşyaların yapımında kullanırlar. Bu eşyalar şunlardır: meşk (su saklamak ve taşımak için kullanılır), yağ derisi, peynir derisi, yayık ayranı derisi, yoğurt derisi, debbe (barut yeri), halhal yeri, saçma yeri, silah kabı.¹⁴⁶

Kaşkaylar göçebe olarak yaşadıkları için eşyalarını at, eşek, katır, deve gibi hayvanlarla taşırlar. Bu hayvanlar içinde at çok önemlidir. Tüm Kaşkaylar daha çocukken ata binmeyi öğrenirler. Hemen hemen hepsi usta binici haline gelirler. At üstünde çeşitli akrobatik hareketleri rahatlıkla yapabilmektedirler.¹⁴⁷ Kaşkaylarda atın yeri ve önemi çok büyüktür. Ata karşı büyük hürmet ve sevgi beslenir. Onun için de en iyi at cinsine sahip olmaya çalışmışlardır. Kaşkaylar, “at eşittir Kaşkayî, Kaşkayî eşittir at” derler. Şoldereli tayfası, dünyada az görülen soylu atları yetiştirmiş ve en iyi atları yetiştirmekle meşhur olmuştur.¹⁴⁸ Tarihte devamlı savaş halinde bulunmuşlardır. Bunun için tıpkı ata binmek gibi silah kullanmak da çok önemlidir. Daha çocukken silah kullanmayı öğrenirler ve her biri usta birer atıcı olurlar. Ayrıca, Kaşkaylar göçebe hayatı sürdürdükleri için çeşitli problemler ve tehlikelerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sebeple silah kullanma konusunda

¹⁴⁵Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C: 20, Ankara, 2002, s. 671.

¹⁴⁶Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut*– Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 34-35.

¹⁴⁷Age. s. 35.

¹⁴⁸Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C: 20, Ankara, 2002, s. 672.

ustalaşırlar. Sürekli vahşi hayvanlarla karşılaşabilirler. Canlarını, mallarını korumak veya etlerinden faydalanmak için de avcılık yaparlar.¹⁴⁹

Kaşkayların hayvancılığın yanında diğer geçim kaynağı da tarımdır.

Yerleşik hayata geçen İlat-ı Hamse Türkleri pamuk, tütün, afyon ve tahıl yetiştirmekle uğraşır ve bu ürünlerin satışından büyük kazançlar sağlarlar. Suyu bol ve verimli bir arazide yaşayan Halacistan Türkleri buğday, arpa ve darı gibi tahıllar yetiştirirler.¹⁵⁰

Kaşkaylar için el dokumacılığı da çok önemlidir. Dokumacılıktan kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi gelir de elde ederler. Bu yüzden el dokumacılığında çok başarılı olmuşlardır. Hayvanlardan elde ettikleri yünleri önce ip haline getirirler. Bu ipleri doğal bitkilerden faydalanarak çeşitli renklerde boyarlar ve el dokumacılığında kullanırlar. El dokumalarının çeşitleri şunlardır: halı, gebbe, kilim, cacim, rend, keçe, çadır.¹⁵¹

Kaşkaylar, kendi iç dünyalarını yansıtmak ve kahramanlıklarını göz önüne sermek için her halükarda aslan motifini kendi halılarına yansıtır. Ayrıca tabiatla serbest gezen (ceylan gibi) hayvanlardan güzel tablolara da rastlanır. Kaşkay halıları rakipsiz ve eşsizdir. Renk, nakış ve zerafet Kaşkay halılarının en önemli özelliğidir. Diğer aşiretlerin halılarından farklı olarak Kaşkay halıları, tabii boyalar ve renklerle görülür. Kaşkay halıları İran ihracatında önemli bir yere sahiptir. Halıların bu üstün özellikleri hiçbir zaman değişmemiştir.¹⁵²

Renk ve motif bakımından büyük önem taşıyan Kaşkay dokumaları dünya çapında bir üne sahiptir. Bugün motif ve renk bakımından önem taşıyan İran ve dünya müzelerinde yer alan birçok Kaşkay dokumaları mevcuttur.¹⁵³ Kaşkay kadınlarının dokuduğu ve İran halılarından farklı olarak, ayrı bir Türk özelliği

¹⁴⁹Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut*– Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 35.

¹⁵⁰Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

¹⁵¹Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut* – Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 34.

¹⁵²Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C: 20, Ankara, 2002, s. 669.

¹⁵³Age. s. 670.

taşıyan ince ve zarif halılar Avrupa’da da tanınmıştır.¹⁵⁴ Kaşkay halılarının en belirgin özelliği, başka bir ifade ile Kaşkay halılarının en ayırt edici özelliği halıların, onu vücuda getiren Kaşkay tayfasının damgasını, simgesini veya işaretini taşımasıdır.¹⁵⁵

1.8. KAŞKAY TÜRKLERİNDE DİL VE EDEBİYAT

1.8.1. Dil

Kaşkayların ana lisanları Türkçedir; kendi aralarında Türkçe konuşurlar, Şiraz’da Türk ismiyle de meşhurdurlar. Fakat aynı zamanda bütün Kaşkaylar Farisîceyi de bilirler ve bir Fars’a tesadüf ederken o lisanı kullanırlar.¹⁵⁶ Kaşkay Türkçesi, bir Oğuz şivesi olup yerli Türk halkınıninkinden daha pürüzsüzdür.¹⁵⁷

Kaşkay dili, Batı Oğuz Türklerinin kullandığı dillerdendir. Azerbaycan ve İstanbul dilleri ile kökeni aynı olup yalnızca şiveleri yönünden farklıdır. Kaşkayların Nadir Şah zamanına kadar kendi alfabeleri vardı. Bu alfabe 40 harfli idi.¹⁵⁸

Kaşkay Türkçesinin Türkçenin hangi koluna bağlı olduğu konusu çeşitlilik gösterir. Bu konuda birçok araştırmacı Kaşkay Türkçesinin Türkçenin çeşitli kollarının bir ağız olduğu konusunda görüşler beyan etmiştir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Shooten, Kaşkayların Kum şehrinin batısındaki Save civarında bulunan köylerdeki Halaç ve Bayat ağızlarının karmaşığı olan bir Türkçe konuştuklarını ileri sürmüştür.¹⁵⁹

¹⁵⁴Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

¹⁵⁵Ali KAFKASYALI, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 370.

¹⁵⁶M. E. RESULZADE, *İran Türkleri (İran Yurdu ve Sebilürreşad’daki Yazılar)* Hazır: Dr. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım – Selahattin Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1993, İstanbul, s. 40.

¹⁵⁷Faruk SÜMER, “İran’da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar” *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, Sayı: 120, 1972, Ankara, s. 16.

¹⁵⁸Yaşar KALAFAT, *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut* – Yeditepe Yayınları, 2005, İstanbul, s. 33.

¹⁵⁹Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 20, 2002, Ankara, s. 663.

Muzaffer Kahramani, “Kaşkayların konuştuğu dil, asil, tatlı ve Batı Türkmenistan Türkçesi olup Kafkasça ve Azerice ile karışık haldedir. Güney İran’da muhtelif gruplarla uzun süre beraber yaşadıkları için bu ilişkiler neticesinde, birçok Farsça ve Lorca kelimeler bu dile girmiştir.” der.¹⁶⁰

G. Doerfer, Kaşkay dilleri için Azerbaycan şivesine oldukça yakın olduklarını, Azerbaycan Türkçesinin şiveleri arasında gösterilebileceğini ve Şiraz’ın kuzey-batısında konuşulduğunu belirttikten sonra bu konu ile ilgili olarak Menges’in Kaşkay dillerini Azerbaycan Türkçesi şivesi olarak kabul etmediğini ve Azerbaycan Türkçesinden çok Türkiye Türkçesine yakın gördüğünü dile getirmiştir.¹⁶¹ Yine G. Doerfer, Kaşkay dillerini Azerbaycan Türkçesine doğrudan doğruya bağlı diller değil “Azerbaycanoid” (Azerbaycan Türkçesine bağlılığı pek zayıf olan) diller olarak göstermiştir.¹⁶²

G. Doerfer, Kaşkay ağızlarını Güney Oğuz ağızları grubuna dahil ederek bunları “Güney Oğuz Lehçesi” adıyla anmakta ve Güney Oğuzca’yı da Kazvin’e kadar uzanan lehçeler olarak ifade etmektedir.¹⁶³

Kaşkay Türklerinin Türkçesi coğrafi konumlarına uygun olarak Batı Türkçesinin içerisinde yer almaktadır. Oğuz Türkçesinin doğu kolu içerisinde yer almaktadır. Aynı gruba dahil olan Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak Türkçesi ile yakın benzerlikleri vardır. Doğu Oğuz Türkçesi içinde yer almakla beraber Hazar ötesi Oğuz Türkçesi (Türkmenistan Türkçesi) ve Horasan Türkçesi ile de yakın ilişki içerisinde yer almaktadır. Kaşkay Türkçesi daha çok Azerbaycan ve Anadolu Türkçesinin karışımı bir özellik gösterir. Ağırlıklı olarak Azerbaycan Türkçesine benzemesine rağmen Anadolu Türkçesi ile de kelime ve ses benzerlikleri çoktur.¹⁶⁴

Kaşkayların dili Güney Türkçesi grubuna dahildir. Yüzyıllar boyunca İranlı ve Arap unsurlar ile dolu bir bölgede yaşayan Kaşkayların dilleri nisbeten az ölçüde

¹⁶⁰ Age. s. 663.

¹⁶¹ Gerhard DOERFER, “İran’daki Türk Dilleri” *TDAY – Belleten*, 1969, Ankara, s.2.

¹⁶² Gerhard DOERFER, “İran’da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi Üzerine Rapor” Çev: Semih Tezcan, *TDAY – Belleten*, 1973-1974, Ankara, s. 197.

¹⁶³ Gerhard DOERFER, “İran’da Türkler” *TDAY – Belleten*, C: LIV, Sayı: 431, 1987, Ankara, s. 247.

¹⁶⁴ Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s.237 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

yabancı etkisi altında kalmıştır. Bununla birlikte özellikle yerleşik hayata geçenlerin şivelerinde Farsçanın etkisi kuvvetle hissedilmeğe başlamıştır. İran hükümetinin yerleştirme siyasetinden güttüğü amaçlardan biri de Farslaştırma olduğu için bu durumun Kaşkaylar aleyhinde bir gelişme izleyeceği anlaşılmaktadır. Kaşkayların Türkleşmiş Fars oldukları hakkındaki iddialar bu gelişimin biçimini işaret etmektedir.¹⁶⁵

1.8.2. Edebiyat

Çeşitli farklılıkların yanında Kaşkay edebiyatı ürünlerinin daha çok Türk dünyasında bilinen klasiklerin, Kaşkay şivesi ile değişik tarzda tekrarlandığını görmekteyiz. Halk hikayeleri, masallar, destanlar, koşmalar, ağıtlar, maniler, büyük aşk hikayeleri, kahramanlık destanları vb. bütün çeşitler çok küçük farklılıklarla Türk dünyasının edebiyatı ile ortak özellikler taşımaktadır.¹⁶⁶

Kaşkaylar, Azeri ve Türkmenler ile olduğu gibi, Anadolu ile de ortak bir özellik gösteren, zengin halk edebiyatına sahiptirler. Pek yaygın olan “Aşık Kerem Divanı” ile Karacaoğlu’nın bazı kısımları arasındaki benzerlik özellikle dikkati çekmektedir. Yazılı edebiyat bakımından Azerbaycan’a bağlı kalmakla birlikte, Kaşkaylar Türkçenin öğretimi yasak sayılan yabancı bir bölgede, yalnız halk edebiyatları ile yetinmek zorunda kalmışlardır.¹⁶⁷

Oğuz elinin ozanlarına karşılık, onların da aşıkları vardı. Bunlar aşk ve yiğitlik türküleri çağırırlar, Köroğlu destanını okurlardı. Adı geçen destanın İran’a Anadolu’dan gitmiş olduğu malumdur.¹⁶⁸

Türk aşiret geleneğini yakın zamana kadar en iyi koruyan Kaşkaylar, zengin bir sözlü edebiyata sahiptir. Bu sözlü edebiyat içerisinde de şiir önemli bir yer tutar. Eğer Kaşkay Türkleri’nin varlığı ve yaşantısı birkaç sütun üzerine oturtulursa, bu

¹⁶⁵Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

¹⁶⁶Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s.237 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁶⁷Mirza BALA, “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.

¹⁶⁸Faruk SÜMER, “İran’da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar” *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, Sayı: 120, 1972, Ankara, s. 16 (1240).

sağlam temellerden biri şüphesiz şiir ve edebiyattır. Şenliklerde, toylarda, matem meclislerinde ve muhtelif toplantılarda şiir okunur.¹⁶⁹

Kaşkay Türkleri arasında hikaye anlatma geleneği hayli yaygındır. Hikayeler, düğünlerde, meclislerde veya şenliklerde aşıklar tarafından anlatılır. Her mecliste her toplantıda mutlaka bir halk hikayesi anlatılır ve türküler yorumlanır. Sözlü edebiyatın hakim olduğu bu Türk toplumunda, bu uygulama gerekliliktir. En çok bilinen ve anlatılan Türk halk hikayeleri şunlardır: Gerib ve Senem, Kerem ve Esli, Köroğlu, Mahmut ve Nigar, Şah İsmail, Tahir ve Zöhre, Telim Han ve Şahsenem.¹⁷⁰

1979 İran Devrimi'nden sonra İran'daki azınlıklar (Türk, Kürt, Arap, Beluç vs.) kendi dillerinde sınırlı sayıda da olsa eserler yayımlamaya başladılar. Kaşkay aydınları da bu tarihten kısa bir süre sonra, kendi illerinin sosyal ve siyasi hayatlarıyla ilgili eserler yayımladılar. Bu yayınlar çok sınırlı ve yüzeysel olsa da, özellikle “dil ve edebiyat” bakımından büyük önem taşımaktadırlar.¹⁷¹

Kaşkay Edebiyatının önemli kişileri şunlardır: Mirza Muhammed, Gul Oruc, Seyid Muhammed İbrahim, Yusuf Ali Beg, Hüsrev Beg Karakanlı, Üstad Muhammed İbrahim, Hüseyin Ali Beg Bayat, Nimetullah Beg Rahimi, Ali Şaylı, Hacı Mesih Han Karaçaylı, Hemrah, Köroğlu.¹⁷²

¹⁶⁹Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Şairi Ma’zun ve Şiiri” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sayı: III, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Enstitüsü Yayını, 1999, İzmir, s. 161.

¹⁷⁰ Ali KAFKASYALI, *İran Türkleri Aşık Muhitleri Eser Ofset*, Erzurum, 2006, s. 275.

¹⁷¹Muhittin ÇELİK, “Kaşkay Türkleri” *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 20, 2002, Ankara, s. 664.

¹⁷²Babek CAVANŞİR, *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Programı, 2001, İstanbul, s.239-250 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

2. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

ALLINCAK ULDUZU

Göyünen yering Göy Tarısı adınan

ALLINCAK ULDUZU KAŞKAYİ TÜRKCESİNE MİTİLLER

Bu niççe şafha yazımları bakışlırım bu 'azizlerime:

- Raĥmetli böyüg anam (attam anası) azayumuna ki benim yoluming çerağı idi.
- Attamunan – anam ki igirmi il benim gülüşiminen güldiler ve ğayğılarımınan da ağladılar.
- (Ferzad) tatam oğluna ki bu yolda mene dağ tekin arĥadaşdır.
- Kardaşlarım ki benim mitillerime üreg bucağundan kulağ asdılar.

ve

- Cenab-ı serheng-i cihanpur şebazyan, ki ügüdlerinen yolu benimçez ışıklandırdı, teşekkür edirem.
- Oymağum ĥalĥından (karağanlu) ki eşidmeli severelerini mene bellindirdiler çoğ memnun déyirem.

Böyüg görükemli üstadum Hüseyn Ceddi (Bayat)'dan:

Çegdiking emeg deyerli bilmeli deyil.

Ottuz il oĥudığı, gezdiginen gördigi ve bildigingi heç göz tikmemiş inen mene bellindirdi.

Sözde küçük ve alçağam ki başaram sizing yaraşmalı deyerli bir kelime yazam.

Bu dünya kitabıning serin çaylarından, üçe dağlarından, göyçeg bağlarından, çiçekli güllerinden her ne gözellig olsa, size pay olsun.

BAŞKI SÖZ

Yeddi yaşarlıgda az çoğ yahşı yamanlığı birbirden aralamış anglirdim.

Béle begenirdim danuşuk, gülmeg, baħuş ve...

Nicki terpenmegde¹⁷³ de atam anası tekin olam.

Néye ki attam anasından helez él issi çövrüdi¹⁷⁴, dad duzli mitilleri ki dirilig sakızını çinedib ağza koyurdi.

Béle bil (Bilge ħan) ögüdlerini béyinde dirçeldirdi. Kız oğullaring evlenmegi, bir arvad çarķatına ħan baġuşlamag, uşak ħulaġlarına ezan démeg, yaġı göyarınan ot ağaĥlarınan derman édmegler ...

Ming ming tapmacalar, öz ming – öz ming ögüdler¹⁷⁵, attalar sözü ve ...

Attam anasining çıkınında ki ħoz, badam, incir, ħara mehre, ħaysı mevizler ve... varidi.

Éşidmeli soy saplu mitiller:

(Kerem Aşlı, Ġarib Şanem, Sayad Hemrah'dan, Köroġlu döyüşmeglerinden, Éyuz ħılıc çalmagından) déyirdi.

Ming ming yol yolaĥlar örgenirdig. Bile bil durrılığı arru bulaĥlardan, doğruluġı¹⁷⁶ güllerden, göyin alçaklığı méyeli ağaĥlardan, ġayġılar ħabaġında dayanmagı, deyirmen daşidan örgenmişdi.

İrlarında (Mirza me'zundan, Yussub Elibeg'den) ħoşmalar getirirdi.

Sözleri, işleri, inanmaları varu göyne ħonmalı, ele béle sevinmelidi anglamagı béleme çetin idi, ama geçmeli deyildi!!!

Gülüşi, boyn ħucaķının miġegnen melhu çövgeni başdan ayaġa sevmelidi.

Bilmedim néye onung ulduzu téz suya düşdi. On üç il o çağıdan geçir.

İndi az – az o sözleri mitilleri ırlarına çoġ düşünürem anglayam.

Yédmiş il yaşamagı, sekkiz uşak bélseldmegi, emeg¹⁷⁷ çegmegi, yuvrı¹⁷⁸ saĥladmagı, köç ħonda, souķ sıcaĥlarda, var yohlıġınan başa vurmagı ... varusı eşidmelidi.

¹⁷³ terpenmeg: Davranış, gidiş yürüyüş, iş, davranış, yavaş hareket.

¹⁷⁴ çö: İtir, koku esans, hoş koku.

¹⁷⁵ ögüd: Öġüt, nasihat.

¹⁷⁶ doğru: Hakiki, hakikat, doğru, gerçek, sahici.

Öz göynimde dedim: Néye indiki başarıram o rahmetli sözlerini yazmayam?

Nice o başarırdı hamu kerez dilini sahlada men başarmıram!!!

Egsigliği olsa mende yol görsedenlerden memnun oldam néye ki (Él dilini kesseng béli büküler)*

BÖYÜĞ ANAMİNG ALLINCAK ULDUZU

Yaz çağı gül gülü çağırın kerezidi, yér üzünü yam-yaşıl yarpaqlı, göy-gülgez çiçeqli, göy emiklennen üz buyaqlı errağaçlar bezedmişdi.

Obamız da, Karaagac çayının bir çemine¹⁷⁹ gonmuşdu.

Ulduzlar da, o gece korda¹⁸⁰ ayınan görme görüş édirdiler.

Attam anası da bu ulduzlaring balalanmaginden mene mitil déyirdi.

Béle buyururdu: Uşak anadan olan çağı onunginen bir ulduz da göy üzüne buluşur.

Uşak böyügleşenençez, onun allıncağ¹⁸¹ ulduzu da böyügleşmiş parlakreg¹⁸² olunur.

Éle ki bu uşaking yaşamağı ecele karşı çıhdı, allıncağ ulduzu da suya düşür.

Sözü tükenende, el govzadı baş burmağını göye sarı kaldırıb, ulduzung bir böyüğünü mene görsedib dedi: “Balam o da benim allıncağ ulduzumdir. Bilmem neée bir yanı karalmış?

Öz yanımda dedim gelen gecede, böyüğ anamdan soruşam görem benim ulduzum hansıdır.

Bir néççe ésnemegden sora yatdım. Deme ki éle o gecening sehre kulayı böyüğ anaming ulduzu suya düşmüşdü, o uzak yuhuya gedmişdi.

Eyterçi her yana atlanıb o rahmetlining Tarı rahmetine gedmegini bellindirirdi!!

¹⁷⁷ emeg: Zahmet, sıkıntı, eziyet.

¹⁷⁸ yuvrı: Gücsüz, kudretsiz, zayıf, yetim.

* Düzgün Kitabı (Perfesör Şiddık) Kaşkayı Levhelerinde.

¹⁷⁹ çemine: Kır, ova, sahil, ırmak, nehir.

¹⁸⁰ korda: Koyu siyah, gece vakti.

¹⁸¹ allıncağ: Baht, talih, şans, yazgı, alın yazısı.

¹⁸² parlakreg: Daha parlak, daha aydınlık.

Kişilerin birisi de, kazılan mezarın baş daşına obamız ocağını nakışlırdı.

Men de ağlaya – ağlaya çaya sarı yola düşdüm baħam görem böyüg anaming allıncağ ulduzu (Karaağac) çayına düşmemiş??!!

Ondan sora karangı gecelerde men göy üzüne gözümü tikirdim görem allıncağ ulduzumu tapabildim.

Bilmirem nice o gece de keferim vuruldu ki o rahmetliden soruşam pe benim ulduzum hansıdır?

Böyüg Tarım sizlerin

allıncağ ulduzungizi

varı kerez

ışkandırıp

parlak kıysun.

YAĞIŞ KERRİSİNİN TAMDARI

Aslan alçağ boyuynan bir böyüg kara daşın üstüne oturmuşıdı. Néççeden göye sarı yan baħırdı.

Bir néççe uzak baħuşdan sora, öz göyninde dédi:

Néye kerri tamdarını germedi men görem. Anam déyir ki yéddi boyakdır¹⁸³: Benoş, göm göy¹⁸⁴, göy demirdi¹⁸⁵ yam yaşıl¹⁸⁶, sap sarı¹⁸⁷, narinci, kıp kırmızı¹⁸⁸.

Aslan özini yıkışdırdı eve sarı kaçā - kaçā anasuna étişdi dédi: Pe haçan yağış kerri tamdarını uzadır.

Anasu dédi: Balam o çağıda ki azce göy üzüne ayaz çıħa, bir azce duman da yer üzinden govzanmış ola.

Yağış kerri gözü güne düşende tamdarunu uzadır.

¹⁸³ boyak: Renk.

¹⁸⁴ göm göy: Koyu yeşil.

¹⁸⁵ göy demiri: 1. Lacivert, çivit rengi, 2. mavi.

¹⁸⁶ yam yaşıl: Koyu yeşil.

¹⁸⁷ sap sarı: Koyu sarı.

¹⁸⁸ kıp kırmızı: Koyu kırmızı.

Anası dédi: Balam hazalınan kış bendinde bir néççeden bir de yaz çağı göze gelir.

İnşalla koy te kışing kırhı çıha, onda gördeng yağış kerrisining ne heyhulı, göz kumaşmalı¹⁸⁹, baħuşlı tamdara göze çekme éde.

Ondan sora aslan géceler yağış kerrisining tamdarını dişde görirdi.

Néççeden bir de bélesine gelirdi tüşde görmiş géne bir göye sarı baş govzayırdı bir görirding ki aslan göye göz tikmiş. Yayınan - hazal bendleri geçmiş kışa çatırdı ta bir gün oğulca aslan oħudanından soruşdı:

Aħa, siz biliringiz yağış kerrisi haçan tamdarını uzadır?

Oħudanı bir azce mırırışdı ama cuğab vérmedi!! Béle bil istemirdi bu oğulcaing gözel dilegini¹⁹⁰ dağıda!!

Aslan bir günü Tarıdan dileg istedi ki atatayı¹⁹¹ şehrden tézreg gétiri ki ona bellindire.

Gün–gününg kıluncundan, yéddiliglerde bir bir dalından, ay aylar arħasından geliben geçirdi.

Daha ot ocaħ yıķılmışdı. Souķ da ésnemirdi günnüzler gün sıcağı kızzındırırđı kırh yaşar göyünti¹⁹² yérden baş kaldırılmış bölledenirdi¹⁹³.

Maralki aslaning böyüg bacısıdı, evden onu çağurub dédi: Gel ki tatam şehrden gelmiş....

Aslan duvar-dişarı¹⁹⁴ çölde koymış çadura sarı ayağ götürdi, hele eve çatmamış, uzak sesénen déyirdi tatam can tamdar haçan uzanır?

Aslan kaça - kaça hıķınırdı. Heneden düşmiş idi.

Ele ki eve çatdı dédi: Tatam can çoħ kerezdendir yolingi gözlirem, hoşluķunan gelmiş olang, ayağung gözim üstüne.

Tatası dédi: Gel eyleşgänen¹⁹⁵, konaķına bir suyunan çöreg vér.

¹⁸⁹ kumaşmalı: İlginç, hayret verici, şaşırtıcı.

¹⁹⁰ dileg: Erişilmesi mümkün olan istek, arzu.

¹⁹¹ atatam (Tatam): Babanın erkek kardeşi, amca (emûyim).

¹⁹² göy emig: Bitki, nebat, ot.

¹⁹³ bölledenirdi: Gelişme halinde ve görülen, dik (olarak), var olan (şey).

¹⁹⁴ dovar-dişar: Karışık çeşitlerden hayvanlar, ot obur, ot yiten evcil.

¹⁹⁵ eyleş: Buyurun oturun!

Sen daha igid olmuşang. Maral béleme dédiki: Vayang yağış Kerrisining tamdarunu görmegdir!!

Tatası dédi: Koy bu göy üzünü bürrüyen¹⁹⁶ bulutlar yağha – yağha düşe görem. Ondan sora tamdarı da görseddım.

Atatayu aslana dédi: Rahmetli böyüg anam déyirdi her kimse o tamdaru göre göynindeki vayasına¹⁹⁷ étişir!!!

Déyirdi bu (Bulut Béy) tamdaru görenden sora koyunlu oldu, (Bağdagül) de çorden* arazda adaırlusu (Akcagüle) étişdi ...

Aslan söz kesilmemiş dédi: Sen de şehre gédding.

Atataning bir azce dodaqları gülenden sora dédi: Koç igid göreğ sen o tamdardan ne vaya varung?!?

Aslan dédi: Maral bacum ki bélenge démişdi. Vayam budır ki tamdaru öz gözleriminen görem.

Ağ köppa bulutlar, bir bölüg kara bulutunan qarışmış, bir ildirim şakuladı.

Sepelenti tökke – tökke yağışlar kurre torpaqları suladı. Aslanunan tatası da yémeli yédiler.

Aslan o géce tatası keraķuna yatdı.

Tatası dédi: İndi şam çağıdır, karangıda tamdar yoh, yat şehir gün çalanda, yağış Kerrisining tamdarını da sene görseddım.

Aslan yérine ozanmışdı. Şehrinçez çadur yélanundan karumçıya¹⁹⁸ damçalanan yağışa, kulaķ asırdı.

Şehir ağzı yer açıldı, namaz oıuyandan sora géne yatdılar.

Gün görmeleri¹⁹⁹ üce dağung kalatı üstünden göze girirdi, daha bir çınar boyu gün ücelenmişdi ki, bir tire yağuşlı bulut günéyden²⁰⁰ - nisaya²⁰¹ sarı yağmagı başladı.

Şırıp – şırıpınan, ne béle at kuyruķuynan, çoban börki vururdu ha!!!

¹⁹⁶ bürrüyen: Örtünme, gizlenme.

¹⁹⁷ vaya: Erişilmesi mümkün olmayan arzu, istek.

* çor: Rahatsız, hasta, hastalık, illet, maraz.

¹⁹⁸ karumçe: İki tarafında su kanalı olan küçük özel çadır.

¹⁹⁹ görme: Işık, göz tabakası, gözün saydam tabakası.

²⁰⁰ günéyden: Doğudan.

²⁰¹ nisay: Güney.

Bir sayat geçmemiş kümmücelelerden qarum-qarum sular hararlara²⁰² düzildi.

Bir koyun saqum çağudan sora, bulutlaring qarnı irtildi.

Bir azce ayaz göy üzüne yıkıldı. Aslan bir haray²⁰³ çekdeki hey kerri tamdarı!!

Tata gel güzel boyaklarına baq éle sanki tarlan dazdam cecimidir!!!

Tatası dédi: İndi kesilmemiş dilegleringi dile çal.

Béle bil aslan dilaman getirmişdi. Bir ikki sayat geçenden sora, hele gözi doymamışdı. O gün geçdi....

Aslan géce ele bu duygudaydı ki, néye tamdarı görende ondan istememiş ki, bélesine bellindir de göreg böyüg anası dilegi nemene imiş?

Géne qara daşung üstüne çılmış göy üzüne bağırdı.

Gün dolanmış kırkırrge²⁰⁴ oturdu. Géne qaranluq yér üzünü bürrüdi. Aslan o géce dışda böyüg anasını görirdi. Aslan soruşdı böyüg anam sen tamdardan ne isteding?

Cuğab vérdi: Balam aslan üreglim, ala gözlim, sıca²⁰⁵ boylum, qulac qollum²⁰⁶, men ondan sening tekin uşaq diledim ki éliming dilini, ocağını, yaylağını - kışlağını sahlada bile.

Bu çağıda kıızıl atung küreng qaşqa dayçası²⁰⁷ kişnedi ki aslan yuğudan ayılmış²⁰⁸ oyandı.

Aslanda géne bu görgéyi²⁰⁹ uşaqlarına söyledi.

Dilden dile, düşden – düşe gezindi seslernin qulaqlara girdi bu günde elinen papuruza yazıldı!!!!

²⁰² harar: Küçük bir dere.

²⁰³ haray: Girişsiz yüksek ses, seda.

²⁰⁴ kırkırrge: Güneşin battığı yer.

²⁰⁵ sıca boylu: Yüksek boy, boyubosu hoş.

²⁰⁶ qulac qollu: İri, kalın kol.

²⁰⁷ dayça: Bir yaşında olan at, tay.

²⁰⁸ ayılmış: Uykudan önceki evre, uyanmak.

²⁰⁹ görgi: Vaka, olay, hikaye.

SEYİD YAHYAYİNG CEDDİ

Obamuzda, bir kim nöhaşlayanda béle bil qara il olanda ki duvar–dışar ölırdı, ya ki birden yağar–yağmaz olsa idi, her kim Seyid Yahya ceddinden kömeg isirdi.

Kimseler yeki uşak yohıdı. Ya bu ki ölüm – itim çoğ olırdı, hamu halğ Seyid Yahya’dan daha alirdi.

Anam da mene ondan bir daha almuşdu. İsirdi men yaman göze tüş²¹⁰ gelmeyem boynuma asırdı.

Böyügleşende özümden soruşurdum, daha nicki başarur nöhaşlugınan qara iling yolunu kese? Nicki qoymır duvarlar öle??

Bir günü günlerden, (‘Abbas Tatam) çadırında öz yaşlım uşaqlarunan ařřuk²¹¹ oynéyirdim. Béleme geldi ki tatam tudnuqđır, (Gülnaz) beyimde ğaylanunu çağ édmiřdi. O da qař kabaqunu yıķıřdırmıřdı.

Yaman bir – bir daluna ğaylanu qullaclırdı.²¹²

Géne anamunan attam da tatamınan – tata arvaduma déyirdi:

Qorğmaying bu qarta daruğmaying.²¹³

Başıngize şadaqa olsun. Hele bir ğaylan çekimden geçmemişdi ki, bir gördiğ Seyid Yahya hünnuz²¹⁴ boynuynan, boz ‘abasınan, yam yaşıl şalınan ki béline bağılırdı gelir.

Irağdan üzüning parlaqlıgı, göze girirdi. O ‘Abbas tatamdan soruşdı: Nessing nic olmuş?

Tarya şukor ki obalıqıngız varısı sağıdır tata ele béle ki fincanlara çahu tókirdi dédi: Dünen pesin, davarlarum dağdan énen çağı bir gördüm ki bir bör qomral²¹⁵ emlig qoyunum yohđur. Qoyunlarumung gözü idi.

Bir uzağ hene çekenden sora dédi: Göreng harda onu qurd yidiye!!!

Seyid dédi: Eye malinginen niyyeting arrı olsa men o qoyunu sene gönderdem.

²¹⁰ tüş: Uğramak, kapılmak, maruz kalmak, müptela olmak, düçar olmak, yakalanmak.

²¹¹ aşşuk: Oyun türü, bir çocuk oyunu.

²¹² qollaqlamag: Nefes çekmek, fırt çekmek.

²¹³ daruğmag: Sıkıntılı, üzgün, gönlü dar olmak.

²¹⁴ hünnuz: Uzun, yüksek, boyılı.

²¹⁵ qomral: Sarı, kırmızı ve kahve karışımı.

Tata gelinim dédi: Seyid bu ki nöhaş uşak deyil ki, sening dahang onu dirçelde göreng o koyunu harda kurd yidiye.

Attam dédi: Gülnaz Seyiding göynüne déyme. Bir gördeng daş oldang ha!!!

Qara han dédi: Kişi béye béle kin olur ki itgin mal geri döne??

'Abbas Tatam dédi: Seyid can bir ceddingi çağur görem. Koyun bulunsa men sene bir de yerli yahşı daha yolu²¹⁶ vérecegim.

Ama Seyid dédi: Menim daha yolum béle olsun ki imanınız Tarya çoğreg édingiz.

Biling her kim üregden her ne Tarıdan isteye Tarı ona bağuşlayar.

Sora Seyid kuvluğunu²¹⁷ açdı. Bir sarı - kızıl birinci payla ki içinde bir demir eli kıvzanmışdı yazzuya çağartdı. Bir az su o elcik öresine tökdi. Bir vird da, o ele üfürdü. Sora yazzuya ayak koydı.

Bir el ağacning başuna bir tiliş yaşıl çaput²¹⁸ bağladı. Sora yola düşdi ki ayrı konşulara da baş vura.

Bu ara kesdide de tata gelini geççileri sağırdı. Ama 'Abbas Tatam paltayınan²¹⁹ odun kırrırdı.

Bir gördig tata gelini, tatamu çağurdı hele tata cugabını vérmemişdi ki, eşiddig déy: Eye itgin koyunumuz bör-komral sağ kulağı dağmal olssa, kaşa gelmiş!!!

'Abbas Tatamı aqlamag tudmuşdu. Bu aqlamag varı gülmeglerden başıdı. Néye ki Seyid ceddingin cara gelmeginden idi.

Seyid de obaya çatdı sağ elini bör - komral koyunun başuna çekdi, sora dédi: Üreg arı olssa, Tarı işini de deşebiler.

'Abbas Tatamda Seyiding elinden öpürdi!!

²¹⁶ daha yolu: Dua yazana verilen bir hediye.

²¹⁷ kuvluğunu: Kitap ve yazıları taşımaya yarayan kumaştan çanta.

²¹⁸ çaput: 1. Bez, 2. Kumaş, 3. Parça.

²¹⁹ paltayınan: 1. Balta, 2. Dervişlerin taşıdığı ayça şeklinde küçük balta, 3. Savaş baltası.

DUMAN HANING ĀHİRİKİ KÖÇÜ

Ƙucaying el ayakı uçırdı, gözleri de ırakı görmirdi bir ayağı ücunu heylece ƙarantı - ƙarmaƙarışıƙ aralırdı!!

Baş, saƙal kiprigler, birçeği, tükleri ağ apağa²²⁰ dönmişdi. Béle bil (dona) ƙalatunu ƙarƙalamışdı!!

Bir baħuşda olurdu biling ki ondan élligde ne yaman günler geçirdmişdir.

Dağunan daşlaru döymeg, törpazanlarunan keyligler ovlayan²²¹ovçımış! O yandan da Duman Bey yuvrılarına çöreg véren kişi imiş, yamanluğlaru yahşılığa bitirden kimse idi.

Él yolu çağunda, yornaƙlığı éssildmeg²²² içün dudağlaru gülmegden düşmirdi, ona baħan kimseing göynaƙlığı başlanırdı emeg çeğmeging ağırlığını üreglerden boşlayırdı.

Néççeden bir Duman Béy duyğuya gédib bir uzak hene çekirdi.

Dudağlaru titrövünc olmuşdu, birden ƙomral gözlerine yaş dolandurdu, sora durru ĥasretli yaşlar üzünü bürrirdi.

Daha ƙucalıgda boğuntuyunan²²³ğayğı üregi dağuna duman tekin çökende, él obasining éynaƙlığı²²⁴ yadına gelen kerez dirliğden daruħmag²²⁵ çağı, çoħ usananda, elini béline dayaƙ édmiş (ƙara yala) sarı öz édirdi.

(Torpaƙlı yola) göz tikirdi göreg bir oba yoldan geçmir?

Sora sevinmeli severelerini²²⁶ göyninden geçirdirdi!

O görmeli dönümlü günler ki ƙonşu-ƙonşu ĥalini soruşırdı, béle bil ƙardaş idiler, uzak gécelerde aluvlı ocaƙlar ƙıraƙında (Kerem Aşlı, Köroğlu) mitillerinden doymalı deyildi.

Bu günü göynaƙlıgda geçérdmişdi ve gelen günleri uğurlı²²⁷ bilmiş idi.

Yay bendinde dal–dala véren toylarda ƙız gelinler géyingeli²²⁸ boyağlı çövgenli²²⁹ toy kerresi öresinde heli ƙessine girmegleri göyninden geçirdirdi!

²²⁰ ağ-apak: Hepsi, tümü beyaz, koyu beyaz.

²²¹ ov: Av.

²²² éssildmeg: Eksiltmek, azaltmak, ruhsal olarak boşaltma, boşaltılma.

²²³ boğuntu: Gam, üzüntü.

²²⁴ éynaƙ: Moral; mutluluk, sevinç, neşe uyandırma.

²²⁵ daruħmag: Sıkıntılı, üzgün, gönlü dar olmak.

²²⁶ severe: Hatıra, hatırlama, anma.

²²⁷ uğur: Hayır ve bereket.

Cahal kızlaring néççe gün toydan gabak, degneg başuna kızıl yağluk bağlamuş, hayna-helinen çeltigi düygeye döndermegi. Oymağing él ocağını bês boyaglı baydak ortasına nakş édmegleri. Gelinlaring başdan kil çekmegi düzüm – düzüm hél mihegnen melhular çövmegi géymegi ...

Yaz bendinde koyun kızzuyu köliginen²³⁰ kulmuş kırhımçılar imeci²³¹ olmağı geççileri şahlarınan bir keyçini ipe çekmegi kırlar çırpınan kıl çırpmeginen burmac²³² édmegi.

Ungları ühluvya dolamağı, duvarlı kimseying hatunu massafaya, riçekginen²³³ koşmağı, çöklig daşining ağığı, bula–bula onung üzüne gimi tekin ökünmeğı.

Severeler Duman Beying kucalmış köylinden tökenmirdi.

Düdüğ çalan çobanlarung sürü– sürükoyunları yay bendinde kulhun kölgesine gürnaş²³⁴ vurmağı.

Kızgın²³⁵ koçlaring şahlaşmağı ris–ris démeli görmeli severeler üregini dalğalandırırđı.

Kulağları bir baş geraylı eşidmeg içün pössiremiş idi.

Her ne şehrde görirdi yamanluk idi, üzü qaralığ, üze çıhmag, fıççag²³⁶ daracak²³⁷ géyinme²³⁸ géymegnen

Gün daha kırkırrge minmişdi. Duman Bey kara yaldan eve döndi.

Gözlerini kara basırdı, başı ükünirdi, döşi kıp kızıl korlı köz tekin yanıhırdı. Dodağları arasında bu ır çabalırdı: (él géddi gerdi qaldu – Gün géddi zerdi qaldu – Doymadum ala gözden – Üregde derdi qaldu.)

Duman Bey yaralı ilan kim kıvrılırdı.

²²⁸ géyingeli: Şık, güzel giyimli.

²²⁹ çöv: İtir ve hoş koku, koku almak, koku gelmek.

²³⁰ köliginen: Değişik renklerde değişik uzunluklarda koyun ve kuzuların tüylerini kırparken ayaklarına bağlanan ip.

²³¹ imeci: Kaşkay adetlerinde; mesela gelin kızın çeyizini yapmak için herkes yardımlaşır, koyun tüyü kesmek, halı dokumak ve buna benzer işlerde parasız yardım ederler buna “imeci” denir.

²³² burmac: Yün yumağı.

²³³ riçkeg (Rişkeg): Limon veya sirke yerine kullanılan ekşi bir bitki.

²³⁴ gürnaş: Sıcak mevsimlerde kuzular hareket ederken önündeki hayvanın gölgesine girmeye çalışırlar, halka şeklinde hareket etmeye başlarlar, bu harekete gürnaş denir.

²³⁵ kızgın: Canlılarda sarhoşluk kokusu, sarhoş.

²³⁶ fıççag: 1. Züppe, 2. Aptal, salak, akılsız, beyinsiz.

²³⁷ daracak: 1. Dar, ensiz, ince, daraşık, daraşmalık, 2. Sıkıntı, darlık.

²³⁸ géyinme: Giymek, giyinmek, elbise.

Her ne dizlerinin baş burmağlarını uzadırdı, henesi gériye düşirdi.

Béle bil Duman Bey de güninen bélene batmışdı amma bir batmag ki

Daha çalmagı olmaya !!!

BÖR ALA KUZZUM

Kaşkayı éllerining yaylaqlarınan kışlaqları, dağ dutuları²³⁹, él yolısı ölkeleri, errağacları bunaları yaz bendinde yam-yaşıl göymiglernen²⁴⁰, göy- gülgez çiçeglere bezenmişdi.

Sap-sarı güllering leççegleri, al-yaşıl yarpaqlaring kollarına asulmuşdı. Yallar döşinde ki bayram gülüler, gözi baħuşdan kesmirdi, yağış yéri doyardmış idi, duvarları toħ otarmış idiler.

Her kim Tarya şukor déyirdi. Néye ki kara ilnen – yağmazlıg deyildi. Bulaklardan²⁴¹ durru göz yaşı su ahırdı. Varu koyunlar bu il kuzzulıdı.

Menimde bir bör-melhe²⁴² koyun varımidı ki bir bör-ala kuzzu doğmış idi ama anası öldi!!!

Ondan sora, héç koyun bör alaya süt vermirdi. Yalunguzlıg²⁴³, acılıg, anasızlıg bör ala kuzzuyı aradan aparırdı.

Her koyuna sarı melirdi, koyun onu burınlırdı²⁴⁴.

Gözleri yaşa minirdi. Nice ki men attamı elden vermişdim, bör alada anasını.

Bör alayı kucaqlamış çadur içinde kara-melhe koyundan emzirdim.

Géne gördüm burmağımı sorır. Géneden komral kulağlı koyundanda emzirdim.

Menki ocağ oğlıdım, anam severesini çoħrag sevirdim, anamda meni artuğ sevirdi. Anam gün kabağında çöreg yapırdı. Anam kırağuna oturdum bir issi çöreg sacdan götürdim bilmirem néye ondaying çöregi béle çövirdi²⁴⁵.

²³⁹ dutu: 1. Kır, ova, 2. Çöl, 3. Düzlük.

²⁴⁰ göy emig: Bitki, nebat, ot.

²⁴¹ bulak: Pınar, menba, kaynak.

²⁴² melhe: Açık kahve renkli.

²⁴³ yalunguz: Tek ve yalnız, tek başına.

²⁴⁴ burınlamag: Bizzat sürmek, kovmak, uzaklaştırmak.

²⁴⁵ çöv: İtir ve hoş koku, koku almak, koku gelmek.

Adaming ağzı su kazırdı. Anama dédim men isirem bu yövrı bõr ala kızzuyı özüme böyükleşdireme.

Anam dedi: Yuv, uşagım kıoyta ele öz hâline yaşaya, men özüme kıoyunlardan emzirdem. Dédim ana can men yetimlik çekmişem bilirem ki o sérdaş isir.

Anam daha héç ne démedi ve çöreg yapmagu başladı. Çaduring bir bucaķuna²⁴⁶ yér – yurd kıayırdım²⁴⁷.

Özüme bélesine süd kıazanırdım²⁴⁸, her yana ayak kıoysa idim bõr ala da beniminden gelirdi.

Néççeden bir, özüme yéyen çöregden ona da vérirdim. Bõr – ala böyükleşdi, men de yaşayırdım.

Daha bu ilde oğumag içün şehre gédesidim. Ağlaya ağlaya bõr–ala kıuzzumdan ayrıldım.

Obaya dünen kerez, bõr–alamı da bellirdim. Bõr – ala üç yaşar kıoç olmuşdu.

Bir günü eve kıayıdanda bir belledim bõr–ala kıoç yuhdır!!

Anamdan soruşdum dedi: Tatang duvarlarına kıoşmuşam.

Öz üregimde dédim benim kıoçum héç kimse duvarınan gedmezdi!! Nic olmuş?

Pesin çağında tatam duvarlarını da belledim, ama bõr–alamı tapmadım.

Téz anam yanuna büküldüm dédim ana, tatam duvarında da yohıdi!!!

Böyüg kıardaşım dedi: Bir kıoçing ki bu kıarta behâ yohıdır, onu kıurd irtıdi.

Amma men inanmadım²⁴⁹ dağa sarı ön édim. Bir yaling döşinde bõr–ala kıoçing zengini buldım.

Bir uzak düşöncdeydim ki²⁵⁰ her ne bu dünyaya ayak kıoydı, bir günde gédesi. Yahşısı bu olsungı bu dünyaya göyin kıaķlamayang.

Nice ki, ayrılık çağı çetin olar!!!

²⁴⁶ bucaķ: Köşe, kenar, taraf, yan.

²⁴⁷ kıayırdım: Hazırlamak.

²⁴⁸ kıazanım: Hazırlamak, tedarik etmek, temin etmek, kıarşılamak, ele getirmek.

²⁴⁹ inanım: İnanmak.

²⁵⁰ düşönc: Düşünme, düşünce, fikir, duygular.

PAŞA BEY KIZI

Bayram ayıda, bir géce ki serin²⁵¹ yél esirdi. Su sesi bir yandan, kurbagaynan böcigler²⁵² sesi de bir yandan, bu géceing gözelligine çoşreg édirdi.

Dağlar yam-yaşıl bezenmişdi. Çuvl issi oba içine dağulmuşdu ve Tarı rahmet édsin böyüg anam çadurdan yazzuya oturmuşdu ve is çekirdi ve beh beh déyirdi.

Tarya şükör édirdi ki bu iling yazı béle görmelidir.

Uşaklar birin–birin böyüg anam öresine²⁵³ yığılırdı ta béle miz içün mitil déye

Ama ele burda bir uşaking sesi çıldı ki çıkırıban ağlayirdi.

Béle ki obaying yarısına bellindi. Halh hamu gelirdi görelder nic olmuş. Ama her nice édiller de bu uşak ovınmırdı²⁵⁴. Biz de (Gülnaz) çaduruning kırağuna turmuşdug göreğ bu bir yaşar uşakung nessidir?

Ama ele burda yağış çöreg sulama yağmağı başladı ki halhing bir kuppası dağuldu. Biz de böyüg anam çaduruna geldig. Kümmüce ocağ içinde velim alışık közli ot varudu. Özümüzü yérleşdirdig ot kırağuna, böyüg anama bağıdug böyüg anamda hutal - hutal²⁵⁵ kérman eyirdi.

Dédig böyüg ana sen bilmiring Gülnaz uşakuning nessidir? Sen ki bu dağing varu göymigini tanırang bilmireng hansı otdan bu uşağa véreg dirçelir. Tarı béle begenmez!!!

Böyüg anam dédi: Halh dağulandan sora géding Gülnazunan uşakunu getiring ta bélesine yol-yolağ bulam.

(Durna) kümmücerég tatam kıızı béle soruşdı ki: Böyüg ana néye sen gedmeding uşakung derdine çara edeng?

Böyüg anam böyüg hene çekenden sora, dédi ki (Gülnaz)unan (Paşabig) Tarya naşukorlıg déyilder.

Tarı yéddi ilden sora bir sarı – yangal gözü göy kız bélelerine vérmişdir.

²⁵¹ serin: 1. Serin, 2. İyi, güzel.

²⁵² böcigler: Haşerat, böcekler.

²⁵³ öre: Çevre, etraf, yöre.

²⁵⁴ ovınmırdı: Sakinleşmiyordu.

²⁵⁵ hutal - hutal: Yumuşak, yavaş, huzurla, dinginlikle.

Günde Tarınan cerleşildir, ki néye uşakları kızdır! Néye oğul olmamuş? Tariying da acıhmagı²⁵⁶ tutar.

Géding déying uşakunu getire ta böyüg atangiz ocağundan şifa alam.

Men ki uşaklaring varusundan uşakregdim, kaçdım Gülnazunan Paşabige dédim: Böyüg anam buyurmuş kızingizi getiringiz, derman édem.

Gülnaz uşakunu doladu bir cecime ve üz étdi böyüg anam çaduruna sarı.

Ya Allah dédiginen içeri geldiler ve selam édmegden sora, (Gülnaz) dedi Sehernaz béye sene Hâzret-i 'Abbas bir kömek éde bu uşak elden gédmelidir!!

Paşabig dédi: Bilmirem pesinden sora nic olmuş, ele béle ağılr. Çıkırır ne bir zad yéyir, ne içir, ne bir gep çalır.

Bağuşlı üzü, sap–saréye dönmüş. Kırhıram ele bu bir uşakda elimden géde.

Böyüg anam kümmüce kitir içinde bir paltam²⁵⁷ ot yarpağı atdu ve su tökdü üstüne ve ot kırakuna ki, indi daha kırmızı kır olmuş, koydı.

Helez uşak ağırdı ve aman vérmirdi ses sese étişe. Böyüg anam uşaku, kucağuna aldu sora kulakuna bir vérd oğudu ve eyildi ocağ külünden bir burmağ götürdü ve uşaking alluna çekdi. Varumuz bağırdıg göreg nic olır. Böyüg anam ele béle dodağı altında bir para daha oğırdı ve külden çekirdi uşak alluna.

Uşaku bés gün oymağ ocağı öresine ki kapuya kazmuşdılar, gezdirdi ve kitirde kayneyenden bir fincan da uşaka vérdi ve uşak éssilirdi birden yuhuya géddi ve böyüg anam kucağına dincleşdi²⁵⁸.

Böyüg anam ki indinçez héç gep çalmamışdu, Gülnazunan Paşabige üz etddi ve dédi igirmi il mundan ileri Tarı Karağana altu oğul vérdi bir de kız.

Onda ki oğullar cahal oldu Karağan altu géceinen gündüz saz ve nağara koydu ki Tarı bir béle vériş vérmış, ama o bir kızını eysig görirdi!!!

Yövan sözlerinen onu incidirdi²⁵⁹ ki néye bu bir de oğul olmamuş ve kız olmuş.

Hene çekirdi ve Tarya naşukorlıg édirdi ki.

Ama Karağaning kardaşu, Sarıhan dedi yéddi kız varidi ve bir de oğul.

²⁵⁶ acıhmag: Kızmak, sinirlenmek.

²⁵⁷ paltam: Bir pay, bir tutam yiyecek, besin.

²⁵⁸ dincleşdi: Rahatlaşmak, sakinleşmek.

²⁵⁹ incimeg: Gönlü yaralı, kırgın olmak, incinmiş, gücenmiş, kırgınlık.

Sarıhan Tarya şukor édirde ve déyirdi ki kısmet béle édmiş naşukor olmayasing ki Tarı adamlara ğazzab éder.

Ğaraħan, Sarıhana marz vÉirirdi ki benim çoħ oğul varum sende ...

Sarı ħan deyirdi eye Tarı istese ele bir oğlum içün bész géce toy édirem ve yéddi kızımı ere gönderenden sora göregenlerim²⁶⁰ mene o oğul yérinediler.

Onda ki ikki ħardaşing uşakları böyügleşdi, bir il içinde Ğaraħaning ikki oğlunu dağda aslan irtidi, ikkisinide vava vurdı ħalıklarını da çay apardı.

Ğaraħanunan arvadı ħan ağlayırdı ve Tarı yoluna tuvbe édirdi ki ... Ama Sarı ħaning yéddi kızı bir il içinde baħt evine géddiler ve göregenleri Sarı ħaning kıraħunu boş édmillerdi.

Duvarlarına eyelig édillerdi, obayı köçürdilerdi ve ħoymırdılar Sarı ħan élini ağdan ħaraya vura.

Böyüĝ anam uşakı aram Gülnaz kucaħına koydu ta oyanmaya ve ondan sora fincanlara çahu tökdü ve dédi: Sizing içün déyirem ki kızingizing ħadrini bilingiz ve naşukorlıĝ édmeyingiz ve siz uşaklarum içün de direm ki bundan sora naşukorlıĝ édmeyingiz.

Ama bu uşak oymak ocaħı şadaħasınan yaħşı oldu. Eye özü yoħdur amma ocaħı ta men varam udumludur.

Ğara ot suyidi bu uşak nöھاşlıĝına aram édi ve dédi: Ged Tarı bélengizçe ola.

Ama dédigim yadıngızdan çıħmasın.

Gülnazunan Paşabig gédenden sora böyüĝ anam dédi: Bu da bu aħşaming mitili.

Yaĝış çövmegi bélemizi göynak édmişdir, (Durna) déyirdi men ki ĝayĝılı deyelem ki kız olmuşam, her kimse bir gep çalırdı ve çadurdan yazzuya çıħırdı ama men.....

ĞARİBİNG DİŞ GÖRMEĜİ

Ğarib ala boĝumlu²⁶¹ péy baĝlu néyini dodaĝlarına ħoymış idi, aluvlı henesinen layla ħessini durna yadınan çalırdı.

²⁶⁰ göregen: Damat, güvey.

²⁶¹ boĝumlu péy: Neyi süslemek için kuyruk yaĝından elde edilen bir süs.

Koç koyunlarda ele o kessinen yaylılardı, béle bil onun üreginden eyterleşmişdiler.²⁶²

Bu ğarib uşaklığdan Ayaz Kihaying duvar otaranıdı. Uşak kerezden Kiha kızınan oğuma²⁶³ oğumuşdı.

Ġaribinen durna bélene yaşamışdılar. Ġaribing üregi durnaya bağluydı. Durna da Araz Kiha oğluna adaşlı idi²⁶⁴.

Ġarib néççeden bir duyğuya gédirdi ki men yoşsula²⁶⁵ kiha kız vérir?!!!

Bir günü durna tulukunu doldurmag için bulağ gözüne çıhmış idi. Néççeden bir ağ çiçegli bulağ otulardan biçirdi. Ġarib de su içmeg için ona karşı çıhdı ama onun gelmegi durnaya bellinmemişdi.

Ġarib bir döşini arrıdı. Durna bir selam vérdi. Ġarib de onuynan halleşdi. Sora dédi: Durna béyi pe haçan ayaz kiha oğluna cuğab véresing?

Durna dédi: Attam dédiginen saba géce. Nice ki onlar suvculıga gelenden sora yéddi gün geçenden sora suvkat bellindirib, bir ayınçezde, toy başlanası.

Durna göz suya tikib dédi: benim üregim yol vérmir, ama attam sözi üstüne kimse söz getirebilmez.

Ġaribing üregi çalhalandı²⁶⁶, bir de ağzuna doldu ki üregi sözini déye géne dil sahladdı.

Öz göyninden geçirdiki kiha kızı hara? Ġarib çoban hara?

Ġarib dédi: Göreng durna kimi sevine? Kaşkayı éllerining resminde yalunğuz kızınan—oğul danuşmagı amandur. Bir o yan bu yanını arrudandan sora dédi: bir kimse ki onu tanuyam. Her ne ki démişler: (Atuldam, utuldam, attam aduna satuldam) ama men göynüme bağluyam.

Ġarib üregi çırpınırdı²⁶⁷. Oğlağ tekin çabalırdı²⁶⁸. Durna tulukunu çapçalamış²⁶⁹ yola düşdi.

Ġarib azayımlı²⁷⁰ kimse tekin bir hey durna dédi, durna sağ kolu üstünden bir burahdı²⁷¹.

²⁶² eyterçi: Sözleşmeleri, haberleri ileten, yorumcu, haber ileten.

²⁶³ oğumak: Okumak, öğrenim görmek, tahsil etmek.

²⁶⁴ adaşlı: Aday, namzet.

²⁶⁵ yoşsul: Fakir, yoksul.

²⁶⁶ çalhalandı: Karışıklık, dalgalanmak, çalkanmak.

²⁶⁷ çırpınırdı: Nabız vuruşu, çarpıntı, kalp çarpıntısı.

²⁶⁸ çabalamag: Teşebbüs etmek ve dolaşmak, çok yürümek, çabalamak.

²⁶⁹ çapçalamag: El vasıtasıyla koyun postunu hızla doldurmak.

O buraħmag ğaribing üregine ot – aluv saldı.

Gün dolandı ğarib duvarları dandaydiki²⁷² bir gördi Araz Kiħa bilesinen, suvculığa gelildir. Durna da alaçık kuvşukundan sözlerine kulaħ asırdı.

Ĝarib öz göyninde dédi:

Durnaya déyem seni istirem, cuğabı bir heye – yuv dir daha?!?!

O ğece ğarib içün bir ğap ğarangı - kaslı²⁷³ ğece idi.

Gün çalan çağıdı ki ğarib ğene néyini ele almış ğeslering dindirmegini başladı. Gün bész çınar boyu ücelmişdi ki bir kuppa kız göründi.

Durnada onlarunan kenger ğazmaga çıħmıř idi. Ĝarib ğene bulağ başuna çatdı. Durnada yolunu o yana yan édib bulağa çatdı.

Bir selam ğaribe gönderdi. Ĝarib cuğabını vérenden sora dédi:

“bir sır söz varumdır yara démeli – desem oldırlıdır démesem oldım.”*

Dédi: Ĝarib men adaħluléyem béye bilmiring?

Ĝarib dédi: men size çobanam ama üregim sening yanındadır.

Durna dédi: Ĝarib béye bilmiring böyüğlerimiz gepi üstüne olmaz gep çalang. Ğan ğopar, ğanlar töküler.

Ĝarib dédi: durna bir annanga bellindir ğöreg ne déyir? Durna aħřam kerez anasınan sözleşdi ama dodağları titirdi, boħaķı²⁷⁴ ğurrırdı. tudħun - tudnuħ déi: ana men Araz Kiħa oğlunu begenmirem.

Göyninde attasining incimginden utanurdu. Ĝene de bu yaman ğece başa çatdı.

Gün dağung ğalatından boy çeken çağı, bir gördig ki anasu (Buğda Gelin) nişanını ğeri yollarır!!

Durna bulağa çatıb ğaribe dédi: Ĝarib toyungı başla. Çadurlar gumpullandu, saz ve naķara çalurdu, gelin ağ ğéyinmeye ğirmişdi, oğullar çuķķe arħalıķa bezenmişdi.

²⁷⁰ azayımlı: Sinirli.

²⁷¹ buraħmag: Bir anlık arka tarafa bakmak.

²⁷² dandaydiki: Süt sağılan yerde olmak.

²⁷³ kaslı: Uğursuz, şom.

* Mirza Mezun.

²⁷⁴ boħaķ: Boğaz yeri.

Ele burda seher avazı sesi garibi yuhudan oyartdı.

Garib gözlerini açdu ve seher avazı sesine ki, toy başlamagini eyterlirdi, eşiddi.

Bu düşünce düşdiki, diş görmüş ya ki tüşümüş?

Garib bildi ki her ne görmüş varusu dişimiş ve bugün durna Araz Kiha oğlıynan toy édir.

Néççe hene çekenden sora, duvarları götürdü dağa sarı üz étdi ve néyni götürdü ve géeneden durna gassini çalması dindirdi....

Dünen ağşam dodağum gül çiçeqlidi

Rakib gabağımda ağ birçeqliydi

Ulduzum kapuda gimişlenirdi

Bilmedim dişidi ... ya gerçeqlidi.*

BİR EL YAZMA TARYA

Hamu böyüglering baş böyügi göy güçlü Tarım;

Bu karangi gecede “gülmiş” gediginden* (Karziya) énen yerden yalunguz özüm sening çün elyazma²⁷⁵ yaradıram.

Éşidmişem sen varu yerde varang, déyilder bir kiprig çalma içinde yer, göy, şehir ya bizim obadayang!!

Éşidmişem hamu adamları gözleyireng, doğru bilireng, her kiming bir ağırukı var olsa sen caruna geliring.

Kulluķinga déyem ki bu gün bizim oba burdan köçdi bu kış çağunda sovuķ kesir. Kardaşumunan mende duvarung daluça gelireg ki koymayag duvar dışar yolda kala. O pesinde sovuķdan gözlerimi yuħu bassurđı.

Kardaşumung kuvtunu almış géydim. Boyuma baħuban onung kuvtu böyüg idi.

* Kave İrvani.

* Gülmiş gedigi: Fars bölgesinde Kîr şehrinin yakınlarında bir viraj adı.

²⁷⁵ elyazma: Mektup, yazı.

Sovuk dil anlamazdı. O gedigden (Karziya) sarı énen çağı ayakkabumung tayıda irtildi.

Bir gurr ot–aluv kayurdum. Arhamı bir böyüg daşa vérdim.

Göy Tarım, géceden çoh geçmişti ki yuhudan oyandum. Bir gördüm ki oba köçmiş birce men qalmuşam duvarlarum da yohdur.

Canuma qorhu girdi. Nice ki bir sekkiz yaşar uşak için yalunguz dağda qalmag çetindir.

Tilkinen kurdaring qorhmalı uvlamagları başlanmışdı. Yaman serin sovuq canumu alazlayırdı²⁷⁶. Irtıq keleşlerimi elime aldum ki ayak vérese kaçabilem.

Çoh da her yana sarı üz éddim bir yere çatabilmedim. Yornak bir yere oturdum.

Çahanaqımı ele almış bir ot kayırdım. Yél esmeg koymadu ocaqum aluvlana.

Gözlerimi göy üzüne tikmişdim ayunan ulduza bağırdım. Bir titirdeme canuma girdi. Üregim bucağundan seni çağurdum, néye ki istemirdim uşak kerez ölem.

İsirdim gerçegli ders oğuyam. Sinanmaqda kırhbaşa²⁷⁷ çatam sorası oğudançlige²⁷⁸ étişem.

Sen özüng mene arha²⁷⁹ olasing. Defderimden bir yoha²⁸⁰ papruz qazdum.

Ay ışıkında sening için bu elyazmayı yazdum. İstedim biling ki seni unudmamuşam²⁸¹.

Olsunki sen meni yaddan çahardmayang güvenmişem bu qarangi gécede mene yar qalang.

Vayaluyam mene ser daşunan yoldaş tekin olang Tarı can.....

Bir özüme geldim ki bir ses qulaquma dédi. İnger biri meni çağurdu. Gözlerim yaşdan doldu, dilim tutuldu.

Qulaqımı sese sarı dönderdim.²⁸² Déme ki qardaşım sesimiş. Men de qardaş hey dédim. Bir gördüm anamınan qardaşım çırağınan gelildir.

²⁷⁶ alazlayırdı: Ciğer ve mısır pişirmek için kullanılan sıcaklık, yakıyordu.

²⁷⁷ kırhbaş: Kaşkay Türklerinin kırk kişiden oluşan sınıflarının adı.

²⁷⁸ örgetçi: Öğretmen, katip, lise öğretmeni, hoca, üstad.

²⁷⁹ arha: Dayanak, arka, himaye eden, koruyan, dost.

²⁸⁰ yoha papruz: Beyaz ve kaliteli kağıt.

²⁸¹ unudmag: Unutmak.

Bir yaman boğanak²⁸³ devrime uğundu. Sora gördim benim elyazmamı özinen aparmuşdır!!!.

ATTAM ÇERHE

Analı uşaklara şehirler naştaluk, gün orta yémeli, ahşam kerezde şam kayıyordu.

Yatmag çağı, sovuğ kerezde de cecim kilimnen üstünü örtirdi.

Duvar çıhanda da yoğsul uşaklara anası çökelig çöreg kayurub boğçasına koyırdı.

Varlı kimseler ya attalı uşaklarda oğullarına keylig, durrac, yağı pazan ovlamag örgedirdi toylarda ve ele béle yaslanmag²⁸⁴ çağında da oğulunan attası bélene varırdılar.

Oğul halhı atta kırağunda béle bil kara dağa arha vérmişdi.

Meniminen kardaşım bu oymakda atasuzidig. Ataying sevinmeli gözlerine bahmagınan el eline tutmag béle mize bir böyüg veya idi.

Bir géce, gécelerden néççe eve boş çekdig béle gördig ki oğullar attalarinan aluvlı ocağlar kırağuna oturmuşlar.

Biz de el ele vérmiş ulduzlar ışıkkında yazzuya sarı ön çevirdig ulduzları bağa bağa sayırdıg.

Kümmücreg kardaşım menden soruşdu: Sen attamuzdan nemene bilireng?

Men de eşidmişdim attamda bir çemig²⁸⁵, bir kara şalınan bir de ağ at varumuş.

Géneden kardaşım soruşdu néye (Élman) atası ona bir duçerhe almuş!!?

İkkimiz de ökürlenmiş, yaş güzlerimizden yanağlara uzandu.

Üregim gayğıdan dolmuş idi. Dédim birce sérdaşım, öz attamuz gedmiş Tarı yanuna, o ağlaya–ağlaya dédi néye ele benim attam néye? Néye? Néye? ...

Dédim ‘aziz kakam sen biliring ki attamuz indi o göyden bizi görir.

²⁸² dönderdim: Döndürdüm, çevirdim.

²⁸³ boğanak: Toz, toprak yeli.

²⁸⁴ yaslanmag: Yaşlı, matemli olmak.

²⁸⁵ çemig: Kişiyeye özel bir tür baston, asa.

Birden kardaşum ikki elinen göz yaşısına sildirmiş dédi: 'aziz attam pe eye sen meni göriring benim için Tarıdan bir duçerhe al da gönder géle ta men bilem bizi gözleyireng!!!

Kardaşum bu dilegnen yuħuya düşdi ama men bu duyğuda kalmuşdum görem nicki Tarıdan duçerhe alasıyam?!

Seher ağzı kardaşum meni çağura – çağura dérdi: oyan oyan gör attam neyin gözel duçerhe göndermiş!!

Gözü yuħulı yérimden kóvzandum, birazdan sora yuħudan ayıldım gözüm bir novruz güllü, boyağlı duçerheye düşdi.

Taymaz bir–bir üstüne çıkırırdı 'aziz attam çoħ memnun.

Anam da ocağ kırağunda çöreg yapırdı, yağluğ kıraquynan, gözyaşısını silirdi.

Bir anama sarı baħdum yuvaş dédi: böyüg kardaşing (Şiraz) şehrinden göndermiş ama Taymaz'a déme!!

Sene de bir sarı kızıl peti yollamışdır. Ama bu soruşmalar benim göynimden su içdi ki: nice bilmiş ki Taymaz attamdan duçerhe istemişdir?

Niye ki yollamışdır ki ele bu géce buraya çatmışdır? Birden başum göye sarı kóvzandı. Dédim Göy Tarı şukur olsun kullukunga!!

Meni de özü ağ édding Taymaz'ı da dilegine étişdirding!!!

AL APARMAG ĞAYĖISI

Anaming gözlerinde varı kerez bir tudnuqlıg görünirdi. Su günleri*, pesin çağı evden kapuya çıkırdı dağ etteğine sarı üz édirdi geri dönende gözlerinin ağı, gülgez kanaminirdi ama dile getirmirdi!

Bir günü (Céýran) dazdamdan soruşdum: néye anam tudnuğdur? Dazzam bir uzak hene çekenden sora dédi: ne déyem dazza canum!!

On dokuz, il mundan ileri ananging (Yazgülü) anasu ki Tarı yérini bihişt edsin onda hele yaşayırdı.

Yazgülü bir üçe boylı, céýran baħuşlı uzun sarı saçlıdı.

* pençşenbe.

Oymağımızda²⁸⁶ bir sarı ulduz tekin birce idi. İkki canlulıgdan²⁸⁷ uşağı olmag çağı idi.

Hamu kimselerin gözi yoldaydi göreg bu uşak oğlandır - kızdır?!

Kılıc Akada arvadı (Yazgülüyü) çoğ sevinirdi. Ona gülden incireg söz démirdi.

Onu dünya boyu çoğ isirdi ama on sekkiz ilidi ki Tarı onlara uşak vérmirdi.,

Kılıc Akaying ocağı kor idi. O uşak vayasını imamırlar evladundan nezirinen, kurbanluğinen dileyirdi.

Bir günü günlerden Seyid Yahya dahasınan böyüg anang (Yazgülü) uşağa kaldı.

Dokkuz aydan sora bir kara kaslı gece, Yazgülüyü al apardı. Sarıgül de oymağımızın mamaçaséydi.

Onu getirdig başı üstüne. O gece ay da bulutlar üzüne yamaşuk²⁸⁸ édmişdi. Béle bil üz tutmagdan gizlenmişdi²⁸⁹. Ulduzlar ışıqlanmırdı.

Koyun kuzzu melirdi, at kişneyirdi, köpek hoğurırdı, tovuğ kanat çalırdı.

(Sarıgül) dédi: amandur al isir Yazgülüyü apara!

Néççe ağ birçegli arvad Sarıgüle kömeg véirdiler.

Onung sarı saçlarını kaççıldılar. Çıkınından göy emig çağarddılar. Üzerliginen zagı ot üstüne sepellirdi.

Sarıgül bir bir üstüne böyüg anaying ağ yanağlarına şapalağ çalırdı.

Kılıc Akada çadurda yazzuya kollarını döşe koncmışdı. Hey kömeg varu obaying arvadlarını ora yıkmışdı.

Sarıgüling ortançılık bacısı (Göycegül de) bir ağ tiliş bal şemine²⁹⁰ boyanmuş çaputu aluvlamış, bir tağ ağacının heççesine asmış, (Pir-i Türke) sarı yandurırdı.

Uşak seslendi, Sarıgül dédi: Şükür-şükür uşak sağığda bu dünyaya ayak koydu.

²⁸⁶ oymağ: Taife, kabile, bölük, oymak.

²⁸⁷ ikki canlulıg: Gebe, hamile (insan için).

²⁸⁸ yamaşuk: Peçe, yüz örtüsü.

²⁸⁹ gizlenmeg: Gizli olmak, gizlenmek.

²⁹⁰ bal şemî: Bal mumu.

Ƙonşuda bir töfeng gammuladdı, ama hababak sesi gelmedi! Bir néççeden sora Sarıgül çadurdan ƙapuya çılanda dédi: Ƙılıc Aƙa uşak ƙızdır ...

Yére oturmaş ağlamagı başladı. Ƙılıc tudƙun–tutulas dilnen, soruşdı Yaz ... Gülü ... Gülü ... daha ağlamag amanını kesmişdi!!

İkki elini göye sarı tuddu, ƙurru dodaƙları bir bire deyirdi ama söz dile dönmirdi.

Sarıgül dédi: Onu al apardu. Bacum vay, anam hay, her yandan ƙopdı.

Yazgülüying bacuları birisi birçegini yössurdu o birisi de göye torpak suvrırdı.

İkki aydan sora men anang adını Sarıgül ƙoydum. Néye ki tatarlar Sarıgül'e (Gül-i ƙasret) déyilder. Fayuz bendinde dona dağınig etteginen çıhır. Ama yarpaƙınan budak yohudır.

Ne déyem, Ƙılıc Aƙa o kaslı géceden sora bu Sarıgül'ü sevinmirdi.

İnger onung yadından çılmışdı ki Yazgülü de ele bir ƙızmış!!!

Sarıgül'ü men öz yanumda bésleddim. Aylar illere dolaşdı.

Sarıgül her ne yaşayırdı baħuşı, boyu, sesi, yérimegi, danuşuƙu, sarı birçeginen saçları Yazgülüynen bir almayeng tayidi.

Bir gün géddim başını kenger ağısınan²⁹¹ yüdum saçlarını on dörd bölim²⁹² hördim.

İkki saçbağı da taƙ²⁹³ heççesine²⁹⁴ bezeli mihegnen melhudan bir ƙızıl gumpulanan asdım.

Birçeglerine de tuv saldum ƙulağları altundan yağı ƙoç şaħı kim bükdim.

Bir terçig boyunbağı²⁹⁵ mihekden de boynuna asdım.

Bir mahan ad édmiş Ƙılıc Aƙa (attası) ƙulluƙuna gönderdim görem o biler bu naƙarta Yazgülüye benzir!!

²⁹¹ ağı: Zehir.

²⁹² bölim: Bölüm.

²⁹³ taƙ: Şiraz ve Kevaz dağlarının etrafında yetişen, çekirdekleri kiraz çekirdeğine benzer, kutsal bir ağaç ismi.

²⁹⁴ heççesine: Tahtadan iki dala.

²⁹⁵ boyunbağı: 1. Gerdanlık, kolye, 2. Boyunbağı.

Néççe çağıdan sora bir gördüm Kılıc Ağa el salmuş kızının boynuna bize sarı gelir.

Çakurdı hey céýran, céýran baň gör ki Sarıgülü çoň isirem Yazgülü dirilmişdir. Bir çoç igidden de başdır.

Sarıgül de ere géddi... Uşaklu oldı...

Ama oning anasını al aparmag gaygısı, gözlerinden arrınmadı!!!

BÖYÜG ANAM ÖGÜDLERİ

Ay aydan géceler göy üzüne baňanda göying yanaqları al qara muhmele benzeyir béle. Göze girinir ki ay, göying gelinidir ulduzlar da bezenmesidir.

Béle ki ay aydınlr da qara çaduring qapusuna bir aluv édirdig, qara aftafamızı közler ortasına koyırdig.

Béyi²⁹⁶ uşakları da bize gelirdi. Nicki rahmetli böyüg anam dirri kerez bizlere mitil déyirdi. Neme ki soruşsaydug o bir doğru yaraşmalı cuğab vérirdi.

O gécelering birisinde men de ondan soruşdum ki néye siz böyügenden kümmücreg oğlungi qalığ uşaklaringden artuqrag sevirig?

O rahmetli cuğabumda buyurdu: Gülleringde her birsi bir cura çövir.

Siz uşaklarumda benim çiçeglerimigingiz ama men varı güllerimi sevinirem.

Géneden Gülnaz béyim kıızı soruşdu: bir terçig²⁹⁷ mitil bize de ki indinçez déyilmemiş ola.

Rahmetli anam dédi: Mitilleri ögüd örgedmeg içün déyiler. İle bu mitillerdendir ki böyüg ad sanlı arvad kişiler ayak tudmuşdır.

Taymaz varıdan kümmüce qardaşımız ondan soruşdu:

Ana can sen nicki ottuz il yalunguz köç qon édding?

Buyurdu: Rahmetli böyüg atangizden sora, kişisiz qaldum.

²⁹⁶ beyi: Hala.

²⁹⁷ terçik: Yeni, taze, yenide, tazede.

Çoh-çoh yaman sözlerinen néççe kara iller gördim, hamu çetinliginen²⁹⁸ düğünleri başdan geçirdim, sekkiz uşak bésledib boyaddım Taymaz bir kulup çahudan humpurdı génedén dédi: nicki başardung?!?

Böyüg anam bir burma ağ bir çeginden sağ elinen araladı dédi: Bunlardan soruş.

Tarı bizleri emeg çekmeg içün yaradmuş göre naķarta götürüm varımızdır!

Bu sözü 'ömür boyu unudmaying: *Varı çağıda deyirmening alt daşı tekin göreg dayanasing!*

Élman da, bir sarı güle sarı baķub dédi: bize de bir ögüd vér.

Ķara aftafa daha luķ-luķ ġaynemege düşmişdi. Böyüg ana bir yamaķnan²⁹⁹ ĵara aftafayı bir kıraķa çahardı.

İkki burmaķ tutumı³⁰⁰ çahu ĵara aftafa içine éndirdi. Sora bir payla içinde fincan nélbekéyi arru ĵaynar suyunan yudı.

İle iş görmeg içinde bizler içün Tarıdan sağlıġınan sağ yaşamaġımızı vayalandı. Sora dédi: Öğüdim varıġıza budur ki özgeden ıraklıġ éding, birbiri yaķşı tanéying.

Néye ki varıġız bir ağacing çummeti³⁰¹, lihesi, yarpaġı tekinizingiz.

Geçen günlering birinde mene suvcı gelmiş idi heyeyi de almuşdılar, dédim böyüg ana nicki sene suvcı geldi? Nicki seni begendiler?

Böyüg anam bir tala odunlardan ocaķ aluvna koşdı, çulusları da ileri sürdi bir uzaġ hene çekenden sora dédi: yeri uvçuķ³⁰² olsun böyüg atangiz bir görgemli cahalidi.

Daha ad açmışdı her kiming düġünini açardı néye ki sevadlıdı.

Men de evimizing tek kıızıdım. Artuķınçez üç ĵardaşlarım tekin terpenirdim.

Duvar, odun yıġmag, ağır işe çıġmagdan ĵorġmamuşdım.

Attam mene bir oġul gözüne baķırdı. Oba ĵişileri döyüşe çıġan kerez, men de arġaçılıġ édirdim. At oynadmag, töfeng atmagda da ĵardaşlarımdan ĵalan deyildim.

²⁹⁸ çetin: Zorlu, güç, müşkül.

²⁹⁹ yamaķnan: Baġlanacak şey ile, kol, kulp.

³⁰⁰ tutumı: Kadeh, miktar, kapasite, hacim.

³⁰¹ çummeti: Kökü.

³⁰² uvçuķ: Uçuķ.

Buna göre az oğul özinde görirdi mene suvcı göndere.

Attam da benim er begenmegimi özime salmışdı ama bu söz Kaşkayı resmine yaraşmırdı!!

Ama men bir gün böyüğüden küçük kardeşuma dédim: sen benim dörd suvcumu yığ yal döşine ve de, her kimse başardı bu behteyi yatturda ve elli badman ükü kıoya daluna ve yola sala onda suvcısunu bizim eve yolaya.

Men bulak üstünde tuluklarımı çapçalırdım bağırdım görem nic olar ama bu dörd oğul başarmadılar. Böyüğü atangiz ki helez benim suvcum deyildi ve odundan gelirdi, gördü béle gep var behteyi yaturddu ve ükü üstüne kıoydı ve heylemiş onu yola saldı.

Ama men bu düşünci diledim ki, bu oğul benim suvculuğıma gele!! Ki bés gün ondan sora gördüm ki begençiler gelmişler ve attamunan – anam da bu işe heye démişdiler.

Béle oldu ki biz bir bire etirdig ama ecel bize möhel vérmedi ki göynaklıginen dirliğ édeg ve téz bizden ayrıldı.

Böyüğü anam dinmedi³⁰³, üzüne ki bağıdug yaş sıldırım tekin gözlerinden tökilirdi.

Héç çağı o rahmetliying (böyüğü anam) ağlamasını düşünce getirmediğ.

Bir–bir böyüğü anam üzünden öpdig ve géddig men böyüğü anam üzünü öpenden sora dédim: çoğ göynüm isir sizing tekin olam.

Böyüğü anam başuma el çekenden sora dédi: Tarı her ne isteye ele o olası.

Ot yövaş–yövaş söñürdü ve o géce bizden de béle geçdi!!

NÉYE GÜLMİREM

Béle bil göynüm dağuna duman çökmişdir. Üregim yamanluğdan dolmuşdır. Béle inanıram göynaklıgden irak düşmiş.

Néye ki? Her nemeneyi özüm için isteyirem, ayrı kimseleri kıoruk édirem.

Néye béle güvenmegden dodağlarıma gülmeg gelmir ya gözlerim yaşıdan dolmir?

³⁰³ diyenmedi: Söylemek için gücü yetmedi, söyleyemedi.

Béleme béle gelir ki adamlıg vayalarından irak düşmişem.

Demişler ki her kimseying yumuruğı³⁰⁴ üregiçedir ama men ikki burmağça da üzgeyi sevinmemişem.

Bilmem köylüm dumanlaşmışdır ya kıarengiye batmışdır néye béle ayruhsı olmuşam.

Béle inanıram göynüme kıara bulut kıonmuşdır ama neççeden bir-bir yağuş yemiş turpağ issi eyleyirem.

Ele bu düşüncedeyim ki, birden özüme geldim.

Béle biling ki gözlerim yağışı köylüm dumanını üngilleşdirmiş³⁰⁵, doğrulıg yéli dumanınan kıara bulutları üregimden kıovdı nice ki ris-ris yaşlar yanağıma düzilmiş.

Üzü kıovlanmışdılar ki öreg kıumlağını dirçeldiler.

Béle bil bir ses uzaklardan durna kimin üregim kıurrulığına kıonmuş dümdüğinen bu kıurru kıumlağa³⁰⁶ yazdı:

“Ruzgardan her ne gelse hoş déying”

MENİM SEVEREM

Gün yérnen görüşen çağıdı ki, onung kölgesi susanuna³⁰⁷ düşende, gülgez balıklar bu kölgeying gözelligini çoğrag éddi.

Gözlerimden sildirim yaşlar yola düşdi.

Döyğüm éliming yalunğuzlığındaydı, déyirdim benim éliming yohsullugına bir kimse çara kıılmadı.

Héç kim bu ağır éling geçen günlerini yadda sağılatmadu.

Güller issi meni özüme getirdi (érem) bağçasundan bir sarı yangal roz dürdüm.

Eyildim sana bağıam ki bir bağıuşlı uşak, elini suya çaldı san dalğalanmaya düşdi.

³⁰⁴ yumuruğ: 1. Avuç, 2. Yumruk.

³⁰⁵ üngilleşdirmiş: Hafıfletmiş.

³⁰⁶ kıumlağ: Kumsal.

³⁰⁷ susanu: Su dolu havuz.

Sanda ki kölge, aq gëlas tekin dağuldu. Béle inen ki o kölge benim sevinmeli severelerimidi ki sinirdi.

Bir göye sarı bağdum günde batmışdu. Ay onung yérine gelmiş idi

ƘARABAŞ

Obamuz ƙara çimen çölgisine³⁰⁸ ƙonmış idi. Yam yaşıl çimenlerinin üstünü ala-ƙara çadurlar beneg³⁰⁹ tekin bezedmişdi.

Uşaqdan böyüğe, pesin çağı obalarına dönillerdi ağşam başlanmagınan ulduzlar da, göy üzüne buluşıladı.

Böyüg anam ƙapusuna varı yanlu yıkılırdıg.

Néye ki onung mitil démegine düşürgenmişdig.

İler ki géce déyilen mitili dodaqlarda örerdmış³¹⁰ severe de bélsedirdig.

Uşaklar evlerden ƙurru ağaclar odunundan, böyüg anam evine aparırdılar ki ocağı alışdırladar.

Çuluskeler yana–yana ƙıp ƙızıl köze dönirdi. Néççeden bir de, ƙurding udumlu sesi ƙulağa çatırdı.

(Élnaz) hamumuzdan kümmücregidi, böyüg anam ƙucaƙına gizlenirdi, géne néççeden bir dicsinirdi. Böyüg anam da biçeglerine el çekirdi.

Ele ki ocağ aluvlandı, böyüg anam mitilini béle başladı: Uşaka ƙalmış, terçig gelinidim. Obamuz totımında canlı hayvanlarung her birisinde bir udum varidi.

Bayƙu sesi kaslı, at ƙışnemegini eyterli, ele béle ƙurd sesini uğurlı udum³¹¹ bilillirdi.

Atatam oğlu “Élman” soruşdı: Ana can başınga dolanam bir daha o (ƙara baş it) mitilini gémeden söyle?

Böyüg anamız mitilini béle başladı: Dovar–dışarlı kimselerde, bir ikki it olunurdu. O itler oğréyi ƙörüdmış³¹², ƙurdlara hüreyirdi. Huvar olanda dalayırdı³¹³.

³⁰⁸ çölgi: Step; ova.

³⁰⁹ beneg (veneg): 1. Ben, 2. Benek.

³¹⁰ örredme: Sürekli ve çok fazla tekrarlamak, tekrar etmek, yinelemek.

³¹¹ udumlu: İyi uğur, hoş bereket.

³¹² ƙörüdmış: 1. Yabancıya girişi yasaklamak, 2. Kavurmak.

³¹³ dalayırdı: Saldırgan bir halde köpeğin peş peşe havlaması.

Yaşınlaşanda da, haburlamış ürrirdi bizim it adı da (kara baş) idi.

Nice ki varu kılları ağ-boz idi ama başı kara idi.

Oğrı kaş bereğine gelende uşurmag içinde néççeden bir de bir uvlırdı.

O uvlamagınan dovarçıyı eyterlendirirdi! Gündüzlerde dovarlaring koluncunu gözlirdi.

Bir günü-günlerden yer açılan kerez ki dovarlar kaş öresine dağulmuşdı, (Bulut Big) bir gördi ki kaş başuna kan dammış.

Bir az kaşing görkemine sarı çıldı. Birden göy demiri şişging kana batmış başını gördi!

Öz göyninde dédi, kurd kaşa vurmuşdır, geri dönende, gözi kara başing kanlı ağzına düşdi.

El degnegini³¹⁴ kovzadı, kara başung kaburğalarını döydi!

Kara baş çingilaya-çingilaya çadura girdi, o yandan da uşaklar sıhmayinen düşdiler canuna.

Kara baş bir yala sarı ön koydu kaçmaga. Al başuna çatanda evimize sarı murruşdı³¹⁵.

Néççeden bir de bir çingilirdi³¹⁶.

Bir néççe günden sora (garib) çoban dovarları yaymag için kaş sagunda ki yala çağarddı. Dédiler kara başda dovar daluça gédmişdi!

Garib pesin çağunda bir sol³¹⁷, kıçı aksak, bör-komral kuzzuyı eve sarı getirdi.

Her kim evden o yana sarı alövan³¹⁸ oldu. Soruşıllardı nicolmuşdur?

Garib dédi: Bir gélas su véring çoş susuzumuşam.

Su içenden sora bir iki uzak hene çekdi. Sora béle söyledi:

Gün göying ortasundaydiki, bir gördim gözimi kara kesmiş.

³¹⁴ degneg: Sopa, baston, asa.

³¹⁵ murruşdı: Şüpheli ve uyarıcı bakış.

³¹⁶ çingilirdi: Köpek ve etobur hayvanların boyun eğdiklerinin bir göstergesi olarak uğuldama, inleme durumudur.

³¹⁷ sol: Sol.

³¹⁸ alövan: Ateşe tutulmuş gibi heyecanla koşmak.

Déme ki imeglenmegim koyu ben külgesinde, yohuya dönmişmiş. Bir az ésnemegler yadıma gelir.

Qoyunlar finhırmeginden, bir oyandum ki quzzuying kıçı, qurd ağzında sürrünür.

Dilim toppük vurırdı. Birden qara başı çağurdum “huvuvı qara baş”.

Bir gördim qara baş yal yaturdmuş kaçmaga, alövan isir qurdu çatdıra!!

Qurd, quzzuyu atub qara başnan elleşdiler men qorhudan quzzuyu daluma alub dovarlaru qih-hababaqınan obaya sarı qovdım.

Ama bilmedim, qara baş it, qurdu ütüzdirdi ya ütüzdi?!

Arvad uşaq (Benli) dutuya³¹⁹ sarı, yola düşdiler. Qara başing kulaqlarınan, ağzı, dilim–dilim olmuşdı.

Sağ eli de kırırkıdi ama onu, bir qara malhaluquna dolamış néççe yanlı eve sarı getirdiler.

Béş–on günden sora, qara baş da dirçeldi³²⁰. Bu soruşmalar, varu halhing ağzında gezinirdi. Néye o gécede qara başing ağzı qanlıdı?

O göy demiri şişging başını qurd qazmışdı ya qara baş? Néye gün çalanda, riç* surmedig, qurd peyini bellindireg?!

OVCI

Gün kırkırrge minmiş idi yazing serin yéli esirdi.

(Bayram) yalunguz (Yassı dağ) gediginden üzü qovlanmuş aşşaku gelirdi.

Sağ elinde rahmetli böyüg attasining bernu töfenginen sol elinde de torbayıdı béline de qatar bağlamışıdı.

Bayram ovçılığda öz oymakunda ad ve sanlu idi.

Dağa ayağ koyan kerez ya bir ov, ovlayasıdı ya bir keylig vurasıdı.

Ama Bayram pesin çağı üzü tudnuq arhasını bir böyüg daşa vérmışdı.

Birden bu duygu göyninden geçdi ki Seher gelinine nice ki cuğab véresi.

³¹⁹ dutu: 1. Kır, ova, 2. Çöl, 3. Düzlük.

³²⁰ dirçeldi: Değişti, iyileşti.

* ayak izi, iz.

Bayram oymakunda béle idi ki göregenler bir gün toydan kabağ yaraqlanmış³²¹, ovlağa çışasıdı.

Néye ki bir yağı koç ovlayasıdı ki gelin ayağı ucunda, girdege giren çağı, pay endâz eyleye.

Bayram hele gün çalmamış dağa sarı ön çöyirdi. Bayraming ele ki gözleri ov gözlerine çataşır, el ayağı titremege düşir. Nice ki Bayram oving, ovçı üzine bahmagını udumlu bilmir.

Bayram ele bu duyğudaydı ki ya ov oğlayası ya ki gelinini incidesidir?!

Daha gün aışama dönmiş idi. Ay da bulutlar arasundan boy çekirdi ulduzlar dağung görkemlerini ışıklandırırđı.

Bayram birden özüne geldi, sağ yanundan dağing etteğine konan obalaring, aluvlı ocaklarına gözü düşdi. Kozanmış ovlar yatağuna sarı yola düşdi.

Bayram töfengining gammulamagı, şehere kolayda, oba çobanunu özüne getirdi.

Béle bil o dağung kemerleri bélene arvadlar tekin kil vurılardı.

Çoban bir hababağ çekib şakuluvincını³²² bir şakuladmış Bayram géden dağa sarı ön koydı.

Daha ay üzü açılmış idi ki, Élman çoban hey–heynen Bayram’dan, oldugı yerini soruşdı.

Bayram da ağlağan sesnen cuğab vérđi:

(İncirli) hararing sağ tayundayam. Élman çoban, kaçā-kaçā Bayrama çatdı.

Yahınlaşanda bir gördi ki Bayram bir ikki yaşar, yağı koçing başını kesmiş.

Öz başını koymuş onung dalı üstüne ökürir!

KÖYNEG

Yay bendinde oba yaylağa konmışdı gün ışıklananda biri duvar otarırdı, biri odun yığırdı, biri de çöreg yapırdı ve

³²¹ yaraqlanmış: Donanmış, donanımlı, kuşamlı, hazırlanmak.

³²² şakuluvinc: Çobanların tehlike anında diğēr insanlara haber vermek için kullandığı bir alet.

Ama oymaķing hamu uşakları göz tikmiş idi ki ĥazal³²³ bendi başlananda ağ çaduruna oĥudanı da işini başlaya.

Varu oba uşakları ağ çaduru kóvzamağ için yardım véirdiler.

Ağca Gül de ceciminen bir gilim vérmışdi, Kılıc Big de bir gur–gumpullu silsile göndermişdi.

Duman Ĥan şehrden uşaklara defter kalem almışdı her kimse her yandan bir yanunı tutmuşdı.

Analar uşaklarına köyneg, başmaķ, bórknen kuvluk alıllardı.

Menim de başmaķumunan şalvarum yéngidi, ikki il mundan ileri tahafdan almuşdum ama köynegim ki böyügreg kardaşuming idi daha irtilmiş idi.

Ama ĥazal yuklaşanda böyüĥ kardaşum nöĥaşılaşdı, bilmirem néye ama néççeden bir burnundan kan açılırdı ve daha yolu kesilmirdi.

Anam da böyüĥ kardaşumunan şehre géddiler. Men de duyguya kaldum ki örgedçim gelende uşaklar yengileşmişler ve men ki bir köyneg yuĥum nice edesim?

Anam géden çaĥı da üz tutdum ki söz açam.

Bu duygudaydım ki oymaķumuz uşakları yanunda nicki irtik köyneginen oĥuyasımdır?

Birden yuvrılıĥıma ağlayırdım, birden de yoĥsullıĥımıza. Bir gün kalmuş ağ çadura géden çaĥı anam pesin gün batmamuş kerez meni çağurdu a hey oĥlum, sıca boylum gel.

Yövaş–yövaş anama yuklaşdım anam eski³²⁴ böĥçası içinden bir néççe çaputınan géymeleri çaĥarddı sora bir köyneginen şalvar çaĥardıban dédi: Munları tahafdan almuşam sening için ama kardaşing nöĥaşıĥı munu duygumdan çaĥarddı.

Gözlerim géyinmelere kómaşurdu, buĥazum kurrumuşdı, dilim gezmirdi ki söze mine.

İnanmırdım birden anam kucaķuna géddim el saldum boynuna çoĥ ağladım.

Béle ağlırdım ki kardaşlarumunan bacularım sora da kónşularımız yığıldı.

Kılıc Bik dédi: Valla Tarı rahmet édsin kişingizi ondan sora analıĥdan geçende attalıĥ édende anangizimiş.

³²³ ĥazal: Sonbahar rüzgarı, sonbahar mevsimi.

³²⁴ eski: Eski, kadim.

Duman H an  ce sesinen d di:  a  ay   llerining arvadlar  ele b le olular.

Men g yinmeleri g ydim. G r ki k yneg mene uzunud  biraz tud un  aldum.

Anam da  a   y  g t rmi  k yneging ayaklı ından  a   ladı.  regim imana geldi, g zlerim ya dan dolmu du.

Ondan sora

Anam severesini

  hreg isirdim.

3. BÖLÜM

FARSÇA ÖZELLİKLER

3.1. İMLÂ ÖZELLİKLERİ

1. Bazı sözcüklerde harflerin üstünde yer alan “^” işareti o harfin ünlü almadan, tek seferde okunması gerektiğini belirtmek için kullanılmıştır.

2. Metinde *tekin*, *sarı*, *-ing* (nazal n), *é* (kapalı e) gibi ses, şekil ve sözcük kullanımları tarihi bir dönem teşkil eden Eski Anadolu Türkçesi dönemi özellikleri ile ortaklık taşımaktadır.

3. Metinde sözcük sonlarında yer alan “ه” (güzel he) sesinin, “*Böyüg anam ele béle dodağu altunda bir para daha oğırde(i) ve külden çekirde(i) uşak alluna*” örneğindeki gibi “i” yerine kullanıldığı görülmüştür.

4. Metinde *néye*, *éşidmeli*, *yéddi*, *béle*, *béyinde*, *déyirdi*, *bélselmegi*, *géce*, *géri* gibi birçok Türkçe sözcüğün ilk hecesindeki “e” sesinin **kapalı e (é)** olarak yazıldığı görülmüştür. Ayrıca metinde geçen **Mirza Me’zun** (میرزا مأذون) isminin yazılışında kapalı e (é)’nin hemze yerine kullanıldığı saptanmıştır.

5. Kaşkay Türkçesinde “ile” anlamında kullanılan “inen” bağlacının bazı sözcüklerde ayrı yazıldığı görülmüş ve bir karışıklığa sebep vermemesi için transkripsiyonda “inen” bağlacı sözcüğe bitişik yazılarak verilmiştir.

6. “ki” ve “da” bağlaçları metinde sözcüğe bitişik yazılarak verilmiş ancak transkripsiyonda bunlar Türkiye Türkçesi imlâsına göre gösterilmiştir.

7. Metinde “*yeddi*, *sekkiz*, *kuzzu*, *leççeg*, *issi*, *durrac*, *kırkırrge*” gibi Türkçe sözcüklerde şeddeli kullanımlara rastlanılmıştır.

8. Metinde geçen “*Ondan sonra karangı gecelerde men göy üzüne gözümü tikirdim görem allıncağ ulduzumu tapa bildim.*” cümlesindeki gibi ayrı yazılmış birleşik fiiller transkripsiyonlu metinde Türkiye Türkçesi imlâsı ile (tapabildim) gösterilmiştir.

3.1.1. Alıntı Sözcükler

3.1.1.1. Dar yuvarlak ünlülerin (u,ü) hem art hem ön harflerle yazılması

Metinde yer alan **dünya** kelimesinin yazımı ile ilgili iki şekil karşımıza çıkmaktadır. Yuvarlak ünlülerin yazımıyla alakalı olarak karşımıza çıkan bu durum bir imlâ sorunudur.

- Bir uzak düşönceydim ki her ne bö **dunyaya** ayak koydı, bir günde gédesi. Yaşşısı bu olsungi bo **dünyaya** göyn baklamayang. (AU 53,1-3)

“Bir uzak düşüncedeydim ki her ne bu dünyaya geldiyse, bir gün gidecek. İyisi bu ki bu dünyaya gönül bağlamamak.”

3.1.1.2. Dar yuvarlak ünlülerin (u,ü) geniş yuvarlak ünlü (o,ö) şeklinde yazılması

- Tariya “**şukor**” ki obalıkingiz varısı sağdır. (AU 36, 11)
“Tanrıya şükür ki obanızın hepsi sağdır.”
 - Sarı Han Tariya “**şukor**” edirdi. (AU 62, 3)
“Sarıhan Tanrıya şükrediyordu.”
 - Herkim Tariya “**şukor**” deyirdi. (AU 49, 11)
“Herkes Tanrıya şükür diyordu.”
 - Tariya “**şukor**” edirdi. (AU 57, 9)
“Tanrıya şükrediyordu.”
 - (Gülnaz)unan (Paşabig) Tariya “**naşukorlğ**” deyildir. (AU 59, 3)
“Gülnaz ile Paşa Bey Tanrıya şükürsüz değildi.”
 - Hene çekirdi ve Tariya “**naşukorlğ**” edirdi ki. (AU 61, 18)
“Ah çekiyordu ve Tanrıya şükürsüzlük ediyordu ki.”
 - Kızıngizing kadrini biliniz ve “**naşukorlğ**” edmeyiniz. (AU 63, 9)
“Kızınızın kıymetini biliniz ve şükürsüzlük etmeyiniz.”
 - Bundan sora “**naşukorlğ**” edmeyiniz. (AU 63, 11)
“Bundan sonra şükürsüzlük etmeyiniz.”
 - Kısmet bele edmiş “**naşukor**” olmayasing. (AU 62, 4)

“Kısmet böyleymiş, şükürsüz olmayasın.”

– Dedim Göy Tarı **“şukur”** olsun kullukunga. (AU 86, 6)

“Dedim Gök Tanrı şükürler olsun kulluğuna.”

– Sarıgül dedi: **“Şukür – şukür”** uşak sağlığda bu dünyaya ayak koydu. (AU 91, 17-18)

“Sarıgül dedi: Şükür-şükür çocuk sağlıklı bu dünyaya ayak koydu.”

- Bele oldu ki biz birbirine yetirdig ama ecel bize **“möhel”** vermedi ki göynaklığınan dirliğ edeg ve tez bizden ayrıldı. (AU 102, 9)

“Böyle oldu ki biz birbirimize yetiyorduk ama ecel bize mühlet vermedi ki mutluluk ile yaşayalım ve tez bizden ayrıldı.”

- Karahanunan arvadu kan ağlayırdı ve Tarı yoluna **“tuvbe”** edirdi ki... (AU 62, 17)

“Karahan’ın karısı kan ağlıyordu ve Tanrı yolunda tövbe ediyordu ki...”

Alıntı sözcüklerde iki kelimedede düz ünlülerin (a,e) geniş yuvarlak (o,ö) olduğu görülmüştür.

- Obamuzda, bir kim **“nöhaşlayanda”** bele bil kara il olanda duvar-dişar ölirdi. (AU 35, 1)

“Obamızda bir kimse rahatsızlandığında, böyle bir kara yıl olduğunda hayvanlar ölürdü.”

– Böyügleşende özümnden soruşürdüm, daha nicki başarur **“nöhaşluginen”** kara iling yolunu kese? (AU 35, 11)

“Büyüdüğümde kendime soruyordum, Kara İlin yolunu hoşsuzluk ile kesmeyi daha nasıl başarır.”

– Seyyid bu ki **“nöhaş”** uşak deyil ki, sening dahang onu dirçelde göreng o koyunu harda kırd yediye. (AU 37, 3)

“Seyyid bu hasta bir uşak değil ki senin duan onu kendine getirsin, görelim o koyunu nerde kurt yedi.”

– Kara ot suyıdı bu uşak **“nöhaşlığına”** aram edi ve dedi. (AU 63, 15)

“Kara ot suyu bu çocuğun nahoşluğunu iyi ede ve dedi.”

– Ama hazal yuvklaşanda böyüg kıardaşum **“nöhaşlaşdu”** (AU 130, 4)

“Ama sonbahar yaklaşırken büyük kardeşim rahatsızlandı.”

- Munları tahafdan almuşam sening için ama kardaşing **“nöhaşlığı”** munu duyğumdan çaħarddı. (AU 131, 6)

“Bunları mağazadan almışım senin için ama kardeşinin rahatsızlığı bunu aklımdan çıkarttı.”

- Gözü yuħulı yerimden ҡovzandum, birazdan sora yuħudan ayıldım gözüm bir **“novroz”** gülü, boyaglı duçerħeye düşdi.” (AU 85, 10)
“Gözü uykulu yerimden kalktım, biraz sonra uykudan ayıldım, gözüm bir nevrüz gülü renkli bisiklete takıldı.”

3.1.2. Türkçe Sözcükler

Metnin okunması sırasında bir takım imlâ sorunları, sözcükleri nasıl okuyacağımız konusunda bizi ikilemde bırakmıştır. Metnin yazımında kullanılan Arap alfabesinin özellikle sesli harfler konusunda yetersiz kalışı³²⁵ ve metinde geçen aynı sözcüklerin değişik harflerle yazılışı hangisinin tercih edileceği konusunda kararsızlığa yol açmıştır. Bu sebeple yazım konusunda metne bağlı kalınmıştır. Bu sorun özellikle yuvarlak ünlülerde karşımıza çıkmıştır.

- Bir uzak düşönceydim ki her ne **bö** dünyaya ayak ҡoydı, bir günde gēdesi. Yaħşısı **bu** olsungi **bo** dünyaya göyn baķlamayang. (AU 53,1-3)

“Bir uzak düşüncedeydim ki her ne bu dünyaya geldiyse, bir gün gidecek. İyisi bu ki bu dünyaya gönül bağlamamak.”

- **Ö** gēcening seħre ҡulatı böyüg anaming ulduzu suya düşmüşdü, **o** uzak yuħuya gēdmişdi. (AU 20, 8-9)

“O gecenin sabaha karşı büyükannemin yıldızı suya düşmüştü, o uzak uykuya gitmişti.”

³²⁵ Mürsel Öztürk, (2007) “Farsça Dilbilgisi” Murat Kitabevi, Ankara, s. 5.

- Cenab-ı serheng-i cihanpur şehbazyan, ki **ügüdlerinen** yolu benimçéz ışıklandırdı, teşekkür édirem. (AU giriş, 14)

“Sayın Albay Cihanpur-ı Şehbazyan, ki öğütleriyle yolu benim için aydınlattı, teşekkür ederim”.

- Ming ming tapmacalar, öz ming-öz ming **ögüdler**, atalar sözü ve...(AU 13, 8)

“Bin bin bulmacalar, yüzbin-yüzbin öğütler, atasözleri ve...”

- **Sovk** sıcaklarda, var yohlığınan başa vurmağı... (AU 15,1)

“Soğuk sıcaklarda, varlıkta yoklukta başa vurmağı...”

- Bu kış çağunda **suvk** kesir. (AU 77, 13)

“Bu kış zamanında soğuk kesiyor.”

- **Sovuğ** dil anlamazdı. (AU 78, 3)

“Soğuk dil anlamazdı.”

- **Dudağları** titruvunc olmuşdu. (AU 42, 3)

“Dudakları titrer olmuştu.”

- Büyüg anam ele béle **dodağı** altında bir para daha oğırdı ve külden çekirdi uşak alluna. (AU 60, 18)

“Büyükannem böyle dudağı altında bir parça dua okuyordu ve külden çekiyordu çocuk alnına.”

- Bir bör komral emlig koyunum **yohdur**. (AU 36, 15)

“Bir sarışın kumral süt emen koyunum yoktur.”

- Bir günü eve kaydanda bir belledim bör-ala koç **yuğdur**. (AU 52, 2)

“Bir gün eve döndüğümde bir baktım sarışın-ala koç yoktur.”

- Bir қоңин ki bu қарта беһа **үөһудир**. (AU 52, 12)

“Bir қоңун бу катар деғери yoktur.”

- Bir бөр-“**қомрал**” емлиг қойунум жоһдур. (AU 36, 14)

“Bir бөр-kumral сүт емен қойунум yoktur.”

- Eye itgin қойунumuz бөр-“**қомрал**” сағ қулақı дағмалı olsa, қаша гелмiш. (AU 38, 11)

“Eye kaybolan қойунumuz бөр-kumral сағ кулағı yaralanmıш olarak, ahıra gelmiш.”

- Seyyid de obaya çatdı сағ elini бөр-“**қомрал**” қойунung başuna çekdi. (AU 38,16)

“Seyid de obaya geldi, сағ elini sarıшın-kumral қойунun başına koydu.”

- Birden “**қомрал**” gözlerine yaş dolandurdu. (AU 42, 4)

“Birden kumral gözlerine yaş doldu.”

- Geneden “**қомрал**” қулағlı қойundan da emzirdim. (AU 50, 10)

“Yine kumral kulaklı қойundan da emzirdim.”

- Бөр-“**қомрал**” қуззıyı eve sarı getirdi. (AU 118, 12)

“Sarıшın kumral қузууу eve doғru getirdi.”

- ... El yolusı “**өлкелери**” (AU 49, 2)

“..... İl yolu ülkeleri.....”

Farsça dilbilgisi kitaplarında ve Farsça sözlüklerde yaptığımız incelemelerde Farsçada kullanılan “zovk (zevk), devlet (devlet)³²⁶, ovrak (evrak), ovsaf (evsaf), ovkaf (evkaf), porhoner (pür hüner), hocre (hücre), nov (nev)”³²⁷ v.b. gibi birçok kelimedede yuvarlaklaşma olduğu göze çarpmaktadır. Düz ünlülerin (a,e)

³²⁶ Nimet Yıldırım, (2010), “Farsça Dilbilgisi” Fenomen Yayınları, Erzurum, s. 3.

³²⁷ Mehmet Kanar, (2011), “Farsça Dilbilgisi, Konuşma, Çeviri Tekniği Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça Sözlük”, Say Yayınları, İstanbul, s. 264-265-341-456-883.

yuvarlaklaşması (o,ö) ile ilgili olarak, incelediğimiz metinde Türkçede “a” sesli harfi ile kullanılan kelimelerin yuvarlaklaştığını gösteren örnekler vardır:

- Anama dedim men isirem bu **“yövrü”** bör ala kızzıyı özüm büyüleşdirem. (AU 50, 18)
“Anama dedim ben istiyorum bu yavru sarışın ala kuzuyu kendim büyüteyim.”
- Birden **“yuvruluğuma”** ağlayırdım, birden de yohsullıgımıza. (AU 130, 15)
“Bir yandan yavruluğuma ağlıyordum bir yandan da yoksulluğumuza.”
- **“Yövan”** sözlerinen onu incidirdi. (AU 61, 16)
“Yavan sözlerle onu incitirdi.”
- Bir anama sarı bağıdum **“yuvaş”** dedi. (AU 85, 16)
“Bir anama doğru baktım, yavaş dedi.”
- Ot **“yövaş – yövaş”** sönürdü ve o gece bizden de bele geçdi. (AU 103, 3)
“Ot yavaş yavaş sönüyordu ve o gece bizden de böyle geçti.”
- **“Yövaş – yövaş”** anama yuvklaşdım. (AU 131, 1)
“Yavaş yavaş anama yaklaştım.”
- Aslan **“dovar-dişar”** çölde koymış çadıra sarı ayağı götürdi. (AU 27, 14)
“Aslan hayvanları çölde bırakmış, çadıra doğru yürüdü.”
- Obamızda, bir kim **“nöhaşlayanda”** bele bil kara il olanda **“duvar-dişar”** ölırdi. (AU 35, 2)
“Obamızda bir kimse rahatsızlandığında, böyle bir kara yıl olduğunda hayvanlar ölırdü.”
- Nicki koymır **“duvarlar”** öle? (AU 35,12)
“Nasıl izin vermiyor hayvanlar ölsün?”
- O uvlamagınan **“dovarçtıy”** eyterlendirirdi. (AU 117, 5)
“O havlamasıyla çobana haber verirdi.”
- **“Dovarlar”** kaş öresine dağılmışdı. (AU, 117, 9)
“Hayvanlar (davarlar) kaş yöresine dağılmıştı.”

3.2. TAMLAMALAR

Metinde 4 yerde Farsça tamlama yapısına rastlamaktayız.

- **Cenab-ı serheng-i cihanpur şehbazyan** (AU giriş, 13)

“**Cenab-ı serheng Cihanpur-ı Şehbazyan**, ki ügüdlerinen yolu benimçez ışıklandırdı, teşekkür edirem.”

“Sayın Albay Cihanpur-ı Şehbazyan, ki öğütleriyle yolu benim için aydınlattı, teşekkür ederim”.

- **hazret-i ‘abbas** (AU 60, 2)

“(Gülnaz) dede(i) Sehernaz Beye sene **hazret-i ‘abbas** bir kömek ede bu uşak elden gedesidir.”

“Gülnaz dedi: Sehernaz keşke Hazret-i Abbas yardım etsin yoksa bu çocuk elden gidecektir.”

- **pir-i türke** (AU 91, 16)

“Sarıgüling ortançılık bacısı (Göyçe Gül de) bir ağ tiliş bal şemine boyanmış çaputu aluvlamış, bir tak ağacining heççesine asmış, **(Pir-i Türke)** sarı yandurırdı.”

“Sarıgül’ün ortanca kardeşi (Goncagül de) bir ak parça bal mumuna batırılmış çaputu alevlendirmiş bir adet ağacın dalına asmış, Pir-i Türke -yer adı- doğru yaktı.”

- **gül-i hasret** (AU 92, 17)

“Neye ki tatarlar Sarıgüle **(Gül-i hasret)** deyiller.”

*“Niçin ki amcalar Sarıgül’e **(Hasret gülü)** diyorlar.”*

Yukarıda örneğini verdiğimiz bu tamlama yapısı Farsçada “İstiare bildiren tamlamalar”a örnektir.³²⁸

³²⁸ Nimet Yıldırım, (2010), “Farsça Dilbilgisi”, Fenomen Yayınları, Erzurum, s. 52.

3.3. CÜMLE YAPISI

- -ki’li birleşik cümle yapısı

- “Menimde bir bör-melhe koyun varımid **ki** bir bör-ala kızzu doğmuş idi ama anası öldi!!! (AU 49, 15)

“Benim de bir sarı-boz koyunum vardı ki bir sarışın ala kuzu doğmuştu ama anası öldü.”

- “Böyüg anam böyüg hene çekenden sora, dedi **ki** (Gülnaz)unan (Paşabig) Tarya naşukorlğı deyildir.” (AU 59, 3)

“Büyükannem büyük ah çektikten sonra, dedi ki Gülnaz ile Paşa Bey Tanrı’ya şükürsüz değildir.”

- “Kardaşumunan men de duvarung daluça gelireg **ki** koymayag duvar dışar yolda kala.” (AU 77, 15)

“Kardeşimle ben de davarın peşinden gidiyoruz ki davarları yolda bırakmayalım.”

- “Özü kovlanmışdılar **ki** üreg kımlakını dirçeldeler.” (AU 108, 5)

“Kendisi hızlanmıştılar ki yüreğimin kumsalını diriltsinler.”

İncelediğimiz metinde biri edat ve biri bağlaç olmak üzere Farsça cümle yapısı ile oluşturulmuş iki çeşit cümle yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Farsçada sıralı birleşik cümleler³²⁹ oluşturmada kullanılan *“pes: o halde, öyleyse”* bağlacıdır. Ancak bu bağlaç Kaşkay Türkçesinde *“pe”* şekli ile karşımıza çıkmaktadır.

- Bilmirem nice o gece keferim vuruldu ki o rahmetliden soruşam **pe** benim ulduzum hansıdır? (AU 21, 4-5)

³²⁹ Nimet Yıldırım, (2010), “Farsça Dilbilgisi”, Fenomen Yayınları, Erzurum, s. 335.

“Bilmiyorum niye o gece aklıma geldi ki o rahmetliye sorayım, öyleyse benim yıldızım hangisidir?”

- Aslan özini yıkişdirdi eve sarı kaç-kaç anasuna etişdi dedi: **Pe** haçan yağış karrisi tamdarını uzadır. (AU 25, 11-12)

“Aslan kendini topladı eve doğru kaç kaç annesine yetiştirdi: Öyleyse ne zaman gökkuşağı çıkar.”

- Sora dedi: Durna beyi **pe** haçan Ayaz kiha oğluna cuğab veresing (AU 68, 3-4)
“Sonra dedi: Durna beyi öyleyse ne zaman Ayaz Kethüda oğluna cevap vereceksin?”

- Aziz attam **pe** aya sen meni göring benim için Tarıdan bir doçerhe alda gönder gele... (AU 84, 18)

“Aziz babam, sen beni görüyorsan, öyleyse benim için Tanrıdan bir bisiklet al da gönder gelsin....”

İkincisi ise, Farsçada **“tâ”** ve **“tâ ki”** edatı ile oluşturulan cümle yapısıdır.

Tâ (tâ ki) “için, kadar”: Tümleme, sonuç, zaman ve karşılaştırma cümlelerini esas cümleye bağlar.³³⁰

- Yayınan-hazal bendleri geçmiş kışa çatırdı **tâ** bir gün oğulca Aslan oğudanından soruşdu: (AU 26, 11-12)

“Yaz ile sonbahar mevsimleri geçmiş, kış geldiği zaman bir gün oğul Aslan okutanından sordu.”

- Uşaklar birin-birin böyüg anam öresine yığılırdık **tâ** belemiz için mitil deye (AU 57, 12)

“Bizim için masal söylesin diye, çocuklar tek-tek büyükannemin çevresine toplanırdık.”

- Halh dağıulandan sora geding Gülnazunan uşakunu getiring **tâ** belesine yol-yolağ bulam. (AU 58, 15-16)

“Böylesine yol (çare) bulmam için halk dağıldıktan sonra gidin, Gülnaz ile çocuğunu getirin.”

³³⁰ Mürsel Öztürk, (2007) “Farsça Dilbilgisi” Murat Kitabevi, Ankara, s. 189.

- Geding deying uşakunu getire **tâ** böyüg atangiz ocağundan şifa alam (AU 59, 10-11)
“Büyükbabanızın ocağından şifa almam için gidin deyin çocuğunu getirsin.”
- Böyüg anam uşaku aram Gülnaz kucakuna koydu **tâ** oyanmaya ve ondan sora fincanlara çahu tökdü ve dedi: (AU 63, 7)
“Büyükannem uyanmaması için çocuğu rahat (bir şekilde) Gülnaz’ın kucasına koydu ve ondan sonra fincanlara çay döktü ve dedi.”
- Eye özü yoğdur amma ocağu **tâ** men varam udumlıdır. (AU 63, 13-14)
“Kendi yoktur ama ocağı ben olduğum için uğurludur.”
- Aziz attam pe aya sen meni göring benim içün Tarıdan bir duçerhe alda gönder gele **tâ** men bilem bizi gözliyiring. (AU 85, 16)
“Aziz babam öyleyse sen beni görüyorsan benim için Tanrıdan bir bisiklet al da gönder gelsin, ben de o zaman bizi gözlediğini bileyim.”

Farsçada kullanılan “meğer” soru edatı Kaşkay Türkçesinde “**beye**” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

meğer > eğer > eye > beye şeklinde gelişme gösteren soru edatının *meğer* ve *eğer* şekilleri Farsçadan Türkçeye geçerek *eye* şeklini almış, Kaşkay Türkçesinde de *beye* şekline dönüşmüştür. Soru edatı örnek cümlede “**keşke**” anlamı vermektedir.

- (Gülnaz) dede(i) Sehernaz **beye** sene Hazret-i Abbas bir kömek ede bu uşak elden gedesidir.” (AU 60, 2)
- *“Gülnaz dedi: Sehernaz keşke Hazret-i Abbas yardım etsin yoksa bu çocuk elden gidecektir.”*

3.4. BİRLEŞİK YAPILAR

Farsçada kullanılan “**rûgerdân şoden**” (yüz çevirmek) sözcüğünün “**rûgerd**” şekli bir kalıp halinde alınarak Kaşkay Türkçesine uyarlandığı görülür. Kaşkay Türkçesinde de “**üz et-**” şeklinde karşımıza çıkan bu yapı “bir yere yönelmek, bir yere gitmek için yüzünü o tarafa çevirmek” v.b. gibi anlamlar verir.

- Gülnaz uşakunu doladı bir cecime ve **üz étdi** böyüg anam çaduruna sarı. (AU 59, 16)
“Gülnaz çocuğunu bir cecime doladı ve yöneldi büyük anam çadırına doğru.”
- Gülnazunan Paşabige **üz éddi** ve dedi.(AU 61, 9)
“Gülnaz ile Paşabeye döndü ve dedi.”
- Duvarları götürdü dağa sarı **üz éddi** (AU 72, 12)
“Davarları götürdü, dağa doğru yöneldi.”
- Çoğda her yana sarı **üz éddim** bir yere çata bilemedim. (AU 79, 2)
“Çok da her yere yöneldim, bir yere gidemedim.”
- Dağ etteğine sarı **üz édirdi**. (AU 89, 2)
“Dağ eteğine doğru yöneldi.”
- Anam geden çağı **üz tutdum** ki söz açam. (AU 130, 11)
“Annem gideceği zaman yüz tuttum ki söz açayım.”

Yukarıdaki yapıdan kopyalanarak oluşturulan bir başka yapı da “**ön et-, ön koy-**” yapısıdır. Farsçada bu şekilde bir kalıp olmamasına rağmen Kaşkay Türkçesinde kullanılan bu şekil yukarıdan Farsçadan etkilenecek oluşturulan “üz et-” yapısının oluşumuyla benzerlik göstermesi sebebiyle bu kullanıma da, en azından oluşma şekli bakımından, Farsçanın etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

- Ama men inanmadum dağa sarı **ön éddim**. (AU 52, 13)
“Ama ben inanmadım dağa doğru yöneldim.”
- Karabaş bir yala sarı **ön koydu** kaçmaga. (AU 118, 4)
“Karabaş bir tepeye doğru yöneldi kaçmaya.”
- Bayram hele gün çalmamış dağa sarı **ön çöyirdi**. (AU 124, 4-5)
“Bayram hala gün doğmamış, dağa doğru yöneldi.”
- Çoban bir hababağ çekib şakuluvincını bir şakuladmış Bayram geden dağa sarı **ön koydu**. (AU 125, 5-6)
“Çoban bir çığlık atıp şakuluvincını bir şaklatmış Bayram’ın gittiği dağa doğru yöneldi.”

Farsçada “**gep zeden (konuşmak)**” şeklinde kullanılan bu yapı Kaşkay Türkçesine Farsça etkisiyle “**gep çalmak**” olarak geçmiştir. Farsça sözlük anlamı

“söz, laf” olan “gep” sözcüğüne “vurmak, dövmek, çarpmak, çalmak, çırpmak, yenmek vb. gibi birçok anlamı olan “zeden” sözcüğü eklenerek oluşturulan bu yapı Kaşkay Türkçesinde de “gep” aynen alınarak “zeden” yerine “çal-” eylemi kullanılarak oluşturulmuştur.

- Çıkırır ne bir zâd yeyir, ne içir, ne bir **gep çalır**. (AU 60, 6)
“Çıkarır ne bir yemek yiyor, ne içiyor ne de konuşuyor.”
- Böyüg anam ki indinçez heç **gep çalmamuşdu** (AU 61, 8)
“Büyük anam şimdiye kadar hiç konuşmamışdı.”
- Her kimse bir **gep çalırđı** ve çadurdan yazzuya çıkırdı ama men... (AU 64, 4)
“Herkes konuşuyordu ve çadırdan yazıya çıkıyordu ama ben.....”
- Ğarib beye bilmireng böyüglerimizin **gepi** üstüne olmaz **gep çalang**. (AU 71, 4)
“Garip, bilmiyor musun, büyüklerimizin sözü üstüne söz söylemek olmaz.”
- Böyüg atangız ki helez benim suvcum deyildi ve odundan gelirdi, gördü bele **gep** var behtëyi yaturddu ve ükü üstüne koydı ve heylemiş onu yola saldı. (AU 102, 2)
“Büyükbabanız ki henüz benim isteklim değildi ve odundan gelirdi, gördü böyle bir laf var hayvanı yatırdı ve yükü üstüne koydu ve hey hey (diyerek) onu yola saldı.”
- Dilim toppük vurırdı. (AU 119, 8)
“Dilim topuk vururdu”
 Türkçe karşılığı “kekelemek” olan bu yapı Farsçada “**Zebanem topok mized (topok zeden)**” olarak kullanılmaktadır ve Kaşkaylarda da aynen bu kalıp alınıp “Dilim toppük vurırdı.” şekli oluşturulmuştur.

- Ğaylanunu çağ etmişdi. (AU 35, 16)
“Béleme geldiği tatam tudnuğdır, (Gülnaz) beyimde ğaylanunu çağ édmışđı.”
“Böyle geldi ki amcam tutuktur, (Gülnaz) halam da nargilesini şişirmiştı.”
 Farsça “**çak kerden**” sözcüğü “şişirmek, şişmanlatmak” anlamında kullanılır. “**Ğaylan çağ kerden**” yapısı da “nargile şişirmek, şişmanlatmak” anlamındadır ve Kaşkay Türkçesinde bu yapı Farsçadan alınarak sadece “kerden” yerine “et-” yardımcı fiili getirilerek kullanılmaktadır.

3.5. FARŞÇADAN ALINTI SÖZCÜKLER

- **Beh beh:** 1. ne iyi!, ne güzel! 2. oh oh!

“Çuvl issi oba içine dağulmuşdu ve Tarı rahmet edsin böyüg anam çadurdan yazzuya oturmuşdu ve is çekirdi ve **beh beh** deyirdi.” (AU 57, 8)

“Koku oba içine dağılmıştı ve Tanrı rahmet etsin, büyükannem çadırdan yazıya oturmuştu ve havayı kokluyordu ve oh, oh, ne güzel! diyordu.”

- **Behâ (i.):** 1. kıymet, değer. 2. fiyat, ederi.

“Bir koşing ki bu kıarta **behâ** yöhdır, onu kıurd irtıdı.” (AU 52, 12)

“Bir koşun bu kadar değeri yoktur, onu kurt yedi.”

- **Bihışt (Peh.) (i.):** cennet

“On dokuz, il mundan ileri ananging (Yaz Gülü) anası ki Tarı yerini bihişt edsin onda hele yaşayırdı.” (AU 89, 10)

“Bundan on dokuz yıl önce annenin (Yazgülü) annesi, Tanrı yerini cennet eylesin, hala yaşıyordu.”

- **Bûr (Peh.):** 1. sarışın. 2. kumral. 3. kızıl at. 4. yanık burun. 5. eski bir müzik aleti.

- “Eye itgin koyunumuz **bör** komral sağ kulağı dağmal ılsa kaşa gelmiş.” (AU 38, 11)

“Eye kayıp koyunumuz sarışın kumral sağ kulağı dağlanmış ılsa kaşa (barınağa) gelmiş”

- “Ondan sora héc koyun **bör** alaya süt vérmirdi.” (AU 49, 18)

“Ondan sonra hiçbir koyun sarışın-alaya (renkli koyuna) süt vermiyordu.”

- “**Bör** ala üç yaşar koş olmuşdu.” (AU 51, 17)

“Sarışın-ala üç yaşında koş olmuşdu.”

- **Çerağı** (Peh.) (i.): Lamba, kandil, ışık, ocak.

“Rahmetli böyüg anam (attam anası) azayumuna ki benim yoluming **çerağı** idi.”
(AU giriş 1, 4)

“Rahmetli büyükannem (babamın annesi) azmine ki benim yolumun ışığı idi.”

- **Duğerhe** (i.): bisiklet

- “Geneden kardaşum soruşdu neye (Elman) atası ona bir **duğerhe** almuş!!?” (AU 84, 9)

“Yine kardeşim sordu, niye (Elman) babası ona bir bisiklet almuş.”

- “Aziz attam pe eye sen meni göring benim için Tarıdan bir **duğerhe** al da gönder gele ta men bilem bizi gözliyring!!!” (AU 85, 1)

“Aziz babam eğer sen beni görüyorsan, öyleyse benim için Tanrıdan bir bisiklet al da gönder, gelsin, ben de bizi gözlediğini bileyim!!!”

- “Kardaşum bu dilegnen yuğudan düşdi ama men bu duyguda kalmuşdum görem nicki Tarıdan **duğerhe** alasıyam?!” (AU 85, 4)

“Kardeşim bu dilek ile uykuya daldı ama ben Tanrıdan nasıl bisiklet alacağımı düşünüyordum.”

- “Oyan oyan gör attam neyin güzel **duğerhe** göndermiş.” (AU 85, 7)

“Uyan uyan, gör babam nasıl güzel bisiklet göndermiş.”

- “Gözü yuğulu yerimden kuvzandum, birazdan sora yuğudan ayıldım gözüm bir novruz güllü, boyağı **duğerhe** düşdi.” (AU 85, 11)

“Gözü uykulu yerimden kalktım, biraz sonra uykudan ayıldım, gözüm bir nevrüz güllü renkli bisiklete düştü.”

- “Nice bilmiş ki Taymaz attamdan **duğerhe** istemiştir?” (AU 86, 3)

“Nasıl bilmiş, Taymaz’ın babamdan bisiklet istediğini?”

- **Ġaylan** (kaylan): nargile

“Beleme geldiği tatam tudnuğdır, (Gülnaz) beyimde **Ġaylanunu** çağ edmişdi.”
(AU 35,16)

“Böyle geldi ki amcam tutukdur, (Gülnaz) halamda nargilesini şişirmişti.”

- **Gird** (Peh.) (i.): Toz, toprak.

“El geddi **girdi** kaldu.” (AU 45, 6)

“İl gitti, tozu kaldı.”

- **Mâhan** (mâhâne) (i.): 1. aylık, maaş. 2. ayda bir, her ay.

“Bir **mâhan** ad edmiş Kılıc Ağa (attası) kulluğuna gönderdim görem o bilir bu naķarta Yazgölüye benzir.” (AU 94, 1)

“Bir ay Kılıç Ağa’nın (babası) kulluğuna gönderdim, göreyim o bilir bu ne kadar Yazgölü’ne benziyor.”

- **Muħmel** (i.): kadife

“Ay aydın geceler göy üzüne baķanda göying yanaķları al ķara **muħmele** benzeyir bele.” (AU 97, 2)

“Ay aydınlığındaki geceler, gökyüzüne baktığında göğün yanakları al kara kadifeye benziyor böyle.”

- **Pâyendâz**: Kutlu kimselerin ayağının altlarına serilen yaygı, kilim. Kaşkaylarda düğün günü gelinlerin ayağının altına serilen yaygı, kilim.

“Neye ki bir yağı ķoķ ovlayasıdı ki gelin ayağı üçunda, girdege giren çağı, **pâyendâz** eyleye.” (AU 124, 2)

“Niye ki bir ķoķ avlamak istiyordu ki, gelinin ayağı altına, gerdege girdiği zaman, yolluk etsin.”

- **Pesîn**: 1. sonuncu, en son, son. 2. sonraki.

Kaşkaylar “pesîn” sözcüğünü sözlük anlamı dışında “öğleden sonra” olarak kullanmaktadırlar.

- “Dünen **pesîn**, duvarlarım dağdan inen çağı bir gördüm ki bir bör kırmal emlig koyunum yohdur.” (AU 36, 13)
“Dün öğleden sonra davarlarımın dağdan indiği zaman bir gördüm ki bir sarışın-kırmal süt emen koyunum yoktur.”
- “**Pesîn** çağında tatam duvarlarını da belledim, ama bör-alamı tapmadım.” (AU 52, 7)
“Öğleden sonra amcamın davarlarına da baktım ama sarışın alamı bulamadım.”
- “Bilmirem **pesînden** sora nic olmuş, ele bele ağıdır.” (AU 60, 4)
“Bilmiyorum öğleden sonra ne olmuş, böyle ağlar.”
- “O **pesînde** sovuğdan gözlerimi yuğu bassurdi.” (AU 77, 15)
“O öğleden sonra soğuktan gözlerimi uyku basardı.”
- “Su günleri **pesîn** çağı evden kapuya çıkırdı.” (AU 89, 2)
“Su günleri öğleden sonra evden kapıya çıkardı.”
- “Uşakdan böyüğe, **pesîn** çağı obalarına dönillerdi ağşam başlanmagınan ulduzlar da, göy üzüne buluşırdı.” (AU 115, 4)
“Çocuktan büyüğe, öğleden sonra obalarına dönerlerdi, akşamın başlamasıyla yıldızlar da gökyüzü ile buluşurlardı.”
- “Garib **pesîn** çağunda bir sol, kıçı aksak, bör-kırmal kızzıyı eve sarı getirdi.” (AU 118, 11)
“Garib öğleden sonra bir sol bacağı aksak sarışın- kırmal kuzuyu eve doğru getirdi.”
- “Ama Bayram **pesîn** çağı üzü tudnuğ arhasını bir böyüğ daşa vermişdi.” (AU 123, 12)
“Ama Bayram öğleden sonra yüzü durgun, arkasını bir büyük taşa vermiştir.”
- “Bir gün kalmuş ağ çadura geden çağı **pesîn** gün batmamış kerez meni çağurdu; ahey oğlum, sıca boylum gel.” (AU 130, 17)
“Ak çadıra gitmeye bir gün kalmıştı, öğleden sonra daha gün batmamış, beni çağırdı; hey oğlum, uzun boylum gel.”

- **Pey, piy:** 1. ayak. 2. ayak izi. 3. direnme gücü, takat. 4. temel. 5. kaide (heykel vs.) 6. defa. 7. pey akçesi.
- “Ğarib ala boğumlu **pey** bağılu neyini dodağlarına koymış idi.” (AU 67, 1)
“Garip ala boğumlu, pey bağılu neyini dudaklarına koymuştu.”
- “Neye gün çalanda, riç sürmedig kurd **peyini** bellindireg?!” (AU 120, 11)
“Niye gün doğduğunda iz sürmedik, kurdun ayak izini belli edelim.”
- **ris – ris** (Farsça: rîz-rîz): 1. küçük küçük, ufak ufak. 2. kesik kesik
- “Kızgın koçlaring şağlaşmagı **ris-ris** demeli görmeli severeler üregini dalgalandırırđı.” (AU 44, 4)
“Kızgın koçların şakaşlaşması, kesik kesik demeli, görmeli hatıralar yüreğini dalgalandırırđı.”
- “... doğrulıg yeli dumanınan kara bulutları öregimden kovdı nice ki **ris-ris** yaşlar yanağıma düzilmiş.” (AU 108, 4)
“... doğruluk yeli duman ile kara bulutları yüreğimden kovdu, nasıl ki küçük küçük yaşlar yanağıma dizilmiş.”
- **Rûzgâr:** 1. zaman, vakit. 2. devir, çağ. 3. dünya, 4. felek
“Rûzgârdan her ne gelse hoş deying” (AU 108, 10)
“Zamandan her ne gelse hoş deyin.”
- **Şam:** 1. Akşam yemeğı. 2. Akşam. 3. Gece.
- “Analı uşaklara şehirler naştaluk, gün orta yemeli, ağışam kerezde **şam** kayurırđı.” (AU 83, 2)
“Anneli çocuklara sabahlar kahvaltı, öğle yemeğı, akşam da akşam yemeğı hazırlardı.”
- “Tatası dedi: İndi **şam** çağıdır, karangıda tamdar yoh.” (AU 29, 13)
“Amcası dedi: Şimdi gece vaktidir, karanlıkta gökkuşağı yok.”

- **Vird:** 1. günlük iş. 2. su sırası. 3. askeri birlik. 4. ateş. 5. dua, zikir, dua, sık sık okunan Kur'an cüz'ü. 6. ateş böceği.
- “Bir **“virda”**, o ele üfirdü.” (AU 38, 2)
“Bir duada, o ele üfledi.”
- “Böyüg anam uşağu, kucağuna aldı sora kulağuna bir **“vird”** oğudu.” (AU 60, 15)
“Büyük anam çocuğu kucağına aldı sonra kulağına bir dua okudu.”
- **Zâd:** azık, yol azığı
 “Çıdırır ne bir **zâd** yeyir, ne içir, ne bir gep çalır.” (AU 60, 4)
“Çığırır ne bir azık yiyor, ne içiyor ne de konuşuyor.”
- **Zeng** (Peh.): 1. çan, çingirak. 2. zil, 3. ses tonu
 “Ala koçing **zengini** buldum.” (AU 52, 14)
“Ala koçun çanını buldum.”
- **Zerd** (Peh.) : 1. sarı, 2. soluk
 “Gün geddi **zerdi** kaldı.” (AU 45, 6)
“Gün gitti, sarısı kaldı.”

SONUÇ

İran'ın Merkez ve güneybatı bölgesini içine alan Fars bölgesinde yaşayan Kaşkay Türklerinin dili Kaşkay Türkçesi ile ilgili bilgi verebilecek yazılı kaynaklar yeterli değildir.

Yazılı dili henüz oluşmaya başlayan bu dilin edebi verimleri henüz oluşma döneminde. İncelediğimiz bu metnin Arap alfabesi ile yazılmış olmasının bir takım imlâ sorunlarına neden olduğu görülmüştür. Özellikle Arap alfabesinde kullanılan sesli harflerin yetersiz kalması Kaşkay Türkçesinin yazımı için de sorun yaratmaktadır. Metin içinde geçen aynı sözcüğün farklı yazılışları dikkat çekmektedir. Bu nedenle hangi kullanımın doğru olduğu bazı sözcüklerde kestirilememektedir.

Arapçada kullanılan “u” sesinin Farsça sözlüklerdeki karşılığı genel olarak “o” şeklindedir. Kaşkay Türkçesinde de aynı etki söz konusudur. Kaşkay Türkçesinde genellikle “a” ve “u” seslilerinin “o” ve “ö” şeklinde yazıldığı belirlenmiştir.

Türkçe tamlama yapısının daha çok kullanılmasına rağmen Farsça tamlama yapısı sadece özel isimlerde görülmüştür.

Kaşkay Türkçesinde kullanılan bazı birleşik eylemlerin Farsçanın etkisi altında kod kopyalama yoluyla oluştuğu dikkati çekmektedir. Metnimizde geçen bu birleşik eylemlerin ya kalıbı birebir Farsçadan alınıp yerine Kaşkay Türkçesine ait sözcükler konulmuş ya da ad olan kısım Farsça olarak kalmış eylem kısmını da Kaşkay Türkçesindeki karşılığı getirilmiştir.

Cümle yapısı ile ilgili olarak dikkati çeken “*ta*” bağlacı ve “*pe*” edatıdır. Farsçada birleşik cümle oluşturmada kullanılan “ta” bağlacı metnimizde geçen cümlelerde de aynı işlev ile kullanılmaktadır. Bunun yanında “ki”li birleşik cümle yapısı da Kaşkay Türkçesinde görülmektedir.

Her ne kadar Kaşkay Türkleri kendi dillerini korumaya çalışsalar da metinden takip edildiği kadarıyla Farsça alıntı sözcüklere rastlanmaktadır. Elbette yaşadığı

bölge ve bu bölgeye hâkim olan resmi dil Farsça göz önünde tutulduğunda bu etkilenme yadırganmamalıdır. Ancak, konuşma dilinde büyük bir Farsça etkisi olan Kaşkay Türkçesinin yeni yeni ortaya çıkan yazılı verimlerinde bu etkiden uzaklaşma isteği incelediğimiz metinde dilin daha sade kullanılmış olmasıyla görülmektedir.

Kaşkay Türkçesi yazı dili imlası, henüz oluşmaya başladığından metinde tespit ettiğimiz yazım hataları ve karışıklıkların görülmesi doğaldır. İnaniyoruz ki zamanla bu yazı dili kendi özelliklerini yansıtabilecek bir yazım şekline ulaşacaktır. Bununla birlikte konuşma dilindeki Farsça etkilerin yazı diline geçip geçmeyeceği konusu bu dilin gelecekteki yazılı verimlerinde ortaya çıkacaktır.

SÖZLÜK

-A-

acılmag: Kızmak, sinirlenmek.

adaflu: Aday, namzet.

aftafa: İbrik

ağ-apak: Hepsi, tümü beyaz, koyu beyaz.

ağı: Zehir.

alaçık: Çardak

al aparmag: 1. Halk arasında “al basması” olarak da bilinen, kadının loğusa döneminde uğursuz bir duruma uğramasıdır. 2. Karabasana maruz kalmak.

alazlamak: Ciğer ve mısır pişirmek için kullanılan sıcaklık, yakmak.

allıncağ: Baht, talih, şans, yazgı, alın yazısı.

alövan: Ateşe tutulmuş gibi heyecanla koşmak.

aram: 1. Rahat, yavaş ve ağır. 2. Rahat, huzur, dinginlik, sabır ve huzur.

arha: Dayanak, arka, himaye eden, koruyan, dost.

aşşuk: Oyun türü, bir çocuk oyunu.

atata (tatam): Babanın erkek kardeşi, amca (emû).

ayılmak: Uykudan önceki evre, uyanmak.

azayımlı: Sinirli.

-B-

badman: Bölgelere göre değişen, 3-6 kg’lık bir ağırlık birimi.

bahte: Kısırlaşmış hayvan.

balalanmak: Çoğalmak, yavrulamak.

bal şemî: Bal mumu.

baydak: Bayrak, sancak.

beh beh: 1. Ne iyi!, ne güzel! 2. Oh oh!

behâ: 1. Kıymet, değer. 2. Fiyat, ederi

belengizçe: Birlikte, yoldaş, yol arkadaşı, dost.

bellindirmek: Belli etmek.

bend: 1. Bend, ip, halat, sicim, iplik.
2. Ayrıntılı, kırıkçı çıkıkçı. 3. Tıkama, kapatma, set çekme. 4. Bağlı, katılmış, ilgili, alakalı. 5. Mevsim bölümleri veya kitabın bölümleri. 6. Sınır, hudut; ülke, memleket. 7. Hapis, zindan.

beneg (veneg): 1. Ben, 2. Benek.

benoş: Menekşe

bereg: 1. Pusu, tuzak. 2. Pusuya yatmış olan.

bernu: Tabanca.

beyi: Hala.

bihişt: Cennet

birçeg: Saç, zülûf; hanımların başlarının önündeki bir kısım saç ayırmalarına verilen ad.

birin-birin: Tek tek, tane tane.

boğanağ: Toz, toprak yeli.

boğumlu pey: Neyi süslemek için kuyruk yağından elde edilen bir süs.

boğuntu: Gam, üzüntü.

boğak: Boğaz yeri.

boyak: Renk.

boyınbağı: 1. Gerdanlık, kolye, 2. Boyunbağı.

böcigler: Haşerat, böcekler.

bölim: Bölüm.

böllenmek: Gelişme halinde (olmak) ve görülmek, dik (olarak), var olmak

bucağ: Köşe, kenar, taraf, yan.

bulak: Pınar, menba, kaynak.

buna: 1. Yer, mekan. 2. Ev.

bûr (bör): Sarışın, kumral.

burağmag: Bir anlık arka tarafa bakmak.

burınlamag: Bizzat sürmek, kovmak, uzaklaştırmak.

burmac: Yün yumağı.

bürrüme: Örtünme, gizlenme.

-C-

cahal: Genç.

caru: Süpürge.

cerleşmek: Kavga etmek, savaşmak, vuruşmak, dövüşmek.

ceyran: Ceylan.

cura: Tür, çeşit.

-Ç-

çabalamak: Teşebbüs etmek ve dolaşmak, çok yürümek, çabalamak.

çahanak: Kibrit.

çahu: Çay.

çalhılanmak: Karışıklık, dalgalanmak, çalkanmak.

çağalamak: 1. Dayak atmak, sopa çekmek, kötek atmak. 2. Elbiseleri vurarak yıkamak. 3. El vasıtasıyla koyun postunu hızla doldurmak.

çaput: 1. Bez, 2. Kumaş, 3. Parça.

çarkat: Kadınlara özgü, yüz ve baş için dört köşe kumaş.

çatdırmak: 1. İletmek, ulaştırmak. 2. Göç ederken taşınılan yük, yüklemek, yük etmek, ağırlaştırmak.

çemig: Kişiye özel bir tür baston, asa.

çemine: Kır, ova, sahil, ırmak, nehir.

çerağı: Lamba, kandil, ışık, ocak.

çetin: Zorlu, güç, müşkül.

çırpınmak: Nabız vuruşu, çarpıntı, kalp çarpıntısı.

çingilmek: Köpek ve etobur hayvanların boyun eğdiklerinin bir göstergesi olarak uğuldama, inleme durumudur.

çor: Rahatsız, hasta, hastalık, illet, maraz.

çov (çovl): Güzel koku.

çö: Itır, koku esans, hoş koku.

çöklig: Yere, aşağıya oturmak.

çölgi: Step; ova.

çöv: Itır ve hoş koku, koku almak, koku gelmek.

çövgen: Yuvarlak, daire.

çulus: Yanan haldeki odun.

çukke: Arkalık yapılan yün kumaşın adı.

çummet: Kök.

-D-

dad: Tat

dagma: Dağlama sebebiyle oluşan yara.

daha: Dua, muska.

daha yolu: Dua yazana verilen bir hediye.

dalayır: Saldırgan bir halde köpeğin peş peşe havlaması.

daluça: Arkasından, peşinden.

dandaydiki: Süt sağılan yerde olmak.

daracağ: 1. Dar, ensiz, ince, daraşık, daraşmalık, 2. Sıkıntı, darlık.

daruğmag: Sıkıntılı, üzgün, gönlü dar olmak.

dayça: Bir yaşında olan at, tay.

dazza: Hala, annenin kızkardeşi, teyze.

degneg: Sopa, baston, asa.

dileg: Erişilmesi mümkün olan istek, arzu.

dincleşmek: Rahatlaşmak, sakinleşmek.

dirçelmek: Değişmek, iyileşmek.

diyenmemek: Söylemek için gücü yetmedi, söyleyemedi.

doğrı: Hakiki, hakikat, doğru, gerçek, sahici.

dovar-dişar: Karışık çeşitlerden hayvanlar, ot obur, ot yiten evcil.

döndermek: Döndürmek, çevirmek.

dönümlü: Geçen, geçici, dönmüş.

duçerhe: Bisiklet

durrac: Bir yiyecek türü.

duu: 1. Kır, ova, 2. Çöl, 3. Düzlük.

duvar otaran: Çoban.

dümdüg: Gaga.

düşünc: Düşünme, düşünce, fikir, duygular.

düyge: Dövgü

-E-

elcik: 1. Küçük çanta, küçük torba. 2. Eldiven. 3. Bir avuç hacmindeki ölçü. 4. Küçük el çantası.

elyazma: Mektup, yazı.

emeg: Zahmet, sıkıntı, eziyet.

emlig: Henüz süt ile beslenen kuzu veya keçi yavrusuna verilen ad.

erraçac: Taşınması mümkün ahşap sütunlar, direkler.

eski: Eski, kadim.

éssildmeg: Eksiltmek, azaltmak, ruhsal olarak boşaltma, boşaltılma.

eyelig: Sahiplik, koruyuculuk.

eyleş: Buyurun oturun!

éynaç: Moral; mutluluk, sevinç, neşe uyandırma.

eyterçi: Sözleşmeleri, haberleri ileten, yorumcu, haber ileten.

-F-

fayuz: Güz, sonbahar.

fıççag: 1. Züppe, 2. Aptal, salak, akılsız, beyinsiz.

finhirmek: Sümkürmek, sıkıp bastırıp dışarı çıkartmak, püskürtmek.

-G-

gammulatmak: Patlatmak.

ğaylan (kaylan): Nargile.

gêlas: Kadeh.

geraylı: 1. Kaşkay musikisinde makam adı. 2. Bir çeşit şiir kalıbı ve mısralardan her biri 8 hecedir.

géyingeli: Şık, güzel giyimli.

gêyinme: giymek, giyinmek, elbise.

gird: 1. Yuvarlak, dairesel. 2. Etraf, çevre, yöre.

gizlenmeg: Gizli olmak, gizlenmek.

göm göy: Koyu yeşil.

göregen: Damat, güvey.

görgi: Vaka, olay, hikaye.

görkemi: 1. Gösteriş, görünüş, kendini gösterme; manzara.

görme: Işık, göz tabakası, gözün saydam tabakası.

göy demiri: 1. Lacivert, çivit rengi, 2. mavi.

göy emig: Bitki, nebat, ot.

göyer: Ot, bitki.

göynak: 1. Sevinçli, neşeli, mutlu. 2. Samimi insan ve düşmanlık ve hainlik etmeyen.

gumpullanmak: Süslenmek.

gurr: Kuru

gülgez: 1. Erguvan rengi, mora çalan kırmızı, kırmızı renk. 2. Ağaçlar için değerli.

günéy: Doğu.

gürnaş: Sıcak mevsimlerde kuzular hareket ederken önündeki hayvanın gölgesine girmeye çalışırlar, halka şeklinde hareket etmeye başlarlar, bu harekete gürnaş denir.

-H-

hababak: Sevinç sesi, çılgılığı ve mutluluk, neşe gürültüsü.

haburlamak: Aniden ısırarak, aniden saldırmak.

hamu: Tümü, hepsi, bütünü.

harar: Küçük bir dere.

haray: Girişsiz yüksek ses, seda.

hayna-heli: Musikide makam adı.

hazal: Sonbahar rüzgarı, sonbahar mevsimi.

heççe: Ağaç dalı.

hel: Kakule

helez: Şimdiye dek, henüz, hala, o ana kadar; şimdiye kadar.

hene çekmek: 1. Soluk almak, nefes almak. 2. Ah, hasret çekmek.

heye: Evet, öyle!

heyhulı: Şamata, kargaşa dolu; ilginç enteresan görünen.

heylemek: Hayvanı harekete geçirme sesi.

hıkınmak: Nefes nefese kalmak, zorlamak.

humpurmak: Küpten içmek, yudum yudum içmek.

h t l - h t l: Yumuşak, yavaş, huzurla, dinginlikle.

huvar (hevar): Yüksek tonda bir ses.

h nnuz: Uzun, yüksek, boylı.

-İ-

ikki canlılık: Gebe, hamile (insan için).

imeci: Kaşkay adetlerinde; mesela gelin kızın çeyizini yapmak için herkes yardımlaşır, koyun tüy  kesmek, halı dokumak ve buna benzer işlerde parasız yardım ederler buna “imeci” denir.

imiglenmek: Kestirmek, uyumak.

inanmag: İnanmak.

incimeg: G nl  yaralı, kırgın olmak, incinmiş, g cenmiş, kırgınlık.

indin ez: Şimdiye kadar.

inger: Sanki, g ya, sözde,  rnek ş  ki,  rneğ n.

irtilmek: Yırtılmak.

is  ekmek: 1. Koku almak. 2. Sezinlemek, kokusunu almak. 3. Koklamak. Kokmak, koklamak.

isimek: İstemek, dilemek.

issi: 1. Sıcak, ılık, kavurucu, yakıcı. 2. Sıcaklık ve hararet. 3. Sıcakkanlı, samimi, sevimli, sevgi ve muhabbet ile.

-K-

kaba : Evvel.

ka  ı: Makas.

ka  ılamak: Makaslamak.

kaka: Kardeş.

kalık: Bakiye, geri kalmış, arta kalan.

kalat: 1. Y kseklik, irtifa, uzunluk; zirve, doruk. 2. Şiraz’ın batısında k yl ye verilen ad.

kara mehre: Kara  z m kurusu.

karkalamak:  st  ste toplamak.

karum-karum: K   k hayvanların  anlarının sesleri ve suların ş r lt s .

 arum e: İki tarafında su kanalı olan k   k  zel  adır.

kaslı: Uğursuz, ş m.

kaş: 1. S r , davar kaş , hayvanların barındıkları yer, hayvanların el ve

ayaklarının temizlendiği ve uyudukları yer. 2. Tepenin aşağısı.

katar: Mermi kemeri.

kayıdmak: Dönmek.

ķayırdmag: Hazırlamak.

kayurmak (kayırmak): 1. Yapmak, etmek, hazırlamak, kurmak. 2. Tamamlamak. 3. Kesinleşmek.

kaysı mevizler: Bir tür kurutulmuş üzüm.

ķazanmag: Hazırlamak, tedarik etmek, temin etmek, karşılamak, ele getirmek.

kefer: Zihin, akıl, bilinç ve anlama gücü.

keleş: Çarık, bir çeşit eski ayakkabı.

kerez: 1. Kere, kez, defa, mertebe. 2. Vakit ve zaman.

kerre: Yuvarlak bir biçimde taştan örölmüş, içine odun konularak düğün günü yakılan büyük bir meşale.

kerri tamdarı: Gökkuşaağı.

kess: Ahenk, makam; musikide hoş bir makam.

kesdi: Dam, hayvanların barındığı yer.

keyçi: Makas.

keylig: Keklik

ķıp ķırmızı: Koyu kırmızı.

kırak (kerak): Kenar, yan, taraf.

ķırķbaş: Kaşkay Türklerinin kırk kişiden oluşun sınıflarının adı.

ķırķırrge: Güneşin battığı yer.

ķızgın: Canlılarda sarhoşluk kokusu, sarhoş.

kih: Çığlık, feryad.

kiha: Tayfa kelerteri (reisi) veya tire kethüdası (reisi).

kin: Gibi.

kitir: Çaydanlık.

koca: Eğrilmiş, bükölmüş, yaşlanmak, ihtiyarlamak, yaşlı, ihtiyar.

ķollaclamag: Nefes çekmek, fırt çekmek.

ķomral: Sarı, kırmızı ve kahve karışımı.

koncmak: Koymak.

koruda: Koyu siyah, gece vakti.

kovlanmak: Hızlanmak, hızlı bir şekilde.

kovluk: Kitap koymak, yerleştirmek için kumaş, bez çanta.

kovşuk: Köşe, çadırın kenarı, köşesi, çadırın iki bölümünü birbirine bağlayan yer.

kovt: Ceket, gövdenin yarısında kollu ceket.

kovzamak: 1. Kaldırmak, yukarı kaldırmak, yükseltmek, taşımak. 2. Uyandırmak, kaldırmak, haber vermek. 3. Kaldırmak, hırsızlık etmek, çalmak, aşırnak.

kovzanmak: 1. Uyanmak, uyanık olmak, belirnek. 2. Yükselmek, kalkmak.

koz: ceviz

kölig kulmiş: Güzel bir ipe ipelemiş (bağlamış).

köliginen: Değişik renklerde değişik uzunluklarda koyun ve kuzuların tüylerini kırparken ayaklarına bağlanan ip.

kömek: 1. Yardım, destek, himaye. 2. Dost, arkadaş, yardımcı.

köppe (kuppa): Yığın, istif.

körüdemiş: 1. Yabancıya girişi yasaklamak, 2. Kavurmak.

kulac kollu: İri, kalın kol.

kulayı: Doğru.

kulhun: Bir ağaç adı.

kulunc: Arkasından, peşinden.

kulup: Yudum, boğazdan geçen bir yudum su.

kumaşmalı: İlginç, hayret verici, şaşırtıcı.

kumlağ: Kumsal.

kuruk: Sahip.

kuvluğunu: Kitap ve yazıları taşımaya yarayan kumaştan çanta.

kümmüce: Küçük, ufak; küçücük, minik.

-L-

leçceg: 1. Başörtüsü. 2. Mecazen; kadına da denir.

lihe: Ağaç gövdesi.

-M-

mâhan (mâhâne): 1. Aylık, maaş. 2. Ayda bir, her ay.

mal: 1. Hayvan ehli, evcil hayvan. 2. Mal ve servet, zenginlik. 3. Mecazen; ahmak insan.

malhal: Nehir kenarında yetişen ağaç türü, ağacından baston da yapılır.

mamaçe: 1. Anne, ana. 2. Ebe, tecrübeli ebe.

marz vermek: Servet, mallar veya diğerlerinin üstünde bir varlık göstermek.

massafa: Yoğurt ile, yoğurt aşı, ayran aşı, ayran ile.

melhe: Boz, kül rengi, gri.

mırışmak: Gülümsemek, tebessüm etmek, gülmek.

miheg-melhu: Kokulu bitkilerden yapılmış Kaşkay kadınının kolyesi.

ming: Bin.

mitil: Masal, hikaye.

muḥmel: Kadife

murruḥırmak: Şüpheli ve uyarıcı bakış.

-N-

nakara: Davul, dümbelek.

nakarta: Ne kadar? Ne ölçüde?

naştaluk: Kahvaltı.

neççe: 1. Kaç. 2. Kaça, 3. Birkaç, 4. Ne kadar. 5. Ne zamana kadar, ne zamana dek; birkaç, birkaç tane.

nelbeki: 1. Çay tabağı, kahve tabağı. 2. Kadeh.

nisay: Güney.

novroz: Nevruz

-O-

oğrı: Hırsız, eşkıya, yol kesen, haydut.

oḥumak: Okumak, öğrenim görmek, tahsil etmek.

ov: Av.

ovınmak: Sakinleşmek.

oymak: Taife, kabile, bölük, oymak.

-Ö-

ögüd: Ögüt, nasihat.

ökünmeg: Avunmak, teselli bulmak, sakinleşmek.

ökürmek: Sessizce ağlamak.

öre: Çevre, etraf, yöre.

örgetçi: Öğretmen, katip, lise öğretmeni, hoca, üstad.

örredme: Sürekli ve çok fazla tekrarlamak, tekrar etmek, yinelemek.

-P-

palta: 1. Balta, 2. Dervişlerin taşıdığı ayça şeklinde küçük balta, 3. Savaş baltası.

paltam: Bir pay, bir tutam yiyecek, besin.

para: 1. Parça. 2. Demet, deste, topluluk, cemaat, takım, grup, bölük. 3. Kısa ip, kısa ip şeklinde bir uzunluk birimi.

parlakreg: Daha parlak, daha aydınlık.

pâyendâz: Kutlu kimselerin ayağının altlarına serilen yaygı, kilim. Kaşkaylarda düğün günü gelinlerin ayağının altına serilen yaygı, kilim.

payla: Kadeh, kase.

pesîn: 1. Sonuncu, en son, son. 2. Sonraki.

peti: Battaniye.

pey, piy: 1. Ayak. 2. Ayak izi. 3. Direnme gücü, takat. 4. Temel. 5. Kaide (heykel vs.) 6. Defa. 7. Pey akçesi

pössiremek: Kötüleşmek, kötüleşmiş.

-R-

riçkeg (Rişkeg): Limon veya sirke yerine kullanılan ekşi bir bitki.

ris – ris: 1. Küçük küçük, ufak ufak. 2. Kesik kesik

rûzgâr: 1. Zaman, vakit. 2. Devir, çağ. 3. Dünya, 4. Felek

-S-

san: Büyük nehir, büyük akarsu.

sap sarı: Koyu sarı.

sarı: Doğru (-e doğru)

saz: Saz, musiki aleti.

serin: 1. Serin, 2. İyi, güzel.

sevadlı: Okuma-yazma bilen kişi.

severe: Hatıra, hatırlama, anma

sıca boylu: Yüksek boy, boyubosu hoş.

sılhma: Sıkıntı, darlık, sıkma, bastırma, sıkışma, iteleme.

sıldırım: 1. Büyük kaya, uzun kaya ve meyilli yer, dağ. 2. Sel suyu, alüvyonlar içinde akan dereler ve nehir kıyısı.

sınmak: Kırılmak.

sol: Sol.

susanu: Su dolu havuz.

suvci: Hoş, güzel haber ileten ulaştıran, ulak, haberci.

suvkat: Hoş haber, hediye, yol hediyesi, armağan.

-Ş-

şah: 1. Boynuz, canlıların veya hayvanların boynuzu. 2. Dal, ağaç dalı. 3. Eski anlamı “kol, uzun el”dir.

şakşuluvnc: Çobanların tehlike anında diğer insanlara haber vermek için kullandığı bir alet.

şam: 1. Akşam yemeği. 2. Akşam. 3. Gece.

-T-

tahaf: Alışveriş yapılan yer, mağaza.

tak: Şiraz ve Kevar dağlarının etrafında yetişen, çekirdekleri kiraz çekirdeğine benzer, kutsal bir ağaç ismi.

tala: Çit, tel; bir dizi ip parçası, bir parça kuru odun.

tamdar: Yer döşemesi, yaygısı, yaygı ve her çeşit el örgüsü, dokunmuş durumda olan.

tay: 1. Benzeri, gibi, tıpkısı, aynısı. 2. Benzer, her şeyin karşısında bir benzerinin olması, örneğin ayakkabının aynısından iki tane olması. 3. Taraf, karşı, karşısı, yön, cihet. 4. Sahil, kenar. 5. Rakip, eşit, denk, benzer. 6. Tam, mükemmel, olgun, halis, saf. 7. Tek, saf, ayrı ve ayrılmış. 8. İkiz.

tekin: Gibi, benzeri, misli.

terçig: Taptaze, yeni, taze.

terpenmeg: Davranış, gidiş yürüyüş, iş, davranış, yavaş hareket.

tiliş: 1. Yonga, talaş, dilim, parça. 2. Uzun parça, kumaş ölçmede kullanılan bir uzunluk birimi.

tire: 1. Şube, takım, grup, topluluk, tayfa. 2. Parça bulutun meydana getirdiği yağmur, sağanak.

törpazan: Keklik yavrusu.

tuluk: Su dolu, küçük su tulumu.

tutumu: Kadeh, miktar, kapasite, hacim.

tuv (tov): 1. Dönme, dönüş, yuvarlanma, büküm, kıvrım. 2. Geri dönme, dönmek. 3. Güneşin dönmesi, parlaklık, parlamak. 4. Sıcaklık, ısı, ateş, hararet. 5. Kere, kez, defa. 6. Tur, gidiş yürüyüş, hareket ve seyir, beden şekli. 7. Eğri şekil, daire gibi, benzeri.

tük: 1. Saç, saç teli. 2. Dokuma ipliği, yün. 3. Kuş tüyü. 4. Hav, lif, saç, kıl artığı.

tüş: Uğramak, kapılmak, maruz kalmak, müptela olmak, düçar olmak, yakalanmak.

-U-

udumlu: İyi uğur, hoş bereket.

uğur: Hayır ve bereket.

uhurmag: Havlamak.

unudmag: Unutmak.

utul: 1. Zahmetler, sıkıntılar, zahmet veren. 2. Zahmet.

uvçuk: Uçuk.

-Ü-

üğünmek: Dolanmak.

üngilleştirmek: Hafifletmek.

ütüzmek: 1. Yutmak. 2. Yenmek, galip gelmek.

ütüzdirmek: 1. Yutulmak. 2. Yenilmek, mağlup olmak.

üzerlig: Nazarı uzaklaştırmak için tütsü halinde yakılan bir bitki.

-V-

varı: Var olan, mevcut olan, tüm, bütün, herkes, hepsi.

vava: Veba, veba hastalığı.

vaya: Erişilmesi mümkün olmayan arzu, istek.

velim: 1. Sağlam, dayanıklı, dürüst ve güvenilir. 2. Uygun, munasip. 3. Bol, çok, fazla, aşırı.

vird: 1. Günlük iş. 2. Su sırası. 3. Askeri birlik. 4. Ateş. 5. Dua, zikir,

dua, sık sık okunan Kur'an cüz'ü. 6. Ateş böceği.

-Y-

yağı pazan: Bir yiyecek türü.

yal: 1. Yüksek zemin, tepe. 2. Canlıların veya hayvanların boyunlarındaki çıkıntıdır. 3. Boyun, boyun kılı, hayvanların ki gibi boyun kılı.

yalunğuz: Tek ve yalnız, tek başına.

yamağnan: Bağlanacak şey ile, kol, kulp.

yamaşuk: Peçe, yüz örtüsü.

yam yaşıl: Koyu yeşil.

yangal: Koyu kahverengi.

yarağlanmak: Donanmış, donanımlı, kuşamlı, hazırlanmak.

yaslanmag: Yaşlı, matemli olmak.

yay: Yaz.

yeddilig: Hafta.

yela: Kenar.

yikişdirmek: Toplama, derleme, bir araya getirme ve düzenleme.

yohsul: Fakir, yoksul.

yornak: Yaralı, yorgun, hasta; yorulmak, yorgun düşmek, bıkmak.

yornaklıg: Yorgunluk, solgunluk.

yössurmak: Koparmak.

yuha papruz: Beyaz ve kaliteli kağıt.

yumuruğ: 1. Avuç, 2. Yumruk.

yuvrı: Güçsüz, kudretsiz, zayıf, yetim.

-Z-

zâd: Azık, yol azığı

Zag: üzerlig adlı bitkiyle birlikte nazardan korumak için ateş üzerinde yakılan bitki.

Zeng: 1. çan, çingirak. 2. zil, 3. ses tonu

Zerd: 1. sarı, 2. soluk

KAYNAKÇA

- ABRAHAMİAN, Edvand, (2009), *Modern İran Tarihi*, çev.: Dilek ŞENDİL, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- AĞÇAYLI, A. (1982), “Kaşkay Türkleri” Neşre hazırlayan: Zeynelabidin MAKAS, *Kardeş Edebiyatlar Dergisi*, s. 8-10, Erzurum.
- AHUR, Şehram, (2001) *İran’da Yaşayan Kaşkay Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ATTAR, Aygün (Haşimzade), (2006), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara.
- AZER, San’an, (1942), *İran Türkleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- BALA, Mirza “Kaşkay” <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/kaskay.htm> 11.07.2011.
- BECK, Lois, (1986), *The Qashqa’i of Iran*, Yale University Press, New Haven and London.
- BEKSAÇ, A. Engin, (2000), “İran” *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Cilt:22, s. 392-437, İstanbul.
- BLAGA, Rafael, (1997), *İran Halkları El Kitabı (Handbook of Iranian Peoples)*.
- BOSNALI, Sonel, (2001), “İran Türklerinin Dil ve Toplumsal Kimlikleri” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Haziran, C: 2001/I, Sayı: 594, s. 669-678.
- BOZKURT, Fuat, (2002), *Türklerin Dili*, Türk Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet, (1966), “İran Türkleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, sayı: 50, s. 125-133, Ankara.
- CAVANŞİR, Babek, (2001), *Kaşkay Türklerinin Tarihi* Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇELİK, Muhittin, (1997), *Kaşkay Türkçesi (Giriş-İnceleme-Metinler-Sözlük)* İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.

ÇELİK, Muhittin, (1998), “İran’daki Kaşkay Türkleri” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı: 5, s. 204-213.

ÇELİK, Muhittin, (1999), “Kaşkay Türkçesinin Ünlü Sistemi” *VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi*, İstanbul.

ÇELİK, Muhittin, (1999), “Kaşkay Şairi Ma’zun ve Şiiri” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayını, sayı: III, İzmir, s. 161-174.

ÇELİK, Muhittin, (2002), “Kaşkay Türkleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 20, Ankara, s. 658-673.

ÇELİK, Muhittin, (2002), “Kaşkay Türklerinde Geleneksel İdarî Teşkilat”, *Yörük ve Türkmenlerde Günlük Hayat Sempozyumu*, Ankara.

ÇELİK, Muhittin, (2006), “Kaşkay Türkçesinin Oğuz Grubu İçindeki Yeri”, *1. Uluslar arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, İzmir.

DOERFER, Gerhard, (1969), “İran’daki Türk Dilleri” *TDAY-Belleten*, s. 1-11.

DOERFER, Gerhard, (1973-1974), “İran’da Bir Dilbilim Araştırma Gezisi Üzerine Rapor” Çev.: Semih TEZCAN, *TDAY-Belleten*, s. 195-198.

DOERFER, Gerhard, (1987), “İran’da Türkler” *TDAY-Belleten*, Cilt: LIV, Sayı: 431, s. 242-251.

DOLATKHAH, Sohrab, (2010), “The Kashkay People, Past and Present” *Bilig Dergisi*, Spring, Sayı: 53, s. 103-114.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, M. Rıza HEYET, (2004), “İran Türklerinde Kimlik Meselesi” *Bilig Dergisi*, Yaz, Sayı: 30, s. 51-84.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, (2007), “İran’daki Türk Ağızlarının Sınıflandırılması” *Türk Yurdu Dergisi*, Aralık, s. 55-62.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, (1992), *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Bakanlığı, Yayınları, İstanbul.

HUANG, Julia, (2009), *Tribeswomen Of Iran – Weaving Memories Among Qashqa’i Nomads –*, Tauris Academic Studies, New York.

KAFKASYALI, Ali, (2006), *İran Türkleri Aşık Muhitleri*, Eser Ofset, Erzurum.

KAFKASYALI, Ali, (2010), *İran Türkleri*, Bilgeoğuz, İstanbul.

KALAFAT, Yaşar, (2005), *İran Türklüğü – Jeokültürel Boyut –*, Yeditepe Yay., İstanbul.

KANAR, Mehmet, (2011), *Farsça Dilbilgisi – Konuşma, Çeviri Tekniği, Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça Sözlük –* Say Yayınları, İstanbul.

KAŞGARLI, Mahmud, (2006), *Divanü Lûgat-it-Türk* (Çev. Besim ATALAY), TDK Yay., c. I, s. 426, Ankara.

MERDANÎ-İ RAHİMÎ, Esedullah, (2007), *Ferheng-i Lûgat ve Istılahatı Türkî-i Kaşkayi*, Defter-i İntişarat-ı Ensarî Yayınevi, Kum.

ORHONLU, Cengiz, (1966), “Kaşgaylar”, *Türk Kültürü Dergisi*, sayı: 54, s. 421-426, Ankara.

ORHONLU, Cengiz, (1967), “İran Siyasi Hayatında Kaşgaylar ve Oynadıkları Rol”, *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: V, sayı: 56, s. 615-621.

ÖREN, Mehmet Metin, (1998), *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, Yayına hazırlayan: Selçuk ALKIN, Mars Matbaası, Girne.

ÖZTÜRK, Mürsel, (2007), *Farsça Dilbilgisi*, Murat Kitapevi Yayınları, Ankara.

RESULZADE, Mehmet Emin, (1993), *İran Türkleri – İran Yurdu ve Sebilürreşad’daki Yazılar –*, Hazr.: Dr. Yavuz AKPINAR, İrfan Murat YILDIRIM, Selahattin ÇAĞIN, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yay., İstanbul.

SARIKAYA, Yalçın, (2008), *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul.

SPULER, Bertold, (1957), *İran Moğolları – Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350 –*, Çev.: Cemal KÖPRÜLÜ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

SÜMER, Faruk, (1972), “İran’da Yaşayan Türk Oymakları: Kaşkaylar”, *Türk Kültürü Dergisi*, yıl: X, sayı: 120, sy: 14-17, Ankara.

SÜMER, Faruk, (2002), “Kaşkay”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 25, Ankara, sy: 20-22.

TUNA, Osman Nedim, (1984), “Ebi Verdi: İran’da Bir Türk Diyalekti”, *TDAY-Belleten*, sy: 215-245, [1987], Ankara.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, (1989), “Kaşkaylara Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları”, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl: XVII, sayı: 314, sy: 355-360, Ankara.

YILDIRIM, Nimet, (2010), *Farsça Dilbilgisi*, Fenomen Yayınları, Erzurum.

YILMAZ, Meşkure, (2008), “İran Türkleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Özrenk Matbaa, sayı: 173, Nisan, sy: 63-68, İstanbul.